

Toplocaties 2022

Welke **gemeenten** en **regio's** bieden ondernemers de beste kansen?

NEDERLANDER VAN HET JAAR

Het gastgezin

Zonder
aarzelen boden
zij **Oekraïense
ontheemden**
onderdak

**Reckitt
Unibail-Rodamco-Westfield
Citi**

**Smurfit Kappa Europe
Regus
GrandVision**

The Grove*

HEINEKEN

De vijf voordelen voor uw bedrijf

Uitstekend bereikbaar

Schiphol biedt uitstekende bereikbaarheid per auto, OV, fiets en vliegtuig.

Goede faciliteiten

Faciliteiten voor werknemers zoals horeca, winkels, sportscholen en kinderopvang.

Gunstige parkeernorm

Parkeernorm 1:70 met de optie voor flexparkeerplekken.

Dynamische werkomgeving

Als 'businesshub' bruist Schiphol en de SPOT Community verbindt bedrijven en werknemers.

Flexibiliteit in kantoorruimtes en gebouwen

Vergaderfaciliteiten, ontmoetings- en flexplekken voor "the new way of working".

**Voor meer informatie:
schiphol.nl/realstate**

* Het gebouw "The Grove" is in ontwikkeling

Schiphol toplocatie voor bedrijven

Spaces

Samsung Electronics

Microsoft

Cargill

Royal Schiphol Group

Schiphol

Your office at Amsterdam Airport

ELECTRE

DE EERSTE 100% ELEKTRISCHE HYPER-SUV

Nu beschikbaar om te reserveren.

Ontdek de uitrustingspakketten en prijzen online.

“WHEN YOU DRIVE A LOTUS
YOU HAVE FUN”

- EMERSON FITTIPALDI
Voormalig F1-Wereldkampioen

In een Lotus rijden is veel meer dan een afstand afleggen van A naar B. U beleeft een aangrijpende rijervaring en de Etre is daarop geen uitzondering. Hij accelereert niet alleen in minder dan 3 seconden van 0 naar 100, maar is speciaal gemaakt om u zoveel mogelijk plezier te laten hebben tijdens het rijden.

En we geven toe: dat is een enorm understatement.

[LOTUSCARS.COM](https://www.lotuscars.com)

De Lotus Etre beschikt momenteel nog niet over een EU-typegoedkeuring en de WLTP testresultaten zijn momenteel ook nog niet beschikbaar. Zodra deze beschikbaar zijn zullen deze worden gepubliceerd op onze website.

INHOUD **EW** *Eerst de feiten.*

EW is als *Elseviers Weekblad* opgericht in 1945 en is een voortzetting van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* (1891-1940)

Omslagfoto Guido Benschop

OMSLAGARTIKEL

Nederlander van het Jaar

Elk jaar wijst de *EW*-redactie een Nederlander aan die zich heeft onderscheiden. Dit jaar is dat het gastgezin, dat zoveel ontheemde Oekraïners opvang bood.

16

51ste Huizinga-lezing

D66-staatssecretaris voor Cultuur en Media Gunay Uslu reflecteerde 9 december in de Pieterskerk in Leiden over de onmisbare rol van cultuur.

34

Russen trekken God oorlog in
Langzaam verandert de Russische 'speciale operatie' in Oekraïne in een 'heilige oorlog' tegen 'satanisme'. Wordt de strijd om Oekraïne religieus?

48

8 Brieven

- 10 **Foto van de week** Op zee: prinses op stage
- 13 **Commentaren** Kerncentrales; Lelylijn; Standvastig tegen Poetin; Geldsmijterij overheid
- VERHAAL VAN DE WEEK**
- 16 **Nederlander van het Jaar** Het gastgezin
- 27 **Cartoon** Eliane Gerrits
- NEDERLAND**
- 28 **Overheid** Explosie van ambtenaren en externe inhuur
- 31 **Gerry van der List** Museum als cultureel en politiek slagveld
- 32 **In Hoog Buurlo; In Brussel; In Den Haag** Lelylijn dichterbij
- 34 **Huizinga-lezing** Staatssecretaris Gunay Uslu over rol cultuur
- 38 **Rechtspersoonlijkheid** Natuur die zichzelf bestuurt
- 40 **Geschiedenis** Hervormer I.D. Fransen van de Putte (1822-1902)
- 43 **Geerten Waling** Praat juist meer over afkomst en achtergrond
- 44 **Interview** Europarlementariër Toine Manders

WERELD

- 48 **Oekraïne** Russen trekken God de oorlog in
- 51 **Robbert de Witt** Xi Jinping gokt met de levens van miljoenen
- 52 **In Zürich** Wandelaars zijn weer hip **Op de kaart;**
- 5 vragen** over omstreden nieuwe kandidaten voor WK voetbal
- 54 **Israël** Gevecht van de Palestijnen en Joden om Tempelberg
- ECONOMIE**
- 58 **Vergroening** Gaat EU ook met miljarden bedrijven stimuleren?
- 60 **Achter de komma** Werknemer is ziek van werkstress
- Op de ranglijst** Eigen waterstof eerst **Cijfer van de week;**
- M/V van de week** Sebastian Ebel, CEO van TUI
- 62 **11 vragen aan** David Swann Lassche, Primark Nederland
- UW GELD**
- 66 **Regulering** Beleggers huurhuizen worden hard getroffen
- 68 **Mijn aankoop** Kaart uit 1563
- 69 **Lezers vragen; Beurs**

87

Toplocaties 2022

EW en Bureau Louter vergelijken de economische prestaties van gemeenten en regio's. Dit jaar vallen landelijke gemeenten in het oosten van het land op met computergestuurde industrie.

58

Handelsoorlog 2.0

Onder het mom van vergroening van de economie komen er voor het Amerikaanse bedrijfsleven miljarden beschikbaar. Wat wordt het Europese antwoord?

Het komt altijd goed

Er zijn wereldwijd zeker 1.205 films die met Kerstmis te maken hebben. Van Charles Dickens tot *Home Alone*: EW ontleedt het kerstfilm-genre.

76

NON SOLUS**Het gastgezin**

De oorlog in Oekraïne overschaduwde afgelopen jaar al het andere nieuws. En het zou daarom logisch zijn geweest, als de redactie van EW Volodymyr Zelensky had uitgeroepen tot Nederlander van het Jaar. Net als Winston Churchill in de meidagen van 1940 weet de Oekraïense president zijn volk met de juiste woorden te inspireren, te bemoedigen en te troosten.

Maar ja, hij is geen Nederlander. Gelukkig waren er voldoende kandidaten van eigen bodem. Kanshebbers voor de titel waren onder anderen Caroline van der Plas van de BoerBurgerBeweging, voorzitter Rob Bauer van het Militair Comité van de NAVO, orkestleider André Rieu, Formule 1-coureur Max Verstappen en stikstofpauz en smid van het vierde kabinet-Rutte Johan Remkes.

Maar de gastgezinnen die het afgelopen jaar Oekraïense ontheemden opvingen, steken ver boven alle andere kandidaten uit. Tussen al het treurige nieuws van het afgelopen jaar zijn de duizenden Nederlanders die hun huis en hun hart openstellen voor onbekenden, de positieve uitzondering.

Onbaatzuchtig geven zij de Oekraïense moeders met hun kinderen en soms kleinkinderen onderdak en maken die wegwijs in de samenleving. Lees de ontroerende interviews die Liesbeth Wytzes maakte met de ontheemden en de vier gastgezinnen, die symbool staan voor de 1.400 families die Oekraïners opvangen.

Het mooie aan deze opvang is dat ze niet door de overheid is afgedwongen. Vaak kwam er zelfs geen overheid aan te pas. Het is spontane hulp, geïnspireerd door de beelden van de oorlog, de herkenbaarheid van de situatie of grootouders die acht decennia geleden onderduikers een schuilplaats boden.

Het is 'Wir schaffen das' op z'n Nederlands.

Arendo Joustra,
hoofdredacteur

KENNIS & TECH

- 70 **Schatten** Scheepswrakken bewaken met satellieten
- 72 **Taal** Bestendig **Spiritueel** Masturberen blijft zondig
- 75 **Simon Rozendaal** We zitten echt niet op een 'highway to hell'

CULTUUR

- 76 **Kerstfilms** Van Charles Dickens tot *Home Alone*
- 80 **Taal** De woorden van 2022
- 82 **Fictie** *Het huwelijksportret* van Maggie O' Farrell **Thuis kijken;** **Boekentips**
- 84 **Culinair** Glorieuze vogel **Wijn** Bezonnen bordeaux
- 85 **Liesbeth Wytzes** Waarom zou je nog naar de universiteit gaan?

TOPLocaties 2022

- 87 **Onderzoek** Hoe ontstaan economische netwerken? (88); Regio drijft op industrie (92)
- 148 **Leven & dood** Johannes Mendlik (1935-2022)
- 150 **Bridge & puzzels**

BRIEVEN

Brieven moeten gaan over recent verschenen artikelen, niet langer zijn dan 150 woorden en voorzien zijn van naam en adres. Afzenders verlenen onherroepelijk toestemming voor redigeren en openbaarmaking.

EW • Redactie Brieven, Postbus 11, 1110 AA Diemen of brieven@ewmagazine.nl. Uw brief versturen in het e-mailbericht en niet als bijlage.

Kiesdrempel

Gerry van der List vraagt zich in zijn column 'Verhoging van de kiesdrempel blijft schadelijk' af of het humeur van het volk verbetert als spreekbuisen van kleine minderheden uit de Kamer worden verbanen (3 december, pagina 27).

Mevrouw Sylvana Simons is, dunkt mij, als chronisch verongelijkte, ietwat verzuurd overkomende politica en spreekbuis van de BIJ1-partij niet bepaald een verrijking van

de politiek. Dit gezegd hebbende past – over kleine minderheden gesproken – mevrouw Caroline van der Plas van BBB zeer zeker beter in Van der Lists categorie van 'parlementaire smaakmakers'.

Veel kostbare spreektijd in de toch al tijdrovende Kamer-verhandelingen gaat door verregaande versplintering verloren, waarbij wij ons mogen afvragen wat fracties als die van Nilüfer Gündoğan en Simons toevoegen. In dier voege is een kiesdrempel zo slecht nog niet.

*Frank A. Paardekooper,
Zandvoort*

Denktank

De wereld op z'n kop: een denktank van gemeenten (VNG) met als doel een toekomstvisie voor Nederland, omdat onze Rijksoverheid zich hier niet mee wil bezighouden

('Gemeenten plegen coup', 3 december, pagina 25). Voor visie gaat u maar naar de oogarts, zegt Mark Rutte.

Gemeenten zijn geen mede-overheid meer, maar van een lagere status. Lastige zaken worden naar hen doorgeschoven. Makkelijk: dan is de Rijksoverheid ervan af! Maar de gemeenten ervaren wel dagelijks de problemen die een gevolg zijn van deze visieloze aanpak.

Daarom pakken zij nu zelf op wat het kabinet laat liggen: nadenken over de toekomst van Nederland (2040). Weer een bewijs dat het vertrouwen in het huidige kabinet erg laag is, zelfs bij andere overheden.

Het zou getuigen van nieuw elan indien het kabinet zou vragen of het mag participeren in deze denktank. Zo niet, dan staat het binnenkort helemaal buitenspel. Mark Rutte, Sigrid

Kaag, Wopke Hoekstra, Carola Schouten: doen jullie ook mee?
*R.H. Augusteijn,
Ravenstein*

Excuses

Gertjan van Schoonhoven beschrijft het glibberige pad van het maken van nationale excuses ('Sorry zeggen', 3 december, pagina 12). De volgende optie zou het pad beter begaanbaar kunnen maken.

Uitgangspunt is dat het aanbieden van excuses aan nabestaanden voor wandaden verricht door onze verre voorvaders onlogisch en zelfs onecht is. Om toch aan de wensen van de nabestaanden te kunnen voldoen, zou een regeringsdelegatie kunnen deelnemen aan de viering van de afschaffing van de slavernij op 1 juli 2023. Het bijwonen geeft aan dat wij de bedoelde handelingen van onze voorvaders naar hedendaagse normen veroordelen – wat wij in feite 150 jaar geleden al deden.

Het deelnemen aan de herdenkingsdag, zonder expliciet excuses te maken, ontnemt aan de gebeurtenis een politieke lading, zodat eventueel ook de Koning aan de viering kan meedoen. De deelname geeft een oprecht signaal, dat meer waard is dan een politiek-correct gebaar.

mr. W.V. Smeets, Den Haag

50 JAAR GELEDEN

Kabinetformatie

De verkiezingen zijn achter de rug. Wie zal de volgende premier worden? Koningin Juliana, die een belangrijke rol speelt bij de formatie, zal haar adviseurs raadplegen. De kabinetformatie zal moeilijk worden, mede door de verdeelde adviezen, verwerkt *EW*. Cees Lauber gaat na welke kandidaat-premiers er voorhanden zijn. Ook bespreekt hij de procedure van de kabinetformatie en de rol van de Koningin daarin.

LEES HET ARTIKEL UIT 1972

www.ewmagazine.nl/50jaar

25 JAAR GELEDEN

Asielopvang

In 1996 zochten 22.857 vreemdelingen asiel in Nederland, in 1997 zal hun aantal de dertigduizend passeren. Een hoge instroom van ongedocumenteerde asielzoekers en toenemende brutaliteit van mensensmokkelaars maken het werk van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) steeds zwaarder. Volgens IND-directeur Elting is de groei van zijn bedrijf eindig. Kabinetplannen moeten de druk verlichten.

LEES HET ARTIKEL UIT 1997

www.ewmagazine.nl/25jaar

10 JAAR GELEDEN

Pensioenspecial

De kabinetplannen voor hervorming van het pensioenstelsel raken de pensioenen hard, vooral die van de hogere inkomens. Veel pensioenen worden verlaagd, terwijl de pensioenpremie en de pensioenleeftijd stijgen. In vergelijking met de oudere generatie bouwen jongeren minder pensioen op. *EW* analyseert de ontwikkelingen. En wat kunt u zelf doen? Plus een beschrijving van een halve eeuw AOW.

LEES HET ARTIKEL UIT 2012

www.ewmagazine.nl/10jaar

Horloges

In *EW* maakt u reclame voor 'Topstukken en tijdloze klassiekers', een serie artikelen over 'de opvallendste horloges' (12 november, pagina 81). Niet minder dan 16 pagina's – inclusief enkele advertenties – over horloges waarvan de prijzen variëren van 1.900 tot 370.000 (!) euro. Ik denk dat het met dit soort bedragen gaat om pure oplichterij. Geen enkel horloge verdient dergelijke idioot hoge prijzen.

Zelf heb ik sinds een jaar of

tien een Zwitsers horloge van het merk Mondaine, met datum en dag. Eens in het jaar stel ik de tijd even bij na een verschil van zo'n 60 seconden met de officiële tijd. Dat horloge kostte mij indertijd 240 euro. *Dirk van 't Hul, Zwolle*

Migratie

Jeroen Visser had voor zijn artikel 'De Denen en Zweden lukt het wel' (3 december, pagina 14) ook Australië kunnen noemen. Daar maken ze onderscheid tussen oorlogsvluchtelingen en arbeidsmigranten. De eerste groep is welkom maar krijgt geen verblijfsstatus, en moet, als de Verenigde Naties de situatie veilig vinden, terug naar huis.

De arbeidsmigranten zijn welkom als ze voldoen aan enkele voorwaarden, zoals vooraf geregeld huisvesting en een

baan. De eerste vijf jaar mag je geen beroep doen op sociale voorzieningen, dit om de groepen waar wij in Europa zo'n last van hebben te weren. Ook die laatste groep klopt op het deurtje, maar die parkeren de Australiërs op een ver eiland.

Inhumaan? Het is maar hoe je er tegenaan kijkt: ze komen in elk geval niet om als werkende een steentje bij te dragen. Voor de beeldvorming: van de in Nederland verblijvende statushouders uit Eritrea en Somalië heeft na vijf jaar 90 procent nog een bijstandsuitkering.

*Mick Delahaye,
Nieuwerkerk aan den IJssel*

Correcties

In 'Vijf argumenten om plastic niet te verketteren' (12 november, pagina 67) staat dat de

Delftse hoogleraar prof.dr.ir. H. Janeschitschitz-Kriegel uit Tjechoslowakije was gevlucht. Dit klopt niet. De in 2018 overleden hoogleraar polymeerchemie was afkomstig uit Oostenrijk.

In 'Waarheen voor de beste zorg?' (19 november, pagina 72) is een fout geslopen. Voor drie ziekenhuislocaties is ten onrechte vermeld dat zij een bepaalde behandeling aanbieden. Het gaat om de behandeling van borstkanker door Vitalys – onderdeel van het Rijnstate Ziekenhuis – in Arnhem en door Ikazia buitenpolikliniek Slikkerveer. En om staaroperaties door Treant Zorggroep, locatie Hoogeveen. De behandelingen worden wel op één of meer andere locaties van de ziekenhuizen verzorgd. *De redactie*

Mededeling

Bij EW is afgelopen week een envelop meegestuurd met een aanbieding voor een reis naar Kroatië en Montenegro (nummer 48, 3 december 2022). Ten onrechte wordt de indruk gewekt dat dit een reis is van EW en dat de zogenaamde korting kan worden beschouwd als cadeautje van EW. Niets van dit alles is waar. De organisatie die de reis aanbiedt en de reis zelf, hebben niets met EW te maken, noch worden ze door EW aanbevolen.

Hoofdredactie EW

ADVERTENTIE

Comfortabel en avontuurlijk recreëren

vlakbij het Bergumermeer

Doordacht ontworpen volgens de eisen van nu: gasloos, standaard 12 zonnepanelen, comfortabel, ruim, prachtige lichtinval, aantrekkelijke materialen binnen en buiten, smaakvol gebouwd onder architectuur en elke villa ligt aan openbaar vaarwater. Heel geschikt als gewild huurobject (zonder verhuurverplichting), als serieuze belegging met mooi rendement of als riante tweede woning, helemaal voor jezelf.

www.waterparkzwartkruis.com

Makelaar Waterrijk Wonen I.T. +31 (0)513 - 41 86 22
www.waterrijkwonen.nl

FOTO VAN DE WEEK

OP ZEE

Ministerie van Defensie

Prinses op stage

Prinses Amalia kreeg een 'eerste kennismaking' met de krijgsmacht. Hier staat ze aan de periscoop van onderzeeboot *Zr. Ms. Zeeleeuw*. Ze heeft de boot ook bestuurd en bracht haar vanuit diepte weer naar boven. De prinses vloog ook in een F-16-tweezitter en reed mee in een Leopard 2A6-tank. De Oranjes koesteren hun eeuwenoude band met de krijgsmacht. Als Koningin zal Amalia geen opperbevelhebber zijn, zoals vaak wordt gedacht. Artikel 97 van de Grondwet: 'De regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht.' Het staatshoofd is slechts onderdeel van de regering.

DE HARMONIE
TUSSEN
2 GROOTMEESTERS
VERBINDT
2 WERELDEN.

Wanneer intuïtieve en intense aantrekkingskracht twee sterk verschillende werelden laat samenkomen, is dat een indicatie van iets uitzonderlijks. Onvermijdbare kracht brengt de befaamde Bowmore Distilleerderij en het uiterst luxueuze Aston Martin opnieuw samen. Om dit samenkomen op gepaste manier te vieren brengt Bowmore een 22 jaar oude Schotse single malt whisky uit, die met zijn uiterlijk en karakter harmonie benadrukt.

Door de optimale verzorging van de whisky in het vat en de uiterst innovatieve drive van Aston Martin, personifieert deze whisky een futuristisch en experimenteel karakter. Deze samenwerking heeft geresulteerd in een exceptionele whisky die absolute synchroniciteit representeert.

BOWMORE
— EST. 1779 —
ISLAY SINGLE MALT
SCOTCH WHISKY

Geen 18, geen alcohol

OFFICIAL PARTNER

COMMENTAREN

Wisselstroom

Nieuwe kerncentrales mogen kolencentrales niet achterna gaan.

Betrouwbaar energiebeleid voeren. Het is een van de kerntaken van de overheid. Dit jaar bleek opnieuw hoe cruciaal het is om de energievoorziening op orde te hebben. Voor de welvaart en bedrijvigheid in de samenleving. Opeenvolgende regeringen maakten er een rommeltje van.

De burger en het bedrijfsleven voelen de kosten daarvan. Zij betalen de hoogste energietarieven van Europa. Het kabinet is pas net begonnen met het orde op zaken stellen. De resultaten daarvan zijn twijfelachtig.

Gelukkig gaat het kabinet een belangrijke belofte inlossen. Er komen twee nieuwe kerncentrales in Borssele, zoals min of meer was aangekondigd in het Regeerakkoord. Met dat besluit is eindelijk een jarenlange patstelling doorbroken.

Kernenergie is van cruciaal belang voor een energiesysteem zonder uitstoot van schadelijke broeikasgassen. Wanneer hernieuwbare energiebronnen zoals windmolens en zonnepanelen tekortschieten, houden kerncentrales het elektriciteitsnet overeind. De nieuwe kerncentrales zullen Nederland voorzien in ruim eentiende van het stijgende stroomverbruik. De bewezen veilige techniek vormt een belangrijke schakel in de toekomstige energievoorziening.

Dat de centrales in het Zeeuwse Borssele komen, is logisch. De kennis is daar aanwezig met de enige Nederlandse kerncentrale die wordt gebruikt voor het opwekken van elektriciteit. Toch was het verstandig dat minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten (D66) begin december naar Borssele afreisde. Voor een besluit met ingrijpende gevolgen is lokale steun belangrijk. De centrales moeten in 2035 klaar zijn en zullen tientallen jaren meegaan. Van de bestaande kerncentrale wil het kabinet de levensduur verlengen.

Met die besluiten stut het kabinet de energievoorziening van Nederland. Voorwaarde is wel dat het een commerciële partij vindt die de centrales wil bouwen. Die staat er niet alleen voor, zo bezweert het kabinet. Dat heeft zelf 5 miljard euro gereserveerd voor de te bouwen centrales.

Toch hebben geïnteresseerde partijen redenen om te aarzelen over de stabiliteit van het energiebeleid. Zeker gezien de recente ervaringen van de eigenaren van kolencentrales Uniper en RWE.

De bedrijven bouwden op verzoek van de regering in

2007 twee gloednieuwe kolencentrales. Sinds 2015 en 2016 zijn de centrales in bedrijf. Maar vanaf 2030 moeten ze dicht, ruim voordat ze zijn afgeschreven. Dat jaar gaat het wettelijk verbod in om stroom op te wekken met steenkool. Het kabinet besloot in 2018 tot dat verbod om de klimaatdoelstellingen te halen. Begrijpelijk, maar de bedrijven kregen geen cent compensatie. Van de huidige compensatiemaatschappij was nog geen sprake.

Een rechter oordeelde afgelopen november dat de staat in zijn recht staat. De rechtszaak was aangespannen door de gedupeerde bedrijven RWE en Uniper. De rechter meent dat een kolenverbod was te voorzien, omdat de centrales de CO₂-uitstoot niet zelf verminderden door die af te vangen. Bovendien vindt de rechter de uitsluitingsperiode van twaalf jaar voldoende om een nieuwe bestemming te vinden voor de kolencentrales.

Het kabinetsbesluit en de rechterlijke uitspraak bevestigen de wispelturigheid van het energiebeleid. De bouw van kerncentrales kost vele miljarden en het duurt decennia om die investering terug te verdienen. Het is cruciaal dat marktpartijen erop kunnen vertrouwen dat de overheid niet in de tussentijd van gedachten verandert. Anders blijven burger en bedrijfsleven de prijs betalen voor een onbetrouwbare overheid. **Victor Pak**

Kernenergie is cruciaal voor energiesysteem zonder uitstoot van broeikasgassen

Stukje afsnijden

Laat eerst de treinen rijden en plan dan pas een peperdure nieuwe lijn.

De Europese Unie ziet de Lelylijn als een onderdeel van het Trans-Europees Transport Netwerk en betaalt mee aan de Lelylijn, de snelle trein tussen Randstad en het noorden (en vice versa natuurlijk). Onbekend is hoeveel Brussel bijdraagt, maar zeker niet de 6 tot 9 miljard euro die de lijn kost. Gratis is anders.

Een snelle of hypersnelle verbinding met het noorden is al decennia de vurige wens van Groningse, Friese en Drentse bestuurders. Twaalf jaar geleden kwam de Hanzelijn (Lelystad-Kampen) gereed. Handig! Maar de afgelopen vier maanden lag die verbinding eruit en reizen de passagiers als vanouds via Amersfoort.

Nieuwe spoorlijnen zorgen niet per se voor spectaculaire tijdswinst. Ook de Lelylijn van Lelystad via Emmeloord, Heerenveen en Drachten naar Groningen zal dat niet doen. Belangrijker dan een stukje afsnijden, is dat treinen volgens dienstregeling rijden. Dat is helaas vaak niet het geval. En om de Lelylijn succesvol te maken, is op z'n minst een directe aansluiting op het snel te openen Lelystad Airport nodig. Zo'n overstap is politiek taboe en dat is onzinnig. **Eric Vrijen**

Vastberaden

Hulde aan EU én Europese burger voor standvastigheid tegen Poetin.

De Russische inval in Oekraïne, op 24 februari van dit jaar, heeft Europa economisch verzwakt, maar in morele en militaire zin versterkt. De verzwakking is een logisch gevolg van de versterking.

Met een zeldzaam vertoon van eensgezindheid én snelheid reageerden de Europese Commissie onder leiding van Ursula von der Leyen én de 27 regeringsleiders op de oorlog die zonder enige aanleiding was begonnen door de Russische president Vladimir Poetin.

In acht maanden zijn acht sanctiepakketten aangenomen, die de Russische economie een slag moeten toebrengen en daarmee het Kremlin. Er is beslag gelegd op bezittingen en gelden in de Europese Unie (EU) van Russische oligarchen. Olie en gas gingen in de ban. Afgelopen weekeinde is een prijsplafond van 60 dollar voor Russische olie aangekondigd. Invoer van hout, cement, mest, visserijproducten en alcohol is verboden. Europese havens mogen geen schepen onder Russische vlag meer toelaten. Als gevolg van de sancties keerden de meeste westerse bedrijven Rusland de rug toe.

Het EU-beleid was minstens zoveel gericht op het helpen van Oekraïne. Met wapens, geld en morele ondersteuning. Omdat de NAVO om veiligheidsredenen niet direct bij het conflict kon worden betrokken, moest de militair onervaren EU zich ontfermen over de coördinatie. Via de 'Europese Vredesfaciliteit' gaat er voor 5 miljard euro aan wapens naar Oekraïne. Daarnaast ontving het land vele miljarden om de samenleving draaiende te houden. Volgend jaar wordt dat 1,5 miljard euro per maand (als Hongarije ermee instemt).

En morele opsteker voor Oekraïne was de aankondiging, 17 juni, door Von der Leyen, dat het land de status van kandidaat-lid kreeg, iets wat de 27 regeringsleiders bezegelden. Of het een rationeel besluit was, is de vraag – Oekraïne is een land in oorlog en was voor de oorlog ver verwijderd van de kandidaatstatus – maar het is wel een teken van onvoorwaardelijke steun.

De 4,8 miljoen Oekraïners die hun land konden ontvluchten, kregen een warm onthaal in heel Europa. Niet alleen de EU toonde zich vastberaden, ook de Europese burgers. Die blijken wel degelijk gastvrij te zijn als zij echte oorlogsvluchtelingen uit de eigen regio mogen opvangen. Die opvang werd niet zelden verzorgd door gezinnen die hun huis openden voor deze vluchtelingen. Vandaar

Von der Leyen gaf Zelensky teken van onvoorwaardelijke steun

Yevhenii Zakhordani / Global Images Ukraine via Getty Images

EW's keuze voor de Nederlander van het Jaar 2022.

Het klinkt misschien wrang, maar de EU (en daarmee de burger) mag Poetin ook dankbaar zijn. De schellen zijn de EU van de ogen gevallen. Met morele superioriteit en geld als wapens dacht de EU de wereld te hervormen tot een pacifistisch paradijs waarin iedereen de mensenrechtenbijbel zou respecteren en net zo democratisch zou worden als de – meeste – EU-lidstaten.

Maar zo zit de wereld niet in elkaar. Wie geopolitiek wil bedrijven in deze multipolaire wereld, moet voldoende wapens hebben en zich economisch niet afhankelijk maken van anderen. Dat besef lijkt nu wel gedrongen in Brussel en de Europese hoofdsteden.

Dan de keerzijde: de standvastige houding van de EU zal leiden tot economische verzwakking. Als gevolg van de politieke keuzes, die door de meeste burgers worden gesteund, zal Europa kou lijden en meer belasting overheden betalen. Maar zolang Europese en nationale overheden kunnen laten zien dat zij verstandige keuzes maken, zullen de Europeanen best bereid zijn om een stap terug te doen.

René van Rijckevorsel

Onheil dreigt

Hopelijk kiest overheid niet voor lastenverzwaring, na geldsmijterij.

Nu al valt te voorspellen dat 2023 een economisch lastig jaar zal worden. Bij de overheid is het geld op, de economie krimpt verder, de inflatie is nog niet tot bedaren gebracht en daarbovenop heeft de vakbeweging bij monde van de FNV een looneis van 14,3 procent op tafel gelegd.

Om met het laatste te beginnen. Het is natuurlijk het recht en ook wel de taak van werknemersorganisaties om via een looneis te proberen gestegen prijzen te compenseren. Maar of de inflatie in 2023 inderdaad op 14,3 uitkomt, valt nog te bezien. Bovendien wordt veelal niet het hele salaris voor consumptie gebruikt.

Als aan de looneis wordt voldaan, dreigt het gevaar dat sommige bedrijven zich uit de markt prijzen als de loonstijging in het buitenland niet ook in dubbele cijfers wordt geschreven. De cynicus zal opmerken dat de faillissementen die hiervan mogelijk het gevolg zijn, enige lucht zullen geven op de krappe arbeidsmarkt. Maar je zult maar FNV-lid zijn en je baan verliezen door een extreme looneis.

De overheid kan het allemaal nog erger maken door, na jaren van strooien met miljarden om werknemers tijdens de pandemie te behoeden voor ontslag en vervolgens iedereen te compenseren voor gestegen energieprijzen, opeens links en rechts de lasten te verhogen.

Het is weer tijd dat de uitgedijde overheid – geïllustreerd door het gestegen personeelsbestand – naar haar eigen uitgaven kijkt. Altijd lastig, maar het moet.

Arendo Joustra

Made of sport.

CIRCULR. is het nieuwe Nederlandse sportmerk met een aanstekelijk doel: de sportwereld 100% circulair maken. Dat doen we door oude sportmaterialen en kleding te gebruiken als grondstoffen voor nieuwe. Je afgedankte

trainingspak wordt een stoere sweater, dat oude sponsordoek een nieuwe tas, versleten pionnen recycelen we tot nieuwe en van snijresten uit de kledingindustrie maken we T-shirts. Bekijk de hele collectie op [circulr.eu](https://www.ciculr.eu)

CIRCULR.

NEDERLANDER VAN HET JAAR

Maurits Klaver en Marion
Tonissen uit Puiflijk boden
de familie Maraduda uit
Charkov onderdak.

Gastvrij en hartelijk

Meteen na het uitbreken van de oorlog in Oekraïne lieten veel Nederlanders zich van hun beste kant zien. Zelfs hun huizen zetten ze open, soms langdurig.

Liesbeth Wytzes

Foto's Guido Benschop

Elk jaar wijst de redactie van *EW* een Nederlander aan die zich dat jaar bijzonder heeft onderscheiden. Soms is dat één individu dat zijn of haar stempel op dat afgelopen jaar heeft gedrukt; soms is het een groep van meer mensen die symbool staan voor een beroepsgroep, zoals in 2020 de IC-verpleegkundige of in 2018 de burgemeester.

Dit jaar is dat **het Nederlandse gastgezin**, dat door zijn gastvrijheid en hartelijkheid zoveel ontheemde Oekraïners opvang bood, zonder aarzelen. En soms maandenlang. Een bijzondere en optimistische prestatie in een jaar dat zich vooral kenmerkt door grote somberheid en een opeenvolging van crises.

Toen op 24 februari 2022 de oorlog in Oekraïne begon, waren niet alleen Oekraïners geschokt, maar ook veel Nederlanders. Oorlog, in Europa, bij ons om de hoek! Direct werden acties opgezet om de Oekraïners te helpen, met eten, voedsel, kleren. Toen duidelijk werd dat de oorlog een enorme vluchtelingenstroom op gang bracht, stelden veel Nederlandse gezinnen hun eigen huis open.

Op 25 februari, de tweede oorlogsdag, waren er volgens mensenrechtenorganisatie UNHCR al honderdduizend Oekraïners op de vlucht en dat aantal nam razendsnel toe, tot een miljoen na een week en nu meer dan zeven miljoen. Eind oktober stonden er volgens het ministerie van Justitie en Veiligheid, dat de

cijfers bijhoudt, ruim 85.000 Oekraïense vluchtelingen geregistreerd in Nederland. En dat aantal neemt toe.

Hoeveel het er precies zijn, is niet bekend, want Oekraïners hoeven zich niet te melden bij het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers, zoals bijvoorbeeld vluchtelingen uit Syrië dat wel moeten doen. Oekraïners kunnen reizen zonder visum en hebben recht op huisvesting, inkomen, onderwijs en zorg.

Tienduizenden van hen, vooral vrouwen en kinderen omdat de mannen moesten achterblijven om te vechten, zijn bij een Nederlands gezin terechtgekomen. Ook hebben Nederlanders zelf mensen uit Oekraïne gehaald, zonder tussenkomst van een instantie.

Veel gastgezinnen maakten geen gebruik van overheidsinstanties. Ze hoefden ook niet te worden gedwongen. Zij

Ze wisten niet wie ze in huis zouden krijgen, en toch deden ze het

handelden volgens het citaat dat wordt toegeschreven aan de Amerikaanse president Theodore Roosevelt (1858-1919): *Do what you can, where you are, with what you have* – doe wat je kunt doen, waar je ook bent, met wat je ook hebt.

EW bezocht vier Nederlandse gastgezinnen die zonder aarzelen Oekraïners opvingen. Het ene gezin deed dat omdat het zo werd geraakt door de beelden uit het land in oorlog, het andere gezin her-

kende iets van de eigen situatie, weer anderen boden gastvrijheid, omdat hun grootouders onderduikers hadden en ze het heel normaal vinden om iets te doen voor een ander. 'Ik had helemaal geen banden met Oekraïne,' zegt Maurits Klaver uit Puiflijk, die een compleet gezin onderdak heeft geboden. 'Maar die beelden grepen me zo aan.'

Ben van Ernich en zijn vrouw Jule Bossers, die in Nijmegen een moeder en haar puberzoon in huis namen: 'Onze last is zo klein vergeleken met hun positie: ze kunnen nergens heen, ze hebben geen opties en de toekomst is onzeker.'

Myrthe Rijk en Andries Boland uit Wageningen hebben van hun huis zonder problemen een soort studentenhuis gemaakt, waar veel wordt gedeeld. 'Maar niet elkaars levens.'

En Jenny van der Poel uit 't Zand, die alleen is met haar drie dochters, werd geraakt door het feit dat veel vrouwen met kinderen hun land ontvluchtten. Daarin herkende ze iets van zichzelf.

Geen van hen wist dat die opvang zo lang zou duren: één Oekraïner dacht dat de oorlog niet langer dan een paar weken zou duren, en vertrok alleen met het hoognodige. Zelfs zonder laptop.

Geen enkel gastgezin trok zich iets aan van de goedbedoelde waarschuwingen van allerlei instanties: weet waaraan je begint, wees niet naïef en meer van zulke opmerkingen. Ze wisten niet van tevoren wie ze in huis zouden krijgen, noch hoelang dat verblijf zou duren. En toch deden de gastgezinnen het.

Natuurlijk kwam er kritiek. De ene

EW'S NEDERLANDER VAN HET JAAR

Het gastgezin voor Oekraïense vluchtelingen is EW's Nederlander van het Jaar 2022. De Nederlander van het Jaar is de persoon die als geen ander – in positieve of negatieve zin – een stempel op het jaar heeft gedrukt, dat jaar symboliseert of dat jaar een bijzondere prestatie heeft verricht. Bij de verkiezing bepaalt de redactie de keuze.

Het gastgezin komt de titel toe, omdat duizenden Nederlanders hun huis openstelden voor onbekenden, soms maandenlang.

Eerdere Nederlanders van het Jaar zijn: Ayaan Hirsi Ali (2004), Rijkman Groenink (2005), de soldaat in Uruzgan (2006), Joop van den Ende (2007), Wouter Bos (2008), Linda de Mol (2009), de politicus (2010), Mark Rutte (2011), koningin Beatrix (2012), Wim Pijbes (2013), Ahmed Aboutaleb (2014), Dafne Schippers (2015), Marcel Levi (2016), Boyan Slat (2017), de burgemeester (2018), Derk Wiersum (2019), de IC-artsen en -verpleegkundigen (2020) en Lale Gül (2021).

‘Mijn meiden zeiden: bij twijfel moet je het doen!’

Jenny van der Poel en haar dochters uit ‘t Zand met de Savchenko’s uit Kiev

Jenny van der Poel (52), haar dochters Esmee (23), Chantal (19) en Maureen (22), nu in Australië, hadden al vaker gedacht: we hebben hier zoveel ruimte en doen er niets mee, zonde. Na de plotselinge dood van haar man Leon, acht jaar geleden, moest Van der Poel stoppen met het bloembollenbedrijf dat ze samen hadden gerund. Sindsdien staan het kantoor en de kantine met douche en wc leeg. En toen kwamen de beelden uit Oekraïne. ‘Het raakte me heel erg dat het allemaal vrouwen waren met kinderen, omdat ik ook alleen ben met mijn meiden. Dat voelde ik zo sterk,’ zegt Van der Poel. ‘We hadden het er tijdens het eten over. Die oorlog is zo dicht bij huis, we

vonden het overweldigend. Mijn meiden zeiden: bij twijfel moet je het doen! En we doen het met z’n allen.’ De bemiddeling liep via gemeente Schagen. Het hele dorp hielp mee met de inrichting en nu woont Alla Savchenko (48) in het oude kantoor, tussen de bollenvelden, met dochter Sasha (24), kleinkinderen Stepan (10) en Sonja (6), de kinderen van haar andere dochter.

Alla krijgt tranen in haar ogen als ze vertelt over haar heerlijke leven in Oekraïne. Zij was coiffeuse, Sasha schoonheidsspecialiste. Sasha heeft het moeilijk. ‘Ze is jong en verveelt zich,’ zegt Van der Poel. ‘Haar leven staat totaal stil.’ Uitgaan, zoals Esmé, kan Sasha niet. Daarvoor kent ze

te weinig mensen en ze spreekt geen Engels of Nederlands, net zo min als haar moeder Alla.

Van der Poel kon ‘haar’ gezin op 4 april ophalen uit een doorstroomlocatie in Alkmaar. Dat vond ze heftig. ‘Die kinderen met knuffels die ze hadden gekregen. Onderweg heb ik nog gebeld met vriendinnen: het is zo ver! Toevallig heb ik een Oekraïense vriendin

in Schagen, daar ben ik naartoe gegaan. Daar konden ze in hun eigen taal horen bij wie ze terecht zouden komen. En ik kwam ook wat meer over hen te weten.’

De Savchenko’s hebben hun eigen badkamer en keuken. ‘We eten samen bij speciale gelegenheden, maar verder gaan we onze eigen gang,’ zegt Van der Poel. De kinderen zitten op voetbal en handbal. Van der Poel heeft werk bij een bloembollenbedrijf geregeld voor Alla en Sasha. ‘Ik verdien mijn eigen geld en zou me erg vervelen als ik niets te doen had,’ zegt Alla. Ze moest wel wennen aan de omgeving. ‘Ik kom uit de stad, daar is alles op loopafstand. Hier is alles ver weg. Maar ik fiets weer en dat gaat goed.’

‘Het raakte me heel erg dat het allemaal vrouwen waren met kinderen’

**Bestel het boek:
75 X NEDERLANDER VAN HET JAAR**

In deze bundel zijn de verhalen verzameld die EW publiceerde over alle 75 Nederlanders van het Jaar (1945-2019). Van Willem Drees tot Mies Bouwman en van Toon Hermans tot Ayaan Hirsi Ali – samen bieden ze een mooi tijdsbeeld. Het boek (344 pagina's) kost € 14,99, en is te bestellen via www.tijdschriftnu.nl/ew of bel 020-8947553 (tijdens kantooruren).

vluchteling is kennelijk de andere niet, werd gezegd. Nederlanders waren selectief gastvrij: waarom waren ze niet even hartelijk voor bijvoorbeeld Syrische vluchtelingen? Die ontvluchtten toch ook een oorlogsgebied, maar die werden niet door Nederlanders in huis genomen. Dat is waar. Toch werden er evenveel Syriërs als Oekraïners opgevangen (rond de honderdduizend), al waren dat niet voor-

'Onze last is zo klein vergeleken met hun positie. Zij kunnen nergens heen'

Voor Yulia Panisheva (44) en haar zoon Kyryl (17) betekent de oorlog in Oekraïne dat ze voor de tweede keer moesten vluchten. Dat moesten ze ook in 2014, toen hun dorp Marinka in de regio Donetsk werd ingenomen door Rusland. De tranen springen Yulia in de ogen als ze praat over haar huis in Marinka. De eigendomspapieren heeft ze, het gebied wordt nu geclaimd door Rusland.

Hun leven voor de oorlog? 'Perfect,' zegt Kyryl. Ze probeerden een nieuw leven op te bouwen in Mikolaiv, waar Yulia een eigen restaurant had. Nu moeten ze dat weer doen, in huis bij Ben van Ernich (64) en Jule Bossers (64). Daar wonen ze sinds 5 augustus. Kyryl, baardje en groot kruis op zijn linkerarm getatoeëerd, zou niets liever willen dan terug naar Oekraïne en het leger in. De frustratie die hij voelt, is bijna tastbaar. Maar zijn moeder, een scrunchie in de kleuren van Oekraïne in haar haar, verliest hem geen seconde uit het oog. 'Hij voelt zich machteloos,' zegt Van Ernich. 'Hij is in een vreemd land, zonder zijn vrienden, afgesneden van zijn gewone leven.'

Ze hadden weinig bij zich, zelfs Kyryls laptop lieten ze achter. 'We dachten dat we na een week of twee wel terug zouden kunnen naar huis,' zegt Yulia. Maar de maanden verstreken en inmiddels zijn ze sinds augustus in Nederland. Het eerste contact, via Rode Kruis, was een emotionele WhatsApp-video call van een uur. 'Toen hadden we al een goed gevoel,' zegt Jule.

Van Ernich is consultant, Bossers specialist ouderengeneeskunde. Ze wilden eerder iets doen voor vluchtelingen, maar het was er nooit van gekomen. Nu wel. 'Mijn grootouders hebben onderduikers opgevangen in de Tweede Wereldoorlog, zij riskeerden hun eigen leven om anderen in veiligheid te brengen. Dus waar hebben we het over!' zegt Van Ernich.

'Elke ochtend lees ik in de krant over kli-

maat, oorlog, economische problemen, ik praat erover met vrienden en er verandert niets. We dachten: doe iets wat verschil maakt. Je kunt je als individu best machteloos voelen en je invloed is klein, maar als je zoekt, kun je wel degelijk stapjes zetten die op kleine schaal een verschil maken.' Hun opvang maakt deel uit van een initiatief in de buurt, waar meer gastgezinnen zijn. 'Dat trok ons over de streep,' zegt Ben.

Kyryl en zijn moeder hebben twee kamers. Zijn ondernemende moeder meldde zich meteen bij de plaatselijke volleybalclub. Ze hadden binnen twee weken werk in een restaurant in de buurt.

Ze voelen zich thuis bij Ben en Jule. Hoe kan het samenwonen zo makkelijk gaan?

'We dachten dat we na een week of twee wel terug naar huis konden'

'Ik moet ze complimenteren' zegt Bossers. 'Ze houden rekening met ons, ze ruimen op, doen boodschappen, ze helpen echt mee en doen hun best om goede logés te zijn. Als we er 's avonds allemaal zijn, eten we samen, een goed moment om even de dag door te nemen. Het gaat eigenlijk heel organisch. En naarmate je elkaar beter leert kennen, wordt de vriendschap dieper.'

Zo horen ze verhalen over de burens die zijn omgekomen door een boobytrap, over de zoon van een goede vriendin in Rusland die nu misschien wel tegen zijn Oekraïense vrienden vecht. 'Je weet: dat is hun werkelijkheid en dat relativeert alles. Onze last is zo klein vergeleken met hun positie: ze kunnen nergens heen, ze hebben geen opties en de toekomst is onzeker.'

Ben van Ernich en Jule Bossers uit Nijmegen bieden onderdak aan **Kyryl Panishev** en zijn moeder **Yulia Panisheva** uit Mikolaiv

namelijk vrouwen en kinderen, maar mannen.

Bovendien is het niet zo vreemd om mensen onderdak te bieden uit een heel nabij land, met een cultuur die we een beetje kennen, een land waar we misschien wel eens naartoe zijn geweest of naartoe zouden willen.

Voor je eigen familie doe je ook meer dan voor de familie van een ander, zo

werkt naastenliefde nu eenmaal. En is er een mooier voorbeeld van opvang in eigen regio, dan de manier waarop al die miljoenen gevluchte Oekraïners zijn opgevangen in hun regio Europa?

Paul van Lange, hoogleraar psychologie aan de Vrije Universiteit, zei hierover in *NH Nieuws*: 'We tonen vooral oprechte betrokkenheid bij mensen die op ons lijken. Nabijheid en vertrouwdheid spelen

een grote rol. Deze mensen zijn onderdeel van onze groep, omdat ze toch onder de categorie "Europa" vallen. Het komt zowel geografisch als psychologisch dichterbij. Dit komt voor de hele wereld dichterbij, omdat er toch een gevaar dreigt van een nucleaire oorlog of Derde Wereldoorlog. Bij een dictator als Assad heb je dat gevoel niet.'

Maar of je die oorlogsvluchtelingen

Maksym Kononenko,
ambassadeur Oekraïne

'Ik ontmoet veel Oekraïners in heel

Nederland en ik zie en hoor ontroerende verhalen over het medeleven en de grote steun die ze krijgen van de Nederlanders. Ik kan zeggen familiesteun, want het zijn families die de deuren van hun huis wijd hebben opengezet om onderdak te bieden aan andere families, die op zoek zijn naar bescherming en veiligheid. Oekraïners zullen deze hartelijkheid nooit vergeten.'

Martine Oegema,
programmamaker RefugeehomeNL

'Met Vluchtelingen-Werk, Takecarebnb, Leger des Heils, en

Rode Kruis zorgen we voor veilige opvang van Oekraïense ontheemden. In 2022 hebben we bijna 2.900 gasten bij 1.400 gezinnen ondergebracht.'

Marjan van Kampen-Nouwen,
burgemeester Schagen

'Ik heb enorm veel waardering voor de

mensen die Oekraïense vluchtelingen opvangen. Als gemeente zijn we trots op onze inwoners en dankbaar voor alle aangeboden hulp.'

nou één week, een maand of al bijna een jaar onderdak biedt, het gedrag van Nederlanders heeft aangetoond dat ze wel degelijk hartelijk en gastvrij kunnen zijn. Dat ze veel guller en aardiger zijn dan hun reputatie doet vermoeden.

En dat terwijl Nederlanders vaak te horen krijgen dat ze een ongestvrij volkje zijn, niet genegen de deur open te zetten voor een vreemdeling. Zo'n volkje dat zijn rijkdom en voorspoed liever voor zichzelf houdt. Bij wie je maar één koekje bij de thee krijgt en bij wie je zeker nooit spontaan binnenloopt en waar het fenomeen 'logeerkamer' ouderwets is.

Dat vinden, vreemd genoeg, ook Nederlanders zelf. Maar het onderzoek *Ongenoegen, migratie, gastvrijheid en maatschappelijke onrust* van Rijksuniversiteit Groningen uit 2020, in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, toont aan dat dat enorm meevalt. Al is het schokkend dat onlangs een beoogd asielcentrum in Brabant in vlammen opging, want juist wie in de buurt van een asielzoekerscentrum woont, oordeelt mild.

Uit dat onderzoek blijkt dat Nederlanders opvallend hulpvaardig zijn en gastvrij jegens asielzoekers, en dat bijna de helft van de respondenten graag wil helpen. Zo graag, dat ze in het geval van Oekraïense vluchtelingen zelfs hun leven van alledag wilden delen met onbekenden die het moeilijk hebben.

Van 'compassiemoeheid', die zich voordoet als de voorraad empathie is uitgeput, is niet veel te merken. De betrokkenheid bij het lot van Oekraïne en de Oekraïners blijft onverminderd groot. Gelukkig geldt dat ook voor de rest van de Europese Unie.

Nog steeds hangt overal in het land de

'Ik had geen banden met Oekraïne, maar die beelden grepen me zo aan'

De Maraduda's uit Charkov zijn terechtgekomen in de stacaravan in Puiflijk, pal naast het huis van Maurits Klaver (37), sales manager bij een installatiebedrijf, en Marion Tonissen (34), administratief medewerkster. Samen hebben ze drie kinderen uit eerdere relaties. Ze zitten midden in een grote verbouwing, maar dat heeft Klaver en Tonissen er niet van weerhouden het huis open te stellen voor de Maraduda's. De garage is omgebouwd tot tijdelijke woning, gezellig gemaakt met lampions en lampjes. Yaroslav (10) zit op de bank en speelt een computerspelletje op de iPad.

Nastya (16) ging in Charkov naar school en wilde dierenarts

'Na een week of twee hadden we vierhonderd e-mails binnen. Echt bizar'

worden. Nu zit ze in Nijmegen in een internationale schakelklas om de taal te leren en daarna kan ze door naar het reguliere onderwijs. Ze weet niet of ze ooit nog dierenarts kan worden. Haar school is verwoest, net als het recyclingbedrijf van haar vader Igor (42). Haar moeder Olga (44) had een nagelstudio, haar kleine broertje Yaroslav zat op de lagere school. 'We hadden een mooi, gewoon leven,' zeggen ze. 'Een huis, en een tuin met een klein huisje waar je heerlijk kon zitten, thee kon drinken en naar de bloemen kon kijken.'

Toen ze begrepen dat het oorlog was, raakten ze in paniek,

KANSHEBBERS 2022

Zij wisten het afgelopen jaar de ogen van velen op zich te vestigen, maar moesten de titel deze keer aan zich voorbij laten gaan:

Caroline van der Plas (55)

Het is knap hoe zij zichzelf en de BoerBurgerBeweging op de kaart heeft weten te zetten, en daarmee de agrarische sector.

Rob Bauer (60)

De voorzitter van het Militair Comité van de NAVO kreeg door de aanval van Rusland op

Oekraïne een verzwaring van zijn taak.

André Rieu (73)

Na twee moeilijke coronajaren beleefde de orkestleider zijn wederopstanding. Een voorbeeld van veerkracht en optimisme.

Max Verstappen (25)

De Formule 1-coureur werd voor de tweede keer wereldkampioen, een uitzonderlijke prestatie, waarvoor hij al een lintje kreeg.

Johan Remkes (71)

De smid van het kabinet-Rutte IV en stikstofpauz. Politici van dit kaliber en deze precisie worden niet meer gemaakt.

Maurits Klaver en Marion Tonissen uit Puiflijk boden **de familie Maraduda** uit Charkov onderdak aan

graaiden snel wat spullen bij elkaar en gingen naar de kelder van hun grote huis. 'Daar zijn we negen dagen gebleven, de hele tijd ondergronds.'

De Maraduda's zijn daarna naar hun datsja verderop gegaan, maar daar was het ook niet veilig. Ten slotte zijn Oliga, Nastya en Yaroslav via Polen in Nederland terechtgekomen, waar Oliga verre familie had. Daar konden ze niet

blijven en zo kwamen ze bij Klaver en Tonisse.

Die hadden geen seconde gearzeld toen de oorlog begon. 'Ik had helemaal geen banden met Oekraïne, maar die beelden grepen me zo aan,' zegt Klaver. 'Ik zei tegen Marion, ik wil wat doen, ik wil die mensen helpen. En zij zei: waarom zet je hier niet iets op, lokaal? Je kent de omgeving en de mensen.'

Klaver zette meteen een stichting op, Samen voor Oekraïne. Ze hebben een website gebouwd, op een zaterdagmiddag, deden via Facebook oproepen aan de buurt, vroegen hun netwerk of ze mensen konden en wilden opvangen. 'Na een week of twee hadden we vierhonderd e-mails binnen, echt bizar,' zegt hij. Allemaal van mensen die wilden helpen, niet alleen opvang, maar wat maar nodig

was. Alles was heel laagdrempelig, omdat we het lokaal organiseerden en veel mensen zelf kenden.'

Igor kon pas in september de grens over, toen hij vrijwilliger werd bij het leger. Nu rijdt hij elke twee weken met spullen naar Oekraïne. Oliga deed een tijdje seizoenswerk. Van haar beroep van nagelstyliste probeert ze hier haar hobby te maken.

Deze Nederlanders en Oekraïners zijn hechte vrienden geworden. 'We zijn één grote familie,' zeggen ze. Ze wonen vlakbij elkaar en eten vaak samen, dan kookt Igor. Klaver en vooral Tonissen hebben ze de weg gewezen, taallessen geregeld, de plaatselijke (en huiselijke) regels uitgelegd. Maar Oekraïners zijn zelfstandige mensen: je moet ze niet als kinderen behandelen, dat hadden Klaver en Tonissen al snel door. Ze hebben, zeggen ze, een klik die hen zelf ook lijkt te verrassen. En het is een leerzame ervaring. Verrijkend zelfs. 'Je leert hoe betrekkelijk het leven is,' zegt Klaver. 'Igor vertelde gisteren over een vriend die deze week in Cherson is omgekomen. Dan ga je nadenken over hoe goed we het hebben: ik verbouw mijn huis om het mooier te maken en zij hebben helemaal geen huis meer. Dat contrast is weleens moeilijk. Hun leven staat stil en hun toekomst? Uitzichtloos. Ik denk dat ze het liefst morgen naar huis zouden gaan – maar er is daar niets.'

Vooraf met Nastya van 16, de enige van het gezin die Engels spreekt, heeft hij te doen. 'Ze moet van voren af aan beginnen'. Nastya zegt: 'We willen dat de oorlog stopt. We willen terug, maar we begrijpen dat het leven nooit meer zo wordt als het was.'

‘We hebben een evenwicht tussen wat wij doen voor hen en wat ze zelf doen’

Myrthe Rijk en Andries Boland uit Wageningen delen hun huis met Diana Kuroedova en M'hend Larbi uit Kiev

Student Diana Kuroedova (22), die een master public finance volgde in Kiev en werkte als accountant, en M'hend Larbi (25), student software engineering, hadden een fijn leven in Kiev. Nu wonen ze op kamers in Wageningen, bij Andries Boland (39), systeembeheerder, en Myrthe Rijk (28), software developer. Daar zijn ze in mei terechtgekomen na een lange reis vol ontberingen, over een weg die meteen na hun vertrek werd gebombardeerd, alleen de poes Kuba en hun papieren bij zich. Toen de oorlog begon, belde zij meteen haar ouders. ‘Die konden toen al nergens meer heen. Waar zij woonden, was het helemaal afgesloten.’ In de familie van Kuroedova heeft de oorlog voor een scheuring gezorgd. Ze heeft veel familie in Rusland en sommigen van hen denken echt dat er nazi's aan het bewind zijn in Oekraïne. ‘De vraag is steeds: aan welke kant sta je?’ zegt ze.

Na hun vlucht uit Kiev wilden ze in Lviv blijven, toen in Polen, maar overall waren zoveel andere Oekraïners dat Kuroedova en Larbi steeds verder naar het westen uitweken. Een slaapplek vinden was onmogelijk, laat staan woonruimte. Ten slotte hoorden ze via via dat ze in Nederland konden werken en toen zijn ze met de flixbus via Amsterdam naar kennissen in Ede-Wageningen gegaan.

Haar ouders en zus met kinderen zijn nu ook hier en over een paar maanden krijgen ze woonruimte elders in Wageningen. ‘Maar ze kunnen hier blijven zo lang ze willen,’ zeggen Boland en Rijk.

Ze hadden zich aangemeld als gastgezin via de lokale organisatie Welsaam, omdat die ook zorgt voor ondersteuning als je dat nodig hebt. Lang hoefden ze er niet over na te denken. ‘We dachten: we hebben de ruimte, we willen helpen, waarom niet?’ Kuroedova en Larbi werken allebei in Ede,

bij een distributiecentrum. ‘Prima werk,’ zeggen ze, ‘en we proberen ook online college te volgen, als er verbinding is.’

Het samenwonen ging meteen goed. ‘We hebben een evenwicht gevonden tussen wat wij voor hen doen en wat ze zelf willen doen: je moet mensen ook met rust laten. Eerst zeiden we steeds wat we gingen doen, maar daar zijn we al snel mee opgehouden. Het voegde niets toe. We zien hen

‘Je deelt keuken en badkamer, maar niet elkaars leven’

als huisgenoten, net als in een studentenhuis. Je deelt de keuken en de badkamer, maar niet elkaars leven. We hebben een rooster voor de schoonmaak en andere taken,’ zegt Boland.

Voor Kuroedova was dat wel even wennen. ‘De dag dat we hier kwamen, gaf Andries ons de sleutel en zei: ‘Ik moet nu naar Londen, dag!’ Ze gaven zoveel vertrouwen. We kunnen allemaal onszelf zijn en dat werkt heel goed.’ Rijk zegt: ‘Ze zijn behoorlijk volwassen, laten niets slingeren, nemen hun verantwoordelijkheid.’

Hoe ziet de toekomst eruit? Kuroedova en haar vriend vinden Nederland prachtig, zeggen ze. ‘Maar,’ zegt ze zachtjes, ‘het is niet mijn vaderland.’

blauw-gele Oekraïense vlag buiten aan huizen, nog steeds zijn er allerlei projecten om de oorlogsvluchtelingen te helpen en te ondersteunen. En juist in een land waar het aantal alleenwonenden toeneemt en dat behoorlijk individualistisch is, is het een prestatie dat het samenwonen tussen mensen met zulke uiteenlopende levens, toch een succes kan zijn.

De vier gezinnen die in dit artikel aan het woord komen, zeggen allemaal dat ze de langdurige logeerpartij van onbekenden ervaren als een verrijkende ervaring. Het heeft ze doen beseffen wat het is om vluchteling te zijn, hoe het is om elke dag zorgen te hebben over degenen die zijn achtergebleven, hoe groot de wanhoop om een voorbije toekomst kan zijn. En de Oekraïners zijn zonder uitzondering blij dat ze zijn terechtgekomen bij aardige, liefdevolle mensen die hun moeiteloos vertrouwen geven en zich om hen bekommeren.

Ben van Ernich uit Nijmegen weet ook wel dat hij en zijn vrouw een positief verhaal hebben. Maar daarvan kent hij er meer, in zijn directe omgeving. Daarom wilde hij meedoen aan dit artikel: om te laten zien dat opvang bieden mensen die in zo'n benarde situatie zitten, werkelijk helpt. En dat het een kleine moeite is, die een groot verschil maakt.

Strabrechtse vennen

**OPEN DAG
16 & 17 DEC
11 TOT 16 UUR**

BOUW GESTART

Van tiny houses tot luxe villa's van 4 tot 20 personen

Beleef de pracht en praal van Brabant op het nieuwe premium resort Strabrechtse Vennen. Duurzaam gebouwde vakantiewoningen op ruime kavels eigen grond. De ideale combinatie waar investeren en genieten samenkomen.

- ◆ Ruime kavels eigen grond
- ◆ Gevarieerd aanbod vakantiewoningen
- ◆ Traditioneel en duurzaam gebouwd
- ◆ Veelzijdig familiepark
- ◆ Overdekt zwembad
- ◆ Grote recreatieplas met strand
- ◆ Alles perfect geregeld van verhuur tot beheer
- ◆ Investeren voor eigen gebruik en/of mooi rendement uit verhuuropbrengsten
- ◆ Vrij op naam
- ◆ Verhuurpartner: Roompot

Projectlocatie: Provincialeweg 9 - Someren

strabrechtsevennen.nl

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen vergunningplicht voor deze activiteit.

VELIDE

GEMIDDELD
GEPROGNOSTICEERD
RENDEMENT VAN
MEER DAN
6%
PER JAAR

LAAT UW
GEGEVENS
ACHTER

- **BELEGGEN IN VERHUURDE WONINGEN** (GESTOFFEERD EN GEMEUBILEERD)
- **INVESTEREN VANAF EUR 237.500,- V.O.N.**
- **ONDERHOUD, BEHEER EN VERHUUR DOOR PROFESSIONELE LANDELIJKE BEHEERDER**
- **GASLOOS EN A+++ LABEL** (LAGE ENERGIEKOSTEN)
- **ALLE APPARTEMENTEN BESCHIKKEN OVER EEN EIGEN PARKEERPLAATS EN BERGING**
- **GEMIDDELD GEPROGNOSTICEERD RENDEMENT VAN MEER DAN 6% PER JAAR**

BELEGGINGSAPPARTMENTEN IN VELP (REGIO ARNHEM)

Maak kennis met Velide: de nieuwste woningontwikkeling van Census Real Estate. Velide biedt beleggers de mogelijkheid om te investeren in verhuurde toekomstbestendige en betaalbare huurwoningen. Census Real Estate onderscheidt zich door een 'turn-key' benadering waardoor beleggers en huurders volledig worden ontzorgd. De focus van Velide ligt volledig op duurzaamheid; alle woningen krijgen een A+++ label en het gehele complex is gasloos. Zo draagt Census Real Estate bij aan de grote vraag naar betaalbare huurwoningen voor alle Nederlanders.

Meer weten? Kijk op www.censusrealestate.nl/velide of bel naar: 040 - 303 18 31

Let op!
U belegt buiten AFM-toezicht.
Geen prospectusplicht voor deze activiteit.

'NATUURLIJK WORDT DAT
BORSSELEBESLUIT NU UITGESTELD.
JE KUNT NIET VOORZICHTIG
GENOEG ZIJN MET
KERNCENTRALES.'

NEDERLAND

Explosie van

Een kleinere overheid was de droom, maar onder VVD-premier Rutte explodeert die overheid juist: meer vaste krachten en meer externe inhuur.

Carla Joosten
in Den Haag

ambtenaren

Afgelopen week toog een 'communicatiemedewerker inclusie' aan het werk in Den Haag. Het is een typisch hedendaagse functie die voortkomt uit de wens van de overheid om 'een inclusieve organisatie met divers samengestelde teams' te worden.

En dus zijn er ambtenaren die ervoor moeten zorgen dat mensen ongeacht achtergrond, leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, godsdienst, seksuele geaardheid en ongeacht ziekte of beperking bij de overheid aan de slag kunnen. Een overheid waarin iedereen een kans krijgt, komt blijkbaar niet zonder 'inclusie-ambtenaren' tot stand.

Het is maar een golfje extra ambtenaren in Den Haag, en kan nooit alleen de reden zijn dat de ambtelijke dienst van de overheid de afgelopen jaren explodeerde.

In 2017 telde de Rijksoverheid nog 110.649 volledige banen, in 2021 131.132: een toename van bijna 20 procent. Het aantal managers stijgt navenant. De Algemene Bestuursdienst – managers op het niveau van directeuren en hoger – groeide sinds 2018 van 1.302 naar 1.771.

Alleen al in 2021 kwamen er 5.687 Rijksambtenaren bij. Volgens de *Jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk 2021* zou die stijging onder meer het gevolg zijn van extra personeel wegens corona bij het RIVM, bij de RVO onder meer in verband met de Groningse aardbevingen en bij de dienst Toeslagen voor de afhandeling van de Toeslagenaffaire. Of hiervoor bijna zesduizend ambtenaren extra nodig waren, is zeer de vraag. Los daarvan steeg ook de inhuur van externe krachten fors. Acht van de twaalf ministeries huurden meer consultants, uitzendkrachten en zzp'ers in dan de eigen norm toestond.

In 2021 bedroegen de uitgaven aan externe inhuur 2,3 miljard euro. Dat is 13,4 procent van de totale personele uitgaven. Of dit alarmerend is? Het Rijk vindt blijkbaar van niet. Het is normaal om 'vanuit doelmatigheidsoverwegingen –

vanwege fluctuerende opdrachtportefeuilles – van een flexibele schil gebruik te maken', staat in de jaarrapportage.

Vooraf ICT-expertise wordt veelvuldig ingehuurd. Door krapte op de arbeidsmarkt zou het lastig zijn zulke specialisten in vaste dienst te krijgen. Het wemelt bij het Rijk van interim-managers, organisatie-adviseurs, beleids- en communicatieadviseurs, externe juristen en zelfs adviseurs die adviseren bij de externe inhuur. In het vierde kwartaal van 2021 stond de teller op 6.406 flexibele krachten. Een stijging van 2,1 procent ten opzichte van het vierde kwartaal van 2020.

De inhuur zou volgens een aangenomen Kamermotie van toenmalig SP-lei-

concurreren de overheid in haar hongers naar personeel fors met het bedrijfsleven, terwijl datzelfde bedrijfsleven moet zorgen voor de belastinginkomsten van die almaar duurder overheid.

ING sloeg daarover alarm. Het aantal werkuren bij overheid, onderwijs en zorg steeg tussen 2019 en 2022 met 7,4 procent en bij het bedrijfsleven met 2,2 procent. 'Dat het verschil zó groot zou zijn, had ik niet verwacht,' zei ING-hoofdeconoom Marieke Blom in *De Telegraaf*.

Blom verklaart de spanning op de arbeidsmarkt deels uit die groei van het aantal overheidsbanen. De overheid beconcurreren de markt. En dat zal niet minder worden, want de overheid zet alles op alles om aan personeel te komen, bijvoorbeeld bij defensie, de politie, de zorg en het onderwijs. Blom voorspelt alvast dat de uitdijende overheid zal leiden tot hogere belastingen.

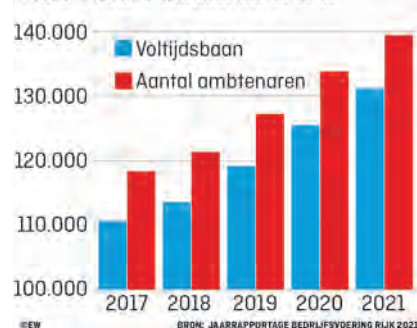
De groei van de overheid is in strijd met wat Mark Rutte (VVD) in zijn beginjaren als premier betoogde, namelijk dat de overheid 'kleiner en krachtiger' moest worden.

Oud-topambtenaar en kenner van de overheid Roel Bekker (75) verbaast zich over de groei, zoals bij de inhuur. 'En die wordt in toenemende mate ingezet voor beleid en beleids-ondersteuning en in relatief mindere mate voor uitvoering. Terwijl toch vooral meer aandacht zou worden gegeven aan de uitvoering,' zegt Bekker. 'De overheid wordt steeds meer een productiemachine van beleid, terwijl je juist iets aan het arbeidstekort bij de uitvoerende diensten zou moeten doen.'

Bekker mist ook transparantie over de toename van de overhead, de kosten die de overheid aan de eigen organisatie besteedt. Een in 2019 aangekondigd onderzoek hierover is er nooit gekomen.

Dat de vele verzoeken om overheidsinformatie door burgers en media veel personeel vergen – iets waarover minister Hugo de Jonge klaagde – is onzin, vindt Bekker. 'Dan moet je maar royaler met informatieverstrekking zijn.'

Groei overheid
Vooral meer beleidsambtenaren

der Emile Roemer niet meer dan 10 procent van de totale loonsom mogen zijn, maar is intussen ruim 13 procent. Een overschrijding van 30 procent.

De overheid haalt die externe krachten veel te snel in huis, vond zelfs wervingsbureau voor overheidsfuncties Schaeckel & Partners in het *FD*. De interim-krachten klagen niet, want als externen verdienen ze meer dan als vaste kracht. 'Recent liep een sollicitatie stuk op een verschil van 200 euro per maand, terwijl die functie vervolgens voor 1.000 euro per dag wordt ingevuld door een interimmer.'

Gezien de krapte op de arbeidsmarkt

Korting

op jouw favoriete tijdschriften en diverse boeken

tot wel
60%
korting

gratis
verzending
in NL

BESTEL NU

SCAN DE QR-CODE
OF BESTEL MET KORTING VIA:
[TIJDSCHRIFTNU.NL/EW-SALE](https://tijdschriftnu.nl/ew-sale)

*Actieprijsen zijn geldig t/m 1 januari 2023

 tijdschriftnu

GERRY VAN
DER LIST

Het museum als cultureel en politiek slagveld

Het was zo'n onderwerpje waarop columnist en twitteraars met een rechtse inborst zich vol overgave stortten. De directeur en de conservator van het vernieuwde Verzetsmuseum hadden in de media laten weten niet zo gelukkig te zijn met de aanduiding 'helden' voor mensen die in de Tweede Wereldoorlog in verzet kwamen tegen de bezetter. Het ging immers om personen die niet onfeilbaar en voor de volle 100 procent heldhaftig waren en die bovendien meestal ook geen helden genoemd zouden willen worden.

De boze reacties waren voorspelbaar. Een verbaal altijd nogal agressieve senator van JA21 meende een waardevolle politieke bijdrage aan de discussie te leveren door de conservator met een zelfbedacht woord voor 'tutfiepje' uit te maken en geestverwanten klaagden steen en been over de relativering van dappere daden.

Niet geheel onbegrijpelijk overigens. Er is zeker sprake van begripsinflatie. Het magazine *Helden* bijvoorbeeld wekt de indruk dat iedereen die iets aardigs presteert op het voetbalveld of de schaatsbaan, heldhaftig opereert. Maar een dergelijke kwalificatie lijkt toch wel gepast voor mensen die, ook al hebben zij minder sterke kanten, in een oorlogssituatie met gevaar voor eigen leven voor de vrijheid strijden.

Het heldenrelletje laat zien dat het museum steeds vaker dient als cultureel en politiek slagveld. De optredens in de media van Emilie Gordenker maken duidelijk met welke dilemma's en pro-

blemen musea worstelen. Toen zij nog directeur was van het Mauritshuis, kreeg de Nederlands-Amerikaanse kunsthistorica te maken met een controversie over de naamgever van het populaire museum. Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679) hielp als gouverneur in Brazilië dit land substantieel verder, maar als representant van het koloniale systeem ligt hij nu onder vuur. Door deze historie voelde het Rijksmuseum in Amsterdam zich ook gedwongen bij schilderijen uitgebreide titelkaartjes te plaatsen om uit te leggen wat er allemaal niet deugde aan vooraanstaande Nederlanders uit het rijke verleden.

Kort nadat zij in 2020 was overgestapt naar het Van Gogh Museum in Amsterdam, verscheen Gordenker weer op televisie. Zij sprak over de aanschaf van *Badende vrouw* van Edgar Degas, die omstreden bleek vanwege het ontbreken van kleding op de pasteltekening. De museumdirecteur wierp in *Buitenhof* de vraag op in hoeverre vrouwelijke naakten wel geschikt zijn voor alle mensen uit andere culturen die Nederland binnenkomen. De bereidheid rekening te houden met de wensen van orthodoxe immigranten leidde vanzelfsprekend tot klachten over 'capitulatie' en 'islamisering'.

Geen verontwaardiging wekte Gordenkers meest recente publieke optreden. In de talkshow *Beau* kreeg ze te maken met een idiote klimaatdrammer die zich aan de gesprekstafel vastlijmde om zijn gelijk te halen. Iedere redelijke tv-kijker moet de zorg en ergernis begrijpen van een museumdirecteur die ziet hoe kostbare kunstwerken het doelwit worden van acties die helemaal niets te maken hebben met kunst.

Intussen blijven gewone mensen zich verbazen over de houding van politiek-culturele smaakmakers. Het museum Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen in Düsseldorf maakte eind oktober bekend dat een schilderij van Piet Mondriaan daar al decennialang op zijn kop hangt. Niemand had dat ooit gemerkt. Het museum was dan ook niet van plan Piets abstracte strokengeval, met de verrassende titel *New York City 1*, goed te hangen.

Alle vooroordelen over moderne kunst werden ook bevestigd door een recente aankoop van Boijmans Van Beuningen. Het – langdurig gesloten – museum in Rotterdam heeft 8,1 miljoen euro neergelegd voor *Peinture-poème* van Joan Miró. Staatssecretaris voor Cultuur Gunay Uslu (D66) moest het schilderij onthullen en er iets zinnigs over zeggen. Lastig, want het gaat om een schimmig, poepbruin vlak met een rood bolletje. Het is een heel bijzonder werk, zei de cultuurhistorica, want het is onduidelijk wat je ziet. Een interessante analyse, die echter niet veel zal bijdragen aan vergroting van het draagvlak voor extra investeringen in cultuur. **EW**

Musea voelen zich gedwongen uit te leggen wat er allemaal niet deugt aan Nederlanders

Veluwe schaapskudde kan dankzij Karpatische herdershonden Nora en Ravi 's nachts veilig buiten blijven staan

IN HOOG BUURLO

Het uur van de hond

Met de terugkeer van de wolf keert ook een eeuwenoude manier terug om over vee te waken: de kuddebeschermingshond.

Patrick van Oosterom

Op drie paardenkoetsen na, is de Hoog Buurlose Heide uitgestorven. De koetsen maken een rondje door het gebied: een eindeloze zee van heideheuvels, waar de stilte regeert. Ze pauzeren even als ze boswachter Midden Veluwe Laurens Jansen (42) tegenkomen. 'Nog een mooie wolf gezien vandaag?' vraagt een van de koetsiers aan Jansen. 'Vandaag nog niet,' zegt hij. De koetsen rijden weer door.

Wat Jansen niet vertelde, is dat hij in het bos nog nooit een wolf heeft gezien. Geen verrassing, gezien de feiten: er leven zes wolven in 'zijn' Midden Veluwe, een gebied van 9.000 hectare. Sowiezo is de kans om een wolf overdag te zien nihil. 'Door menselijke activiteit overdag is de wolf vooral in de nacht actief,' zegt Jansen.

Wat wél is te zien, ligt op de grond: de uitwerpselen van het dier, inclusief botresten en haartjes. Dit lijkt misschien onbelangrijk, maar de Veluwe

grond is het decor van de strijd tussen wolf en hond. Sinds twee jaar hebben de wolven er namelijk rivalen bij die ook een territorium afbakenen: Nora en Ravi, twee Karpatische herdershonden. Zij zijn naar Hoog Buurlo gehaald om een schaapskudde met 250 dieren te beschermen.

Schaapsherder Wilfried Buitink (59) beheert deze kudde en is erg tevreden

'De wijsheid die verscholen zit in simpele, traditionele methoden is prachtig'

over het duo. 'Sinds zij er zijn, slaap ik een stukje beter,' zegt hij. Als de nacht valt, blijven de honden bij de kudde zodat die veilig buiten kan staan.

Voor Wilfried dienen de honden als extra bescherming naast het verplaatsbare hek rond de kudde. 'Op videobeelden is te zien dat de wolf vroeger dicht bij dat hek kwam,' zegt Jansen. 'Sinds Nora en Ravi er zijn, blijft hij op zeker 80 meter afstand.'

Met hun bedeloogjes en donsacht zien Nora en Ravi er verraderlijk knuffelbaar uit. Toch zijn zij zeer bekwaam in het uitvoeren van hun taak, namelijk conflicten voorkomen. Door hun geblaf en wolfachtige postuur weten zij wolven af te schrikken, en zo een confrontatie te voorkomen. Zij patrouilleren in cirkels rondom de schapen en zorgen ervoor dat de wolf geen kans krijgt om de kudde op hol te laten slaan. 'Tot nu toe is het een succes, want er is nog geen schaap verloren gegaan,' zegt Wilfried.

Door de honden is het bereik van de kudde ook groter geworden. 'Voorheen moest ik in de avond vaak terug naar de stal om de kudde op te hokken,' zegt hij. 'Door de honden

kan ik de schapen 's nachts veilig buiten op de heide laten. De volgende ochtend trek ik weer met ze verder vanwaar ik was gebleven.' Dit grotere bereik is welkom, want schapen zijn essentieel voor het onderhoud van de heide.

De inzet van kuddebeschermingshonden als Nora en Ravi is relatief nieuw in Nederland. Maar in landen waar de wolf nooit is weggeweest, wordt al veelvuldig met ze gewerkt. Nora en Ravi stammen af van een oude lijn beschermingshonden uit Roemenië, waar hun voorvaders vee, naast de wolf, ook tegen beren en lynxen moesten beschermen. 'Al eeuwenlang werkt de mens succesvol samen met deze honden,' zegt Jansen. 'Het is prachtig om te zien hoe effectief deze simpele, traditionele methode is. Dit is eeuwenoude wijsheid, maar tegenwoordig helaas wel duur.'

Op dit moment zijn er al enkele commerciële boerderijen die werken met honden. 'Het kan zeker nog een paar jaar duren voordat Nederland gewend is aan de wolf,' zegt Jansen. Zeker is dat de beste vriend van de mens ons hier een handje mee kan helpen.

De baasjes mogen het oplossen

IN BRUSSEL

December is een overvolle maand voor de Europese Unie. Dagelijks melden zich ministers in Brussel voor ontmoetingen met hun collega's, die vaak twee dagen duren. Ook van de regeringsleiders wordt nogal wat gevraagd.

Komende week is van 14 tot en met 16 december de laatste top van dit bewegende jaar. Daar komen onder meer alle gevoelige kwesties ter tafel waarover de ministers in hun ontmoetingen geen overeenstemming hebben weten te vinden. De baasjes mogen het oplossen. Ook komen op 14 december de leiders van ASEAN langs, de organisatie van tien landen in Zuidoost-Azië. Van belang voor het China-beleid.

Op 6 december zagen de EU-leiders elkaar al in de Albanese hoofdstad Tirana, tijdens een top met die uit de westelijke Balkan. Servië, Montenegro, Albanië en Noord-Macedonië onderhandelen als kandidaat-leden al met de EU. Bosnië en Kosovo zijn potentiële kandidaat-lidstaten. Belangrijk punt in Tirana: 'migratiemanagement'.

Via de 'Westelijke Balkanroute' kwamen dit jaar al zeker 300.000 illegale immigranten Schengen binnen – een stijging van 77 procent ten opzichte van 2021. Oostenrijk is een geliefde bestemming, net als Duitsland, België en Nederland. De EU wil dat het Servische visumbeleid op de schop gaat. Veel grensoverstekers hebben wel een visum nodig voor het Schengen-gebied, maar niet voor Servië. Het gaat om landen als India en Cuba.

Indiërs en Cubanen reizen naar Servië en steken dan, geholpen door smokkelaars die er een miljoenenbusiness aan hebben, illegaal de grens met Hongarije of Slovenië over (via Kroatië). Een kandidaat-lid dat weigert in de pas te lopen met het EU-visabeleid? Dat kan niet, is Servië te verstaan gegeven. Eerder schrapte Belgrado vrijstellingen voor Tunesië en Burundi.

EU-correspondent **René van Rijckevorsel** over de volle agenda's van ministers en regeringsleiders: de ene na de andere EU-top

Andrea Alexandru/AP/ANP

EU-leiders zagen elkaar afgelopen week in Albanese hoofdstad Tirana

Fractieleden Paul Rosenmüller en Mei Li Vos van GroenLinks en PvdA vormen bij Statenverkiezingen links blok

Robin Utrecht/ANP

Lelylijn stapje dichterbij

IN DEN HAAG

Pensioenen

Na bijna dertig jaar behandelde de Tweede Kamer voor het eerst weer een wetsvoorstel artikelsgewijs. Urenlang verdeeld over twee dagen ging het over de artikelen van de hervorming van het pensioenstelsel. Reden was bezorgdheid over die operatie waarmee pensioenpotten van pakweg 1.500 miljard euro zijn gemoeid. Normaal bespreekt het parlement een wet meer globaal. De beoogde transitie moet 1 juli 2023 ingaan.

Groningen

De Lelylijn komt in het Trans-Europees Transport Netwerk van de Europese Unie. Volgens staatssecretaris Vivianne Heijnen (CDA) wordt daarmee het belang van de beoogde spoorlijn onderstreept en maakt de 6 tot 9 miljard euro kostende verbinding van de Randstad met het Noorden meer kans op EU-subsidie.

Waterschappen

Boeren en natuurclubs krijgen minder 'geborgde' zetels in waterschappen, het bedrijfsleven geen enkele meer. De Eerste Kamer ging akkoord met een voorstel van Groen-

Links en D66 dat de waterschappen democratischer moet maken.

Kinderopvang

Als gevolg van een foute inschatting van de overheid krijgen ouders met kinderopvangtoeslag minder compensatie voor de stijgende tarieven. De prijsstijging in 2023 beloopt de 10 procent en is het gevolg van onder meer hogere energie- en loonkosten.

Tabak

Het kabinet nam maatregelen om kinderen niet in de verleiding te brengen te roken. E-sigaretten mogen vanaf 2025 alleen nog worden verkocht in specialzaken. Ook gewone sigaretten en shag worden moeilijker verkrijgbaar. Boven op het verkoopverbod voor supermarkten vanaf 2024, mag verkoop vanaf 2032 alleen nog in specialzaken. Er komt een rookverbod in speeltuinen en op sportparken.

Links

PvdA-fractie leider in de senaat Mei Li Vos en haar GroenLinks-collega Paul Rosenmüller zijn lijsttrekker voor de Eerste Kamer-verkiezingen. Na de verkiezingen vormen beide partijen één fractie.

Carla Joosten

Cultuur geeft leven aan onze levens

Hieronder staat het begin van de Huizinga-lezing die Gunay Uslu, staatssecretaris Cultuur en Media, vrijdagavond 9 december hield.

Gunay Uslu

Ik weet nog dat ik op m'n achtste of negende voor het eerst een museum binnenliep. Het Teylers Museum in Haarlem. Toen ik daar als klein meisje binnenstapte, maakten de ruimtes met fossielen, instrumenten, mineralen, vitrines, tekeningen en grafieken grote indruk. Ik voelde voor het eerst in mijn leven een soort historische sensatie. Hieraan terugdenkend met de kennis die ik inmiddels heb, leek het op de sensatie zoals Huizinga die ooit zo treffend beschreef. Alsof je ter plekke even versmelt met het verleden.

Hetzelfde gevoel had ik toen ik de opgravingen van Efese bezocht. En later ook Pergamon en Troje. De bewondering die ik toen voelde voor cultuur, erfgoed en geschiedenis, kon ik destijds niet in woorden vatten. Achteraf denk ik dat in die jonge jaren bij mij het zaadje is geplant om cultuurgeschiedenis te gaan studeren.

Uiteindelijk heeft die eerste historische sensatie bij mij geleid tot een promotietraject over de receptie-geschiedenis van het eerste verhaal van de Europese cultuur: de *Ilias* van Homerus.

Als u mij vraagt wat cultuur in de kern is, dan zeg ik: verhalen. We kunnen in ons geheugen van alles opslaan én we kunnen praten. Dat maakt ons mensen uniek. Het lukt ons als de besten om juist verhalen in dat geheugen een plek te geven en we vertellen ze maar al te graag door. Want dat verbindt. Zeker zodra we ze herkennen. Herkenning ontstaat al wanneer we een paar elementen terughoren of -zien. Het is een urgente behoefte van de mens om logica, samenhang en verklaringen te zoeken voor hoe en waarom dingen gaan zoals ze gaan.

Het zal in dit licht geen verrassing zijn dat Heinrich Schliemann de eerste pionier is die ik hier wil opvoeren. Schliemann, één van de beroemdste archeologen in de geschiedenis. Hij zocht met het eerste en eigenlijk belangrijkste verhaal van de Europese cultuur in de hand – de *Ilias* – naar Troje.

Dr. Gunay Uslu (50) is voor D66 staatssecretaris Cultuur en Media. Ze is gepromoveerd cultuurhistorica, was actief in de culturele sector, maar werkte ook voor reisorganisatie Corendon.

Troje is razend interessant, omdat iedereen er op zijn eigen manier iets mee doet. Homerus heeft het verhaal voor het eerst opgeschreven, en onsterfelijk gemaakt. Een klassiek werk, in de betekenis die Huizinga daaraan geeft: 'Klassiek betekent, wat nog gelezen wordt.' En Homerus lezen we nog steeds.

De ontdekking van Troje en de artefacten die later zo'n prominente plek kregen in vooral Europese musea, hebben grote invloed gehad op de manier waarop we sinds die tijd omgaan met erfgoed en musea. En ook op ons denken over geschiedenis, nationale identiteit en archeologie.

Door Schliemann is een klassiek werk tastbaar geworden. Wat hij teweeg heeft gebracht, is enorm spannend en relevant tot op de dag van vandaag. Schliemann was een rijke, succesvolle zakenman die vele talen sprak. Maar hij verkeerde nog niet in prestigieuze kringen. Hij verlangde wel naar aanzien en status. De ontdekking van Troje gaf hem dit.

Hij begon zijn opgravingen naar Troje in 1869. Het waren illegale opgravingen. Op het privéterrein van Ottomaanse boeren. Toen de Ottomaanse minister van Onderwijs hoorde dat Schliemann op Ottomaans grondgebied op zoek was naar Troje, kocht de staat het privéterrein van de boeren. Vanaf dat moment had Schliemann met de Ottomaanse overheid te maken.

De conflicten, sentimenten, de oriëntalistische ideeën, de inzet van wetenschappelijke en politieke netwerken en de diplomatieke handelingen rondom zijn opgravingen zijn fascinerend en ik kan er uren over vertellen. Maar dat is voor een andere keer.

Voor nu is vooral belangrijk wat er in 1873 en daarna gebeurde. Schliemann vond de schat van Priamus en claimde de ontdekking van Troje. De wereld was diep onder de indruk. Publicaties en beschouwingen volg-

*De vrolijke drinker van
Judith Leyster, 1629
Collectie Rijksmuseum,
Amsterdam*

Uslu's hele rede is terug te lezen in: Gunay Uslu, *Cultuur geeft leven aan onze levens* (Uitgeverij EW) 96 pagina's, € 14,95

breder zoektocht naar de wortels van de Europese cultuur in de negentiende eeuw. De klassieken, het materiële en intellectuele erfgoed van de Oudheid, werden gezien als de bakermat van de Europese beschaving. Het klassieke erfgoed lag aan de basis van de moderne, als superieur beschouwde, westerse cultuur, maar ook van de naties die daarvan deel uitmaakten. Anders gezegd: de studie van de Oudheid betekende het bestuderen van de oorsprong van de Europese beschaving, en daarmee ook van de nationale identiteit.

Archeologie en geschiedenis speelden een belangrijke rol in de legitimering van nationale identiteiten. Objecten uit het verleden zouden bijdragen aan de verheffing van de natie en uitdrukking geven aan nationale macht en invloed. Deze beweging zorgde voor competitie tussen verschillende landen en hun collecties van artefacten en kunstwerken. Ook Nederland deed mee aan deze competitie.

En zo is de negentiende eeuw onze geschiedenisboeken ingegaan als de eeuw van het nationalisme, waarbij cultureel nationalisme hand in hand ging met politiek nationalisme en imperialisme.

In dit cultureel nationalisme speelde erfgoed zoals gezegd een belangrijke rol. André Malraux definieerde cultureel erfgoed in 1935 als 'het geheel der cultuurschatten met behulp waarvan een beschaving zich vernieuwt door iets nieuws te scheppen'. Erfgoed is dus niet iets om passief te ontvangen of te ondergaan. Het vraagt actieve scheppende handelingen. Erfgoed moet steeds opnieuw worden eigengemaakt, anders verliest het zijn waarde.

In Nederland groeide in de tweede helft van de negentiende eeuw de belang-

den. Schliemann kreeg internationale bekendheid. En de objecten kregen een ereplek in Berlijn. Er was ontegenzeggelijk iets groots en bepalends gebeurd. Door de ontdekking van Troje had Schliemann kunnen bewijzen dat het verhaal van Homerus echt heeft bestaan. Dat was een droom van vele wetenschappers en ontdekkingsreizigers destijds.

Intussen bleven de Ottomanen verontwaardigd en met lege handen achter. Maar zij lieten het er niet bij zitten. Als reactie op de listen van Schliemann kwamen er in het laatste kwart van de negentiende eeuw strenge Ottomaanse wetten met betrekking tot bescherming en behoud van het klassieke erfgoed en archeologische vondsten. In die zin heeft Schliemann ongewild een rol gespeeld in het huidige erfgoedbeleid van Turkije.

Schliemanns opgravingen pasten in de

**De negentiende eeuw
is de geschiedenis
ingegaan als de eeuw
van het nationalisme**

stelling voor wat men zag als het roemrijke vaderlandse verleden. Dit leidde tot meer aandacht voor het nationaal erfgoed en de staat waarin dit verkeerde. De Rijksoverheid kreeg daarbij geleidelijk een re-gisserende rol.

Victor de Stuers (1843-1916) heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Hij is onmisbaar geweest voor het Nederlandse cultuurbeleid en onze omgang met cultuur. Hij was een van de drijvende krachten achter de oprichting van het Rijksmuseum, een echt 'vaderlands museum', dat in 1885 werd geopend en wiens vingerafdrukken daarop te vinden zijn – sterker nog, zijn gelaat komt op twee plekken aan de buitenzijde van het Rijksmuseum terug. De Stuers is de tweede pionier die mij inspireert.

Het jaar waarin Schliemann Troje ontdekte, 1873, is toevallig ook het jaar waarin De Stuers zijn baanbrekende artikel 'Holland op zijn smalst' in *De Gids* publiceerde. Hierin pleitte hij voor een dominantere rol van de overheid op het gebied van cultuur. Hij vond het cultuurbeleid in Nederland gebrekkig.

Hij vestigde de aandacht op de verwaarlozing van nationaal cultureel erfgoed. Hij vond het maar niks dat erfstukken waren verkocht en zich nu in het buitenland bevonden. Volgens De Stuers hanteerde Nederland als

De Stuers' pleidooi was helder: kunst is een staatszaak – wat nu chefsache heet

enige land in Europa de 'leer van de onverschilligheid' en waren wij uniek in onze overtuiging dat 'kunst geen regeringszaak' was.

Hierdoor was volgens hem 'de liefde en de eerbied voor de kunst bij de meeste van onzer besturen zoo goed als geheel uitgedoofd'. De regering had verzuimd om kunst als 'nationaal belang' te zien en dit had veel kwaad gedaan. De Stuers concludeerde: kunst kun je niet alleen aan particulieren overlaten. De overheid moest alle middelen aanwenden om kunstzin bij het volk te kweken en moest 'de artistieke opvoeding van de natie' op zich nemen.

Het pleidooi van De Stuers was helder: kunst is een staatszaak. Chefsache, zouden we nu misschien zeggen.

Schliemann & De Stuers. En het tijdperk waarin ze leefden. Nationalisme, trots, erfgoed, archeologie, de klassieken... De tweede helft van de negentiende eeuw is een bepalende tijd geweest voor hoe we vandaag de dag omgaan met het verleden.

Alvorens verder te gaan, moet ik eerst een belangrijke nuance aanbrengen. Wanneer men in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw spreekt over 'nationale cultuur', dan doelt men niet alleen op wat vaak werd aangeduid als 'de hogere

ADVERTENTIE

Maakbedrijf zoekt ruimte?

Dutch TechZone heeft het!

www.dutchtechzone.nl

**DUTCH
TECHZONE**
regio van excellent vakmanschap

uitingen van de menselijke geest', maar ook op de traditionele, zogenaamd 'onbedorven' volkscultuur (waaronder sprookjes, volksspelen, gezegden en liederen). Tezamen zouden zij de uitdrukking vormen van de nationale identiteit.

Daarnaast, of daartegenover, stond vanaf het einde van de negentiende eeuw een sterk opkomende, moderne, populaire cultuur – muziek, film, cabaret en andere vormen van 'massavermaak' of 'amusement'. En daarmee klopte ook de angst voor vervlaking en afstomping aan de deur. 'Cultuurverlies', in de woorden van Huizinga.

Dit soort ideeën over 'hoge' en 'lage' cultuur zijn sindsdien nooit uit het debat verdwenen en spelen ook vandaag de dag regelmatig op.

Deze – dynamische – tegenstelling tussen gecanoniseerde en populaire cultuur zou een lezing op zichzelf waard zijn. Hier wil ik mij echter richten op vraagstukken van cultuurbeleid, of meer in het bijzonder: de toegankelijkheid van de kunsten, in brede zin. Brede en algemene toegankelijkheid van kunst en cultuur wordt in de loop van de twintigste eeuw steeds belangrijker. En dat is het nog altijd.

In dit licht is het tijd voor de pioniers nummer 3 en 4 van deze avond. Willem Sandberg en Emanuel Boekman. De museumdirecteur en de wethouder. Ook over hen wil ik kort vertellen vanwege de impact die ze hebben gehad op hoe we omgaan met cultuur. En hoe we denken over cultuurbeleid.

Ik begin bij de wethouder. Emanuel Boekman (1889-1940), sociaal-democraat in hart en nieren, werd in 1931 benoemd tot wethouder Onderwijs en Kunstzaken in Amsterdam. In 1935 wordt hij opnieuw benoemd. Boekman was altijd op zoek naar kennis en promoveerde op 49-jarige leeftijd op het proefschrift *Overheid en kunst in Nederland*.

Hij verdedigt zijn dissertatie op 6 juni 1939. Een moment waarop er in Europa meer te verdedigen is en op het spel staat. Geïnspireerd door Henri Polak, voorman van de Diamantbewerkerbond, die zich zijn leven lang inzette voor de 'culturele verheffing' en emancipatie van het Joodse proletariaat, stelt Boekman in zijn proefschrift dat kunst voor alle lagen van de bevolking toegankelijk moet zijn.

Volgens hem moest het cultuurbeleid van de overheid erop gericht zijn om 'de belangstelling voor kunst te vergroten en, waar zij niet bestaat, te trachten belangstelling voor kunst te wekken'. Boekman vond dat het cultuurbeleid een 'pedagogisch karakter' moest hebben.

In Amsterdam bepleitte Boekman een centrale dienst voor kunstzaken. Op allerlei manieren probeert hij duidelijk te maken hoe belangrijk kunst is, terwijl hij tegelijkertijd óók grenzen stelt. Dat blijkt bijvoorbeeld uit dit citaat: 'De overheid heeft slechts te stimuleren, te bevorderen, op

Kunstbeleid: schep voorwaarden, maar bemoei je er verder niet mee

actieve wijze: zij heeft de levende krachten in de maatschappij, van kunstenaars en kunstgevoeligen en kunstbehoevenden, te wekken en elkander te doen naderen. Daar liggen ook de grenzen van haar taak.'

Ofwel: stimuleer, schep voorwaarden, maar bemoei je er verder niet mee. Niet

voor niets noemt Boekman het artikel 'Holland op z'n smalst' van De Stuers baanbrekend en beschouwt hij het als een keerpunt in het cultuurbeleid.

Er zijn genoeg puzzelstukken van wat we vandaag de dag als volkomen logische onderdelen van kunst- en cultuurbeleid beschouwen, waar Boekmans gedachten sporen hebben nagelaten.

Cultuurspreiding bijvoorbeeld, was belangrijk voor Boekman. Zodat kunst voor iedereen toegankelijk werd. Actief bezoekers naar het museum trekken, daar werk van maken. Je echt richten op het publiek. Met persberichten, catalogi, voordrachten en rondleidingen.

Als we het hebben over de toegankelijkheid van cultuur mogen we de Haagse evenknie van Boekman trouwens niet vergeten: Hendrik van Gelder. Directeur van het Haags Gemeentemuseum. Ook hij wilde een zo divers mogelijk publiek naar binnen halen, zoveel mogelijk verschillende mensen in aanraking laten komen met kunst. Omdat het zo goed is voor je ontwikkeling.

Zoals ik al zei: gedachten die inmiddels vanzelfsprekend zijn voor museale professionals en bezoekers. Destijds waren de ideeën van Boekman en Van Gelder zeer vernieuwend.

Terug naar Amsterdam. De ideeën en plannen van Boekman werden ook opgemerkt door Willem Sandberg (1897-1984). Sandberg werd in 1938 conservator in het Stedelijk Museum. Voor Sandberg was het museum een experimentele werkplaats waar alles mogelijk was. Hij gaf, zeker toen hij in 1945 directeur werd, kunstenaars bijna letterlijk de ruimte. Hij liet ze hun gang gaan. Er werd daar gereageerd op wat er in de wereld gebeurde. 'Transparantie' was een kernbegrip.

Boekman en Sandberg leefden in een onheilspekkende tijd, eind jaren dertig, die voor Boekman persoonlijk desastreus zou eindigen. Op 15 mei 1940, de dag waarop Nederland zich overgaf aan de Duitsers, stapten hij en zijn vrouw uit het leven. Zijn kleinkinderen, Myra en Claire, heeft Boekman nooit gekend. Ze zijn geboren in New York, en op zoek gegaan naar het antwoord op de vraag waarom hun opa voor z'n eigen einde koos.

Als ik bedenk in welke omstandigheden Boekman en Sandberg werkten, en welke zorgen zij hadden... denk ik automatisch aan wat zich nu in het oosten van

Europa afspeelt. Aan Oekraïense museumdirecteuren. Aan nationale politici met hart voor cultuur. Aan lokale bestuurders in Lviv, Kyiv, en al die andere steden vol culturele rijkdom en trots. Want wat kan er ongelooflijk veel verloren gaan, in tijden van oorlog, onderdrukking en bezetting.

Boekman: kunst moet voor alle lagen van de bevolking toegankelijk zijn

Natuur die zichzelf bestuurt

Patrick van Oosterom

Een groep juristen wil natuurgebieden als de Waddenzee en de Maas rechtspersoonlijkheid geven, met eigen bestuur en rechten. Is dit een goed idee?

Bijlschrift

Op Nieuwjaarsdag 2019 kierden tijdens een storm 342 containers van de *MSC Zoe* overboord bij Ameland en Rottumeroog. Ruim 3 miljoen kilo aan afval belandde in de Waddenzee, waar onder ijzerschroot en tv's. Allerlei instanties gingen aan de slag om dit op te ruimen, zonder centraal overleg. Ondanks hun inzet ligt er jaren later nog steeds tonnen afval. Kan dit beter?

Absoluut, zegt Tineke Lambooy (48), hoogleraar ondernemingsrecht aan Nyenrode Business Universiteit. 'Er ontbreekt een onafhankelijke autoriteit die over alle betrokken belangen gaat in de Waddenzee.' Volgens haar is er sprake van bureaucratische versnippering. Toe-

zicht op het gebied is verdeeld tussen beheerders, ministeries en andere partijen. Lambooy's suggestie: geef zo'n natuurgebied rechtspersoonlijkheid.

'Met rechtspersoonlijkheid kan een natuurgebied zichzelf beheren, net als een gemeente of stichting,' zegt ze. Zo'n 'natuurrechtspersoon' kan worden vertegenwoordigd door een bestuur, bestaande uit onafhankelijke professionals, ondersteund door ecologische experts. Economisch belanghebbenden kunnen plaatsnemen in een consultatieraad. 'Het bestuur stelt doelen op over de gezondheid van het gebied en kan deze handhaven met eigen middelen.'

In Nederland bestaat zoiets niet, maar in het buitenland wel. Sinds 2006 be-

staan er meer dan vierhonderd natuurrechtinitiatieven, laat onderzoek van Lambooy en collega's zien.

De Europese primeur was oktober dit jaar, toen de Spaanse lagune Mar Menor een rechtspersoon werd. Sindsdien heeft dit Natura 2000-gebied een eigen juridische stem. Drie comités bestaande uit wetenschappers, belanghebbenden en politici vormen zijn voogd. Elke betrokken partij heeft een vertegenwoordiger, maar iedereen kan naar de rechter stappen als de rechten worden bedreigd.

In Nederland is het lastig voor burgers om in de bres te springen voor Natura 2000-gebieden. Procederen is duur en bovendien moet je dicht bij zo'n ge-

Jon Sporelstr/DPA/ANP

Het strand bij Nes, Ameland, bezaaid met overboord geslagen goederen van de MSC Zoe

Kees van de Wern/ANP

bied wonen. 'Maar hoeveel meter je verderop woont, zou toch niet moeten uitmaken,' zegt Jessica den Outer (26), milieujurist bij de Verenigde Naties. 'Iedere burger moet voor een collectief goed als een natuurgebied kunnen opstaan.'

Dit jaar gaat in Nederland iets veranderen. VVD-minister Christianne van der Wal (Natuur en Stikstof) beloofde te onderzoeken of rechten voor de Waddenzee 'haalbaar en wenselijk' zijn. In november presenteerde de Waddenacademie een rapport van Lambooy aan minister Van der Wal dat een natuurrechtspersoon voor de Waddenzee adviseert.

Den Outer stapt deze maand naar de Tweede Kamer. Ze biedt een essay aan waarin wordt gepleit voor rechtsper-

soonlijkheid van natuur. In maart werd de petitie Maas in de Wet aangeboden aan de commissie voor Infrastructuur en Waterstaat. De petitie pleit voor rechtspersoonlijkheid van de Maas.

Maar is zo'n juridische ingreep nodig? Onderzoek van de Nederlandse Aardolie Maatschappij toonde aan dat activiteiten rondom gaswinning niet nadelig waren voor de natuur in de Waddenzee. 'Ik vraag me af in hoeverre we met natuurrecht het land op slot zetten,' zegt Eric van der Goot (37), advocaat gespecialiseerd in bestuursrecht. 'Nederland moet wel een bestuurbaar schip blijven.'

Ingrijpen is volgens Lambooy nodig om de natuur een juridische stem te geven. 'Natuurgebieden moeten kunnen

Rechten voor de Maas

- > Het recht om te stromen
- > Het recht om de essentiële ecologische functies in haar ecosysteem uit te voeren
- > Het recht om vrij te zijn van verontreiniging
- > Het recht om te voeden en te worden gevoed door een gezonde watervoerende laag in de ondergrond
- > Het recht op inheemse biodiversiteit
- > Het recht op herstel

(BRON: PETITIE MAAS IN DE WET 2022)

deelnemen aan gemeentelijke of andere bestuurlijke besluitvorming.' Zo beslissen zij mee vóórdat problemen ontstaan, niet achteraf. Daarmee worden rechtszaken voorkomen. Er is nu geen autoriteit die namens gebieden kan aanschuiven bij besluitvorming. 'Ngo's en milieuorganisaties krijgen geen uitnodiging om mee te beslissen,' zegt Lambooy. Rechtspersoonlijkheid geeft natuurgebieden dus vertegenwoordigingskracht.

Van der Goot merkt op dat een rechtspersoon naast rechten, plichten heeft. 'Hoe kan een gebied plichten hebben? Als de Maas overstroomt, kan een slachtoffer dan aanspraak maken op subsidies van die rivier?' Volgens Lambooy gaat het om andere plichten zoals een gebied handhaven en vergunningen verlenen.

Andere plichten zijn niet afdwingbaar, maar dragen wel bij aan algemeen welzijn. 'Een natuurgebied verleent ons veel diensten,' zegt Erik Kaptein (66), landschapsarchitect. 'Deze diensten zijn bovendien gratis: drinkwater, schone lucht, een vruchtbare bodem.' Zo levert de Maas drinkwater voor zeven miljoen mensen. 'Het punt van natuurrecht is niet per se die ene paddensoort behouden. Wel al deze diensten.' Een natuurschap kan dit waarborgen door vervuiling direct aan te pakken. 'Anders moeten deze diensten door volgende generaties kunstmatig worden geproduceerd of elders worden ingekocht.'

Uiteindelijk kan natuurrecht dus eigenbelang zijn. Het gaat bestuurlijke versnippering tegen en beschermt collectief goed waarmee mensen hun brood verdienen: 'Als het niet goed gaat met de Maas ondervinden veel partijen schade,' zegt Den Outer. 'Waterbedrijven, schippers, boeren, toeristische ondernemingen, vissers. Of je het doorhebt of niet: wij zijn belanghebbenden.'

GESCHIEDENIS

Alleen de Zeeuwen gedenken hem nog. Maar de stoere zeeman I.D. Fransen van de Putte (1822-1902) vernieuwde de liberale politiek. ‘Hij had veel lef.’

Ten onrechte vergeten hervormer

Gerry van der List

Jan Peter Balkenende zal te vreden zijn. De voormalige premier is net benoemd tot minister van Staat en kan in het boek *Op zoek naar stabiliteit* lezen hoe historicus Friso Wielenga zijn best heeft gedaan de, niet altijd hogelijk gewaardeerde, prestaties van de CDA'er in het Torentje positief te belichten.

Op een herwaardering van de enige andere Zeeuw die de ministerraad mocht voorzitten, blijft het vooralsnog wachten. Twee eeuwen geleden werd Isaac Dignus Fransen van de Putte geboren in Goes, maar daar is dit jaar nauwelijks bij stilgestaan. In Zeeland zijn ze wel trots op hem, zegt zijn biograaf Paul Consten (60). ‘Daar heeft mijn biografie volop aandacht gekregen. Maar de meeste mensen zegt zijn naam inderdaad niets. Ten onrechte. Hij was een verlichte hervormer. Een realist met visie, die het Nederlandse liberalisme vernieuwde.’

In elk geval was Van de Putte een opvallende verschijning in politiek Den Haag. ‘Stoer, breed, pittig van oogen, in doen en spreken den zeeman verklap-

pend,’ zo omschreef de bekende rechtsgeleerde Cornelis van Vollenhoven hem. De politicus toonde een grote voorliefde voor nautische uitdrukkingen als ‘averij oplopen’ en ‘koers houden’, die herinnerden aan de tien jaar dat hij de wereldzeeën bevoer. Niet met de hoogste rang. Als vijftienjarige adelborst op het Koninklijk Instituut voor de Marine in Medemblik was hij betrokken bij een gewelddadig incident, waarna hij van school werd gestuurd. Toch koos de jongeling voor een maritieme loopbaan. Blijmoedig monsterde hij aan als lichtmatroos om het uiteindelijk tot eerste stuurman te schoppen.

De liefde dreef Van de Putte naar de wal. Hij offerde het zeemansleven op voor een huwelijk met een vrouw die hem, behalve drie dochters en een zoon, veel geluk schonk. Financieel pakte zijn carrièreswitch eveneens goed uit. Als tabaksondernemer en eigenaar van een suikerfabriek verdiende de ondernemende Van de Putte kapitalen in Nederlands-Indië. Maar hij verdiepte zich ook

Collectie Tropenmuseum

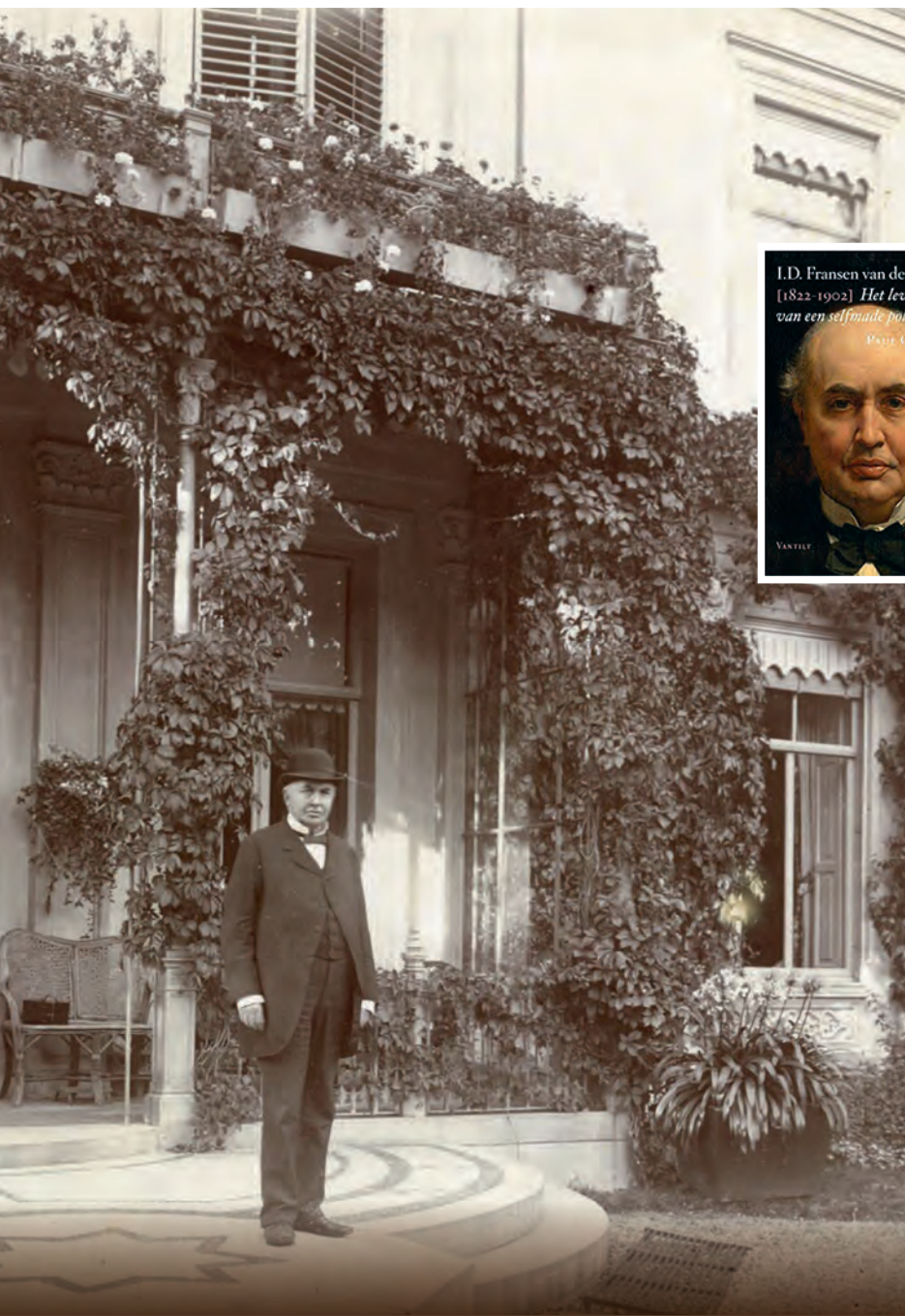

I.D. Fransen van de Putte voor Schaerweijde, zijn buitenplaats in Zeist

in de lokale samenleving en ontwikkelde een afkeer van het cultuurstelsel, dat de plaatselijke bevolking dwong gewassen te verbouwen ten behoeve van het koloniaal bestuur.

Toen hij in 1863 werd benoemd tot minister van Koloniën, kreeg Van de Putte de gelegenheid verbeteringen door te voeren. Zeer voortvarend voerde de ter zake kundige bewindsman liberale hervormingen door. Zo beperkte hij de dwang van het cultuurstelsel en schafte hij de verplichte diensten af in de gouvernementsbossen op Java.

Leesbare biografie

Wijlen Cees Fasseur liep al rond met het plan een biografie te wijden aan Fransen van de Putte. Maar het uiterst moeilijk leesbare handschrift van de politicus schreef de gerenommeerde historicus af. Met bewondering constateerde hij dat Paul Consten er wel in slaagde de nagelaten brieven te ontcijferen. Het jarenlange spitten in archieven leidde in 2019 tot een promotie en de publicatie van het – goed leesbare – *I.D. Fransen van de Putte (1822-1902). Het leven van een selfmade politicus*.

de minister van Koloniën leverde spanningen op. Een verschil van mening over de invoering van een nieuw strafwetboek in Indië leidde zelfs tot een breuk. Thorbecke wilde dit bij wet regelen, maar stapte boos op toen hij tot zijn ontzetting zag dat de meerderheid in de regering en de Kamer steun gaf aan Van de Puttes voorkeur voor een Koninklijk Besluit. De liberale kapitein was door de dwarse stuurman overboord gezet.

Lang kon de nieuwe roerganger niet van zijn positie genieten. Door de oppositie van Thorbecke in de Tweede Kamer viel het kabinet-Fransen van de Putte al na een kleine vier maanden. Een tweede periode als minister van Koloniën, begonnen in 1872, werd al snel overschaduw door de Atjeh-oorlog en was een stuk minder vruchtbaar dan de eerste. In 1874 keerde Van de Putte zonder morren terug naar de Tweede Kamer, om van 1880 tot zijn dood in 1902 nog eens met stemverheffing zijn welsprekendheid te etaleren in de senaat.

Als volksvertegenwoordiger bleef hij opkomen voor de kleine man. De on-Haagse ondernemer zonder afgeronde opleiding zocht aansluiting bij de bovenklasse, maar voelde zich nooit helemaal thuis tussen de 'gestudeerden'. Kort voor zijn overlijden haalde hij, als 'man van de praktijk', in de Eerste Kamer nog vernijng uit naar de academici die steeds bewezen dat een universitaire graad geen garantie vormt voor wijsheid. 'Verlos ons van juristen heer,' had hij eerder al eens in rijmvorm gesmeekt, 'geef ons natuur en waarheid weer.'

Deze verzachting van het kolonialisme was een grote verdienste van hem, zegt Consten. 'Hij was een koloniaal, in die zin dat hij Indië voor Nederland wilde behouden. Maar hij probeerde tegelijk de inheemse bevolking voor het gouvernement te winnen door het humaner te maken. En hij slaagde daarin. De ontmanteling van het cultuurstelsel is grotendeels aan hem te danken.

'Verder was Van de Putte belangrijk bij de vernieuwing van het liberalisme. Hij durfde het als eerste op te nemen tegen Thorbecke en maakte zo de weg vrij

voor een generatie jonge liberalen die een sociaal beleid voorstond. Hij had veel lef en een confronterende, aanvallende manier van politiek bedrijven, die verbazing wakte bij de gevestigde orde.'

De relatie met Johan Rudolf Thorbecke was bepalend voor de politieke loopbaan van Fransen van de Putte. De vader van de Nederlandse Grondwet zag in de ondernemer aanvankelijk 'een bedachtzaam man niet tot sprongen geneigd', een reden om hem in het kabinet op te nemen. Maar de eigenwijsheid van

GRONDVERKOOP BEDRIJVENTERREIN PORT OF URK GESTART!

Urk is onlosmakelijk verbonden met het water en de visserij. Al eeuwenlang weet Urk zich keer op keer opnieuw uit te vinden en de kansen te pakken die het water biedt.

Het resultaat? Een toonaangevende maritieme- en visindustrie, die op mondiaal niveau opereert. Port of Urk is de volgende logische stap om de sterke internationale positie te verstevigen en de groeiambitie van ondernemers te faciliteren.

Want op Urk zit de kennis, de innovatie, het ondernemerschap en het werk.

- + Nieuw bedrijventerrein van 100 hectare en maritieme servicehaven van 10 hectare
- + Focus op maritieme en visverwerkende industrie
- + Duurzaam en aardgasvrij
- + Grondverkoop en realisatie deelgebied 1.1A gestart
- + Groei jij met ons mee?
www.portofurk.com

PORT OF URK
BUILT TO GROW

GEERTEN
WALING

Praat juist meer over afkomst en achtergrond

Soms kunnen de kleinste nieuwtjes leiden tot de hevigste discussies. Deze week laaide in mijn digitale omgeving opeens een vuurtje op over een simpele vraag: ‘Waar kom je vandaan?’ Mag je dat nog wel vragen? Niet alleen het politiek correcte smaldeel van mijn Twitterbiotoopje, maar zelfs enkele vrije geesten uit de hoek van *De Telegraaf* vonden eigenlijk van niet.

De aanleiding was een bericht over een hofdame van de Britse koning Charles III. Lady Susan Hussey, peetmoeder van prins William, had op een bijeenkomst aan een gast gevraagd waar zij nou echt – ‘oorspronkelijk’ – vandaan kwam. Die gast was even Brits als zijzelf, maar had een donkere huidskleur en een exotische naam. Het ging namelijk om Ngozi Fulani, oprichter van een organisatie tegen huiselijk geweld in Caribische en Afrikaanse gezinnen in Engeland. Bovendien dost Fulani zich graag uit in kleurige gewaden en tooit zij haar hoofd steevast met een weelderige bos dreadlocks.

Een opvallende verschijning dus, zeker voor een 83-jarige Britse hofdame. Dat had zij maar beter niet kunnen laten blijken, want haar drammerige vragen naar de ware herkomst van Fulani waren een ‘racistisch’ vergrijp. ‘Hoewel het geen fysiek geweld is,’ sprak de onthutste Fulani, ‘is het wel mishandeling (*abuse*)’. De hoogbejaarde hofdame kon vertrekken.

Nu klinken er rond het Britse koningshuis veel hardnekkige verhalen over racisme, waaruit maar weer blijkt dat de dekolonisatie van het voormalige *Empire* nog altijd niet verwerkt is. Zo bezien valt

deze overgevoeligheid te begrijpen, maar dat het nieuwsbericht zelfs aan deze kant van de Noordzee tot debat leidde, was toch verrassend.

Jazeker, Nederlanders kunnen recht voor zijn raap zijn, geregeld op een storende, impertinente manier. ‘Waar kom je vandaan?’ is hier even normaal als een gesprekje over het weer. Zeker een afwijkende tongval of een opvallend uiterlijk wil bij de bemoeizuchtige Nederlander nog weleens vragen oproepen.

Maar die bedoelt het toch niet slecht? Meestal niet, maar toch kan het zomaar gebeuren dat de onder-vraagde het gevoel krijgt er niet bij te horen. Vreemdeling in eigen land te zijn. Niet voor vol te worden aangezien, en ook nog eens op basis van aangeboren uiterlijke kenmerken waar niemand iets aan kan doen.

Het is dus een kwestie van beschaving om het ‘anders-zijn’ van mensen niet te benadrukken. Maar laten we niet in een kramp schieten. Het informeren naar iemands afkomst of achtergrond kan soms juist een opening zijn naar een geanimeerd gesprek en naar meer toenadering tussen onbekenden.

West-Europese landen als het Verenigd Koninkrijk en Nederland bevinden zich in een ongemakkelijke positie. In Azië, Afrika en Zuid-Amerika is het heel normaal dat een afwijkend uiterlijk tot vragen leidt. Want daar leven – afgezien van wat toeristen en werkmigranten – nog overwegend homogene bevolkingen. Landen in West-Europa en Noord-Amerika zijn uitzonderlijk als het gaat om de diversiteit van hun bevolkingen. Steeds meer landgenoten hebben een buitenlandse, vaak niet-westerse achtergrond.

In de Verenigde Staten is die heterogeniteit al sinds het ontstaan van het land een gegeven. Het Amerikaan-zijn staat daar veel vanzelfsprekender open voor mensen van alle culturen, kleuren en geloven. Een vraag naar iemands achtergrond is er een stuk minder verdacht en dus minder beladen. Zelden of nooit bedoelt de nieuwsgierige Amerikaan: ‘Jij hoort hier niet.’

Gezien het bijna even multi-etnische karakter van de Nederlandse bevolking zou het goed zijn als Nederlanders, evenals de Britten, hun sociale hygiëne wat kalibreren aan de geest van de tijd. Beter laten zij botte vragen als ‘Nee, waar kom je écht vandaan?’ – of, nog erger, ‘Waar heb je zo goed Nederlands geleerd?’ – voortaan achterwege.

Maar intussen kan juist een zo diverse samenleving niet zonder een open houding naar de medeburger, inclusief spontaniteit en nieuwsgierigheid naar elkaars afkomst en achtergrond. ‘Waar kom je vandaan?’ is in die context geen schuldige vraag – en mag dat ook niet worden.

EW

Zelden of nooit bedoelt de nieuwsgierige Amerikaan: ‘Jij hoort hier niet’

A man with grey hair, wearing a light-colored trench coat over a dark suit and a blue polka-dot tie, is looking upwards and to the left. He is standing on an escalator. In the background, other people are visible on the escalator. The setting appears to be a modern building with large glass panels and bright lighting.

‘Politiek
gaf mij de
kans om
eeuwige
roem te
vergaren’

Toine Manders (66) beleeft zijn vierde termijn in het Europees Parlement. Eerst VVD, toen 50Plus en nu CDA. Het laatste kunstje van de Brabander: de universele oplader. 'Ik bereik dingen.'

René van Rijckevorsel

in Brussel

Foto's Roger Dohmen

Als je met Toine Manders door de lange gangen van het Europees Parlement in Brussel loopt, moet je beschikken over engelen geduld. Iedereen kent Manders, Manders kent iedereen. Steevast begroet hij medeparlementariërs, hun medewerkers of lobbyisten met een joviale kwinkslag, om snel ter zake te komen over een wetsvoorstel of amendement. 'Denk aan de stemming over het verplichte boekenonderzoek bij overnames van mkb-bedrijven!'

Als hij zich eindelijk heeft genesteld op een bank in de comfortabele Ledenbar, gaat het gewoon door. Het lijkt bijna alsof Manders audiëntie houdt. En is er even niet iemand die zijn gezelschap zoekt, dan gaat zijn mobiel over: 'Sorry, deze moet ik even nemen.' Zo kan het gebeuren dat een interview met Manders vijf uur duurt, maar dat er slechts twee uur tekst is opgenomen.

Toine Manders zit al bijna twintig jaar in het Europees Parlement en hij vindt het nog altijd 'hartstikke leuk'. Dat enthousiasme straalt de Brabander ook uit. Verwacht van hem geen hoogdravende

verhalen over Europese waarden of oproepen aan verre landen om de rechtsstaat te eerbiedigen. Hij is de man van de kleine, tastbare wetgeving. De man van Brusselse besluiten waaraan de Europese consument echt iets heeft.

Dat Toine Manders Europarlementariër werd, is te danken aan een motor en aan zijn vrouw. Eerst de motor. Na zijn opleiding industrieel ontwerpen aan de Eindhovense kunstacademie, ging Manders in zaken. Hij maakte bronzen plastieken op afroep en taxi-toplights voor de Helmondse firma Barclay. Een florerende business. 'En wat doen mensen als het zakelijk heel goed gaat? Dan nemen ze een motor of een jonge vrouw.'

Voor de gelukkig getrouwde Manders, net vader geworden, werd het op zijn 33ste een motor. Had hij het maar niet gedaan. 'Binnen de kortste keren heb ik een ongeval gehad. Ik reed over een provinciale weg, met bomen. Er kwam een tegenligger aan en die zag ik goed, maar toen zwiepte er opeens een BMW voorbij die auto en die reed frontaal op mij in. Bij mij ging het licht uit. Ik heb 4,5 maand in het ziekenhuis gelegen. Mijn linkerarm is verlamd en mijn been is sinds het ongeluk 7 centimeter korter. In Rotterdam Dijkzigt is mijn arm in een hoek vastgezet. De grijpfunctie van mijn hand werkt niet, alleen die van mijn pink.'

De beeldend kunstenaar was in paniek. Hoe verder? 'Ik werkte met mijn handen en moest daarmee stoppen. Ik wist dat mijn vader het altijd had betreurd dat ik van de universiteit was gegaan, waar ik een jaar sociale geografie heb gedaan, om naar de kunstacademie te gaan. Toen dacht ik: ik ga rechten studeren, in Maastricht. Ik kocht een oude Pontiac Grand Deville met een elektrisch verstelbare stoel, want ik had nog bovenbeengips en mijn arm zat in een mitella.'

Manders studeerde in korte tijd af en werkte acht jaar als advocaat in Helmond, waar hij ook letselschade deed. Hij was ervaringsdeskundige. 'Na het ongeluk kwam mijn letselschade aan de orde. Er kwam iemand van de verzekering. Ik vroeg hem tot welk bedrag hij bevoegd was om een deal te sluiten. Als het voor mij bij voorbaat te laag is, kan ik beter meteen met uw meerdere spreken, zei

Antonius Jozef Maria

Manders (Stiphout, 1956) deed kunstacademie en studeerde rechten. Van 1999 tot 2014 Europarlementariër voor VVD, sinds 2019 voor 50Plus, daarna CDA. Getrouwd, twee kinderen, twee kleinkinderen.

ik. Twee weken later zat ik met die meerdere aan tafel. Met hem sloot ik een deal waarmee ik financieel onafhankelijk werd.'

De advocatuur vond hij niet geweldig. 'Het was mijn ding niet. Je maakt zaken ingewikkelder dan nodig om hoge rekeningen te kunnen versturen.'

Hij nam voor de VVD plaats in de gemeenteraad van Asten.

'In 1999 kwam ik bij de VVD op de lijst voor de Europese verkiezingen. Ik stond op nummer 21 als hoogste Brabander. "Stem Brabant naar Brussel", werd mijn slogan. Ik had de Kieswet bestudeerd en gezien dat je 10 procent van de kiesdeler nodig had. In 1994 waren dat 19.000 stemmen. Ik ben met 21.000 voorkeurstemmen gekozen, dat was redelijk uniek. De VVD vond dat ik tegen de partijdemocratie inging. Later bleek ik het cement tussen de stenen. De zes Brusselse VVD'ers hadden eerst allemaal hun eigen bv'tje, maar we hebben later als fractie goed samengewerkt.'

In Brussel meldde Manders zich voor de interne markt-commissie. Een van de eerste dingen die hij voor elkaar kreeg, was een beroepsopleiding-vergoeding voor profvoetballers. 'Niemand weet dat oud-PSV-voorzitter Harry van Raaij en ik hiervan de geestelijke vaders zijn. Toen Frenkie de Jong van Ajax naar Barcelona ging, kreeg Willem II 9 miljoen en RKC 4,5 miljoen, de clubs waar hij zijn opleiding had genoten. Ik wil dat kinderen sporten. Met deze oplossing is voorkomen dat clubs hun dure jeugdopleidingen dichtgooien. Het is nooit Europese regelgeving geworden. De UEFA heeft de regeling opgenomen omdat Eurocommissaris Viviane Reding zei dat die anders zou worden afgedwongen.'

Manders somt enthousiast de successen op die op zijn conto mogen worden geschreven. Zoals de Europese pincode op creditcards. 'Toen ik advocaat was, ging een van mijn klanten eten

in een Chinees restaurant in Antwerpen. Hij gaf zijn kaart mee, moest 175 gulden betalen. Een maand later ziet hij dat 1.750 gulden is afgeschreven. Achter dat restaurant zat een illegaal gokpaleis. Ik legde contact met Visa, maar daar zeiden ze: als iemand gokt, geeft hij altijd een ander de schuld. Dus we konden dat nooit winnen. Toen hier in Brussel de SEPA aan de orde kwam, de Single European Payment Area, dacht ik: als je in heel Europa geld moet kunnen pinnen, moet je creditcards ook een pincode geven. Uit veiligheid. Die pincodes in Europa zijn uniek. In Amerika geef je nog gewoon je kaart mee naar achteren. Ik houd van veiligheid en controle.'

Manders' batterijen lijken ook op zijn 66ste nog helemaal opgeladen. 'Ik heb ADD – alle dagen druk. Ik ben continu aan het scannen wat ik zie in mijn omgeving en pik daar dingen uit en verwerk die tot ideeën. Mijn vrouw wordt stapelgek van mij. Ze zegt: je bent 67 bijna, neem toch eens rust. Maar dat kan ik niet.'

Hij voelt zich in Brussel als een vis in het water. 'Ik zet me nu in voor een verplichte Europese IBAN-naam-check. En die gaat er komen. Bij een bankoverschrijving wordt niet gecontroleerd of naam en nummer corresponderen. Alleen de vier grote Nederlandse banken doen dat. Veel ouderen vergissen zich of worden slachtoffer van bankfraude. Er moet 100 procent vertrouwen zijn in het systeem van digitale financiële transacties. Als het systeem lekken heeft, moet

'De VVD vond dat ik tegen de partijdemocratie inging'

je die dichten. Niet door extra regelgeving, maar door slimme oplossingen.'

Dit jaar is Manders' voorstel voor een universele oplader voor mobiele apparatuur Europese wet geworden. Vanaf 2024 mogen telefoons alleen maar worden opgeladen via een USB-C poort, ook mini-USB genoemd. 'Ik bereik dingen. We vierden onlangs dertig jaar interne markt. Daar waren vijf oud-voorzitters van de interne markt-commissie. Alle vijf noemden ze de *common charger*, de universele oplader, een van de grote succesnummers, vergelijkbaar met het besluit dat voor roaming in de EU buiten het eigen land niet extra hoeft te worden betaald.'

Die trots vindt Manders overigens misplaatst. 'In 2008 heb ik het idee van zo'n oplader ingebracht. In 2011 hebben we met de lidstaten en de Europese Commissie de afspraak gemaakt dat die er moest komen. Maar daarna heeft de Commissie de oren laten hangen naar Apple. Toen ik in 2019 terugkwam in het Europarlement, was er nog niks gedaan. Ik zei tegen de Commissie: jullie zouden per direct moeten worden ontslagen. Jullie heulen al twaalf jaar met Apple.'

Dat verklaart ook waarom hij weinig blijdschap toonde toen de invoering eerder dit jaar definitief werd. 'De wet heeft er vijftien jaar over gedaan om er te komen. Dat vind ik kwalijk. Als ik er niet was geweest, was er nog niks veranderd.'

Manders is sowieso matig te spreken over de Europese regelgeving. 'Laatst was ik in Zuid-Korea om te spreken over wetgeving over digitale markten. In Europa proberen we alles met regelgeving in te kapselen. Maar regelgeving staat of valt met controle. In Zuid-Korea heb je eenvoudige regels. Als je die overtreedt ga je voor de bijl. Hier in Europa maken we een nieuwe regel als iemand zich niet aan de oude regel houdt. We moeten in de EU minder regels hebben en veel betere handhaving. Dan heb je ook een prettiger samenleving.'

Een van zijn vele ideeën werd zijn Waterloo bij de VVD, de partij waarvoor hij tussen 1999 en 2014 drie termijnen parlementair was. 'De Europese Commissie kwam met een wet dat overheden binnen dertig dagen moeten betalen. Een verbod op *delayed payments*, betalingen die wel 120 dagen werden uitgesteld. Toen was ik zo slim om

voor te stellen dat dit ook ging gelden voor bedrijven onderling. Daarmee was de VVD het niet eens, want die luisterde naar VNO/NCW – toen nog de club van alleen grote bedrijven. Een half jaar later kwam ik niet op de nieuwe kieslijst. In de ledenvergadering was speciaal voor mij de regel aangenomen van maximaal drie termijnen voor Europarlementarissen. Mijn amendement is overgenomen trouwens. Iedereen vindt het nu normaal om binnen dertig dagen te betalen.'

Het is dankzij Jacqueline – zijn jeugdliefde met wie hij al bijna vijftig jaar samen is – dat hij na vijf jaar afwezigheid in 2019 terugkeerde in Brussel. Jacqueline's kapper was de vriend van toenmalig 50Plus-leider Henk Krol, en die zocht ie-

'Politicus zijn is een beroep geworden, en geen roeping meer'

mand om zijn Europese kar te trekken. 'Henk kende ik van de tijd dat hij voorlichter was van Hans Wiegel. Superaardige vent. Ik zei: ik wil lijsttrekker worden als ik het verkiezingsprogramma mag schrijven. Dat deed ik, met een paar anderen. Neelie Kroes zei dat het een van betere was van allemaal.' Hij kreeg voldoende stemmen voor een zetel.

Lang duurde de pret niet. 'Voorjaar 2020 implodeerde 50Plus. Iedereen met wie ik een band had, vertrok. Krol, Geert Dales. Nu kende ik toevallig de toenmalig voorzitter van het CDA, Rutger Ploum. Hij is advocaat in Rotterdam. Als ik hem zag, deden we koffie, we hadden altijd een beetje dezelfde kijk op de wereld. Toen ik toevallig weer contact had met Rutger, zei hij terloops: kom toch bij ons man.' Zo geschiedde en nu zit Manders als 'ouderengezant' in de CDA-fractie.

Manders heeft in de afgelopen kwart eeuw Brussel zien veranderen. Niet ten goede. 'Ik kwam in 1999 binnen als 44-jarige. Mijn collega's waren allemaal ouder, met een verleden in de politiek. Jean-Luc Dehaene, Willy De Clercq, oud-ministers uit Italië. En veel jonge, idealistische medewerkers met één doel: een goed functionerende EU. In 2004 was de uitbreiding met tien lidstaten in één keer, en dat hebben we nog altijd niet kunnen degusteren. Je ziet nog een scheidslijn tussen West en Oost, een lijn die ook door de fracties loopt. Bij Oost-Europea-

nen is het vooral *what's in it for me?* Zij kijken, begrijpelijk, vooral naar het eigen belang. Ik mis het beeld van hoe Europa er over 25 jaar uitziet. We zijn vooral bezig met de Europese organisatie, niet met de doelen die je zou moeten hebben. We zijn er niet trots op om Europeaan te zijn.

'Als je in deze gouden kooi zit, en je krijgt gouden bananen, denk je al snel dat alles wat hier gebeurt normaal is. Maar het is niet normaal. Na 2014 heb ik vijf jaar in de jungle buiten gewerkt, en dan zie je ook dat Europa niet functioneert, hoe ingewikkeld de wetgeving is.'

De leden van het Parlement zijn allemaal slim, zegt Manders, ze weten alles van procedures en hebben allemaal twee masters. 'Ze hebben boekenwijsheid, ze missen straatwijsheid. Politicus zijn is tegenwoordig een beroep, geen roeping meer. Maar we hebben juist politici met passie nodig, die willen vechten voor de toekomst van de Europese Unie.'

Hij mist in de EU emotie en identiteit. 'Het zou bijvoorbeeld goed zijn als er een EU-voetballeague komt. Een midweekse competitie van 20 teams, de vier laagste degraderen, de vier hoogste spelen een play-offtoernooi in Brussel. De Britten hadden nooit voor de Brexit gestemd als dat had betekend dat ze niet meer in de Champions League mochten voetballen. Maar ja, met het gewone volk hebben ze niks hier.'

Manders' vrouw bezat lang eenderde aandeel in golfbaan Het Woold in Asten, zijn woonplaats. Dat aandeel is doorgeschoven naar hun twee kinderen, die de baan nu runnen, met de kinderen van zijn voormalige compagnons. 'Ik ga er liefst elke dag naartoe. Ik klets er met mensen en hoor dan dingen die ik hier in praktijk kan brengen. Zo vertelde iemand dat als boeren worden uitgekocht, de stallen blijven staan. Daar worden zonnepanelen opgelegd. De stallen staan leeg en daar komen allerlei duistere activiteiten in. De verloederende van het platteland zet zo door. Ik ga bepleiten dat als bedrijven worden uitgekocht, ze de bedrijfsmiddelen moeten opruimen, dus ook de stallen slopen.'

Zonder dat motorongeluk was hij nu mogelijk fabrikant en miljonair geweest. 'Maar de politiek heeft mij de kans gegeven om een soort eeuwige roem te vergaren, met de oplader, maar ook met de IBAN-naam-check en die opleidingsvergoeding voor voetballers.'

President Vladimir Poetin maakte de politiek kerkelijk

De Russisch-Orthodoxe Kerk is een van de aanstichters van het religieuze oorlogsdenken

Russen trekken God in de oorlog

Joost Bosman
in Moskou

Vladimir Solovjov (59) is niet de man van de nuance. De meest grofgebekte talk-showpresentator van Rusland heeft het in zijn programma *Een avond met Solovjov* al ruim acht jaar lang over de ‘fascisten’ en ‘nazi’s’ in Oekraïne en over *banderovtsy*, aanhangers van de Oekraïense ultranationalist Stepan Bandera, die in de Tweede Wereldoorlog heulde met de Duitsers.

Maar de laatste weken rept hij steeds vaker van ‘satanisme’ in het buurland, dat Rusland op 20 februari binnenviel. Er zouden overal duivelse sektes opduiken. En het lijdt voor hem geen twijfel dat Oekraïne onder sterke invloed staat van het Westen, waar homo’s, transgenders en

pedofielen het voor het zeggen hebben. ‘Demonen zijn het, satanisten!’ roept Solovjov in een hysterische uitbarsting tijdens een recente uitzending. ‘Ja,’ erkent gespreksdeelnemer en filmregisseur Karen Sjachnazarov. ‘Natuurlijk vechten we tegen satanisme.’

In hetzelfde programma zegt hoofdredacteur Margarita Simonyan van de door het Kremlin gefinancierde zender RT (voorheen Russia Today), dat een kernoorlog helemaal niet erg is. ‘Russen gaan rechtstreeks naar de hemel en zij (in het Westen) zullen sterven.’

Begin november trekken ongeveer driehonderd ultranationalistische Russen door het centrum van Moskou, terwijl er een algeheel demonstratieverbod

in Rusland is, maar dat geldt kennelijk alleen voor de liberale oppositie. Ze dragen vlaggen, roepen om aanvallen met Sarmat-raketten op Washington en herhalen de woorden van Simonyan. ‘Amerika is onze vijand. Wij gaan naar de hemel als martelaren. Zij zullen gewoonweg... sterven!’

Veel westerlingen griezelen van het quasi-godsdienstige geprevel van de Russen, maar het komt niet uit de lucht vallen. Vier jaar geleden begon iemand anders er al mee: president Vladimir Poetin zelf. Hij kwam als eerste met uitspraken over een kernoorlog en Russen die linea recta naar het koninkrijk Gods gaan. Dat religieuze aspect is de afgelopen maanden in toenemende mate de

Wordt de strijd om Oekraïne religieus? Langzaamaan verandert de Russische 'speciale militaire operatie' voor 'demilitarisering' en 'de-nazificatie' van het buurland in een 'heilige oorlog' tegen 'satanisme'.

Russische retoriek over Oekraïne gaan beheersen.

Ook media-expert Vasili Gatov (56) ziet het. Maar volgens hem wordt het niet per se door het Kremlin 'gestuurd'. 'Het groeit wel, de staatspropagandisten proberen de voor Rusland negatieve gebeurtenissen in de oorlog ermee te verklaren,' zegt Gatov.

Inmiddels valt ook vaker het begrip 'heilige oorlog' als het gaat om Oekraïne en de NAVO. Maar wel uit verschillende perspectieven. De brute Tsjetsjeense leider Ramzan Kadyrov is een devote moslim en roept in feite op tot een 'jihad'. De ultranationalist Aleksandr Doegin gebruikt de term juist weer van

uit Russisch-orthodox standpunt.

Wat te denken geeft, is dat juist Doegin de laatste weken geregeld op de thee gaat in het Kremlin. Zijn invloed op Poetin werd in voorgaande jaren vooral in westerse media schromelijk overdreven. Maar sinds de bomaanslag op Doegins dochter Darja in augustus, toont Poetin plotseling groeiende belangstelling voor de filosoof en publicist.

De onafhankelijke en Kremlin-kritische politicoloog Andrej Kolesnikov (57)

Veel westerlingen griezelen van het quasi-religieuze geprevel

ziet ook de groeiende invloed van Doegin na de moord op zijn dochter. 'Maar datzelfde geldt voor de invloed van de Russisch-Orthodoxe Kerk. Die wil geweld heroïseren en een discours van offerdood introduceren. Het is griezelig archaïsch, maar oorlog zelf is ook archaïsch.'

Volgens de onafhankelijke Russische nieuwssite Meduza.io, die sprak met mensen dicht bij het Kremlin, komt er naast Doegin inmiddels een keur van aartsconservatieve ideologen op audiëntie bij de Russische president. De vraag is uiteindelijk welke invloed zij hebben op de kringen rond Poetin en of die zijn gaan geloven in wat de experts hun voorhouden. En of er zelfs een soort messianisme in het Kremliendenken is geslopen. Dat is gevaarlijk, omdat het de rationaliteit kan ondermijnen, getuige ook de overtuiging over kernoorlogen en Russen die naar de hemel gaan.

'Natuurlijk geloven ze het niet,' zegt Kolesnikov. 'Ze willen de emotionele betekenis van oorlog benadrukken om de betrokkenheid van de bevolking bij de ramp – de militaire mobilisatie – te rechtvaardigen.'

Hij vervolgt: 'Bij gebrek aan argumenten pikken het Kremlin en de gespreksleiders van de talkshows Doegins relaas op over de strijd tegen satan en Kadyrovs gepraat over het gevecht met Iblis. Dit is geen strategie, maar een opportunistische poging om een excuus te vinden.'

Gatov gelooft evenmin dat het Kremlin de religieuze lading van de discussie rond Oekraïne voedt, noch dat Poetin er zelf in gelooft. 'De term "heilige oorlog" is heel emotioneel. Bij de talkshows denken ze dat het een machtig wapen is om het publiek mee te kunnen ophitsen,' zegt de Russische mediakenner. 'Maar het is niet meer dan een stroom van woorden die de gasten in de talkshows voortbrengen.'

Voormalig tekstschrijver van Poetin, Abbas Gallyamov, die inmiddels in Israël woont, gaat daarin mee. 'We kunnen het in engere zin geen religieuze oorlog noemen. Niet zoals die in Irak, waar soennieten vechten tegen sjiïeten,' zegt Gallyamov. 'Het is een nieuwe poging van Kremlin-strategen om Russen ervan te overtuigen dat ze moeten blijven vechten tegen de Oekraïners. Maar ze geloven niets van wat ze zelf zeggen.'

STAAAN WE VOOR EEN ECONOMISCHE WINTER OF
WORDT HET EEN IJSTIJD?

HET MYSTERIE VAN DE TWEELINGZWANGERSCHAP
WIE BETAALT DE KLIMAATREKENING
VAN ARME LANDEN?

WAT BLIJFT ER OVER VAN DE AMERIKAANSE DEMOCRATIE?
WELK MACHTSSPEL SCHUILT ER ACHTER
HET WK IN QATAR

VOOR STUDENTEN KOMT DE DRUK VAN ALLE KANTEN EN
DRANK EN DRUGS OOK
MOETEN WE EEN PARASOL IN DE RUIMTE BOUWEN OM
DE AARDE AF TE KOELEN?

HOE NEDERLAND DE GASMARKT AAN
POETIN UITLEVERDE

WAT BETEKENT HET NIEUWE PENSIOENSTELSEL VOOR JOU?
ACHTER MILJARD MENSEN

HET GROEIT DE MENS VERBTER?

EEN VIERSHOEVIGPENSIOENEN IS SOMBER, ONGELUKKIG EN EENZAAM
DE DENKWERELD VAN THERRY BAUDET
WIE MAG ER MET JOUW CORONAGEGEVENS AAN DE SLAG?

**Ontdek NRC digitaal
nu één maand gratis**

Altijd opzegbaar

nrc >

Ga voor 31 dec
naar nrc.nl/najaar

ROBERT
DE WITT

Xi Jinping gokt met de levens van miljoenen

Er hangen nog twee mysteries rond China en het coronavirus. Het eerste is hoe dat virus precies kon ontstaan, diep in China in de stad Wuhan. Een nog altijd urgente vraag. Want als je niet weet hoe het virus is ontstaan – waaraan wereldwijd zeker 6,5 miljoen mensen zijn overleden – hoe kun je dan zo'n humanitaire ramp een volgende keer voorkomen? Probleem is dat China diepgaand onafhankelijk onderzoek tegenhoudt, en daar lijkt de rest van de wereld zich bij te hebben neergelegd.

Het tweede mysterie is vooral voor de 1,4 miljard Chinezen een probleem. Waarom gebruikt de Chinese Communistische Partij haar almacht niet om de bevolking goed te beschermen tegen dit virus?

Zou je het Xi Jinping vragen, dan zou hij vast zeggen dat zijn land er als geen ander in is geslaagd dat wél te doen. Want dankzij zijn zero-COVID-beleid waren er in China de afgelopen drie jaar amper sterfgevallen door COVID. Iets meer dan 5.000 op 1,4 miljard inwoners. Vergelijk dat met de 1,1 miljoen sterfgevallen in Amerika, met een bevolkingsomvang die vier keer kleiner is – en met een veel betere gezondheidszorg bovendien.

Inderdaad genoeg reden voor Xi, zou je zeggen, om te pochen dat geen ander land zo succesvol is geweest in het bestrijden van de pandemie. Elke uitbraak, hoe klein ook, werd en wordt in China met een sloophamer platgeslagen: huizenblokken worden hermetisch afgesloten, burgers moeten eindeloos testen, miljoenensteden als Peking gaan op slot, wekenlang.

Zo leven de Chinezen, al bijna drie jaar lang. Uitzichtloos, lijkt het. Terwijl de rest van de wereld leerde omgaan met het virus, houdt de Partij de Chinezen nog voor dat dat niet zo is. NOS-correspondent Sjoerd den Daas toonde wat Chinese voetballiefhebbers te zien krijgen van het WK in Qatar: geen close-ups van fans op de tribunes, want dan zou zichtbaar zijn dat zij geen afstand houden en geen mondkapjes dragen. Die waarheid zou afbreuk doen aan het rondgebazuinde succes van het Chinese beleid. Zeker nadat er recent plots protesten waren van Chinezen die de eindeloze lockdowns beu zijn.

De waarheid is dat de Chinese gezondheidszorg massale besmettingen helemaal niet aankan. In de begindagen van de pandemie maakten de Chinezen wereldwijd indruk door in tien dagen een compleet ziekenhuis uit de grond te stampen. Sommige westerse bewonderaars zagen dat als bewijs dat autocratische landen zulke crises beter kunnen bestrijden. Maar op hetzelfde moment waren er toen ook beelden uit Wuhan, naar buiten gebracht door verontruste burgers en artsen, van mensen die stierven op straat en van patiënten die werden geweigerd bij de overbelaste ziekenhuizen.

Bovendien is vooral onder Chinese ouderen de vaccinatiegraad veel lager dan in westerse en andere Aziatische landen. Volgens staatskrant *China Daily* is amper tweederde van de tachtig-plussers gevaccineerd, en heeft slechts 40 procent een booster gehad. Dat zijn de officiële cijfers en in een communistisch land als China kun je ervan uitgaan dat die rooskleuriger zijn dan de werkelijkheid. Naar het schijnt vertrouwen Chinese ouderen de Chinese vaccins niet. Als het strenge beleid wordt losgelaten en het virus vrij mag rondwaren in China, dient zich een catastrofe aan met mogelijk honderdduizenden sterfgevallen.

Je zou daarom denken dat in een land waar de autoriteiten alles kunnen afdwingen, ouderen wel kunnen worden verplicht een coronaprik te laten zetten. Waarom Xi de Chinese senioren zelf de keuze geeft zich wel of niet te laten vaccineren, is raadselachtig.

Een interessante verklaring komt van *The Wall Street Journal*-columnist Holman Jenkins. Volgens de Amerikaan wist Xi heel goed dat zijn land een massale uitbraak niet zou aankunnen. Maar Xi moest tijd winnen tot het Partijcongres van afgelopen oktober, waar hij de absolute macht wilde grijpen. Was er voordien een gezondheids crisis geweest, dan kwam zijn kroning in gevaar. Inmiddels is Xi Jinping de nieuwe alleenheerser. Als straks miljoenen minder beschermde Chinezen alsnog ziek worden, is zijn positie onbedreigd.

Xi gokt hoe dan ook met miljoenen levens als inzet, voor zijn eigen glorie. Met recht de nieuwe Mao. **EW**

Waarom Xi Chinese ouderen zelf de keuze geeft zich te laten vaccineren, is een raadsel

IN ZÜRICH

Wandelaars zijn weer hip

Wie in het weekeinde de trein neemt, struikelt over sportievelingen die met hun zware bergschoenen en rugzakken de doorgang barricaderen. En o wee, wie er iets van zegt. Wandelen is volkssport nummer 1 in het Alpenland. Er is 65.000 kilometer aan wandelwegen in Zwitserland. Honderden vrijwilligers zetten zich in voor het onderhoud van hun lokale wandelwegen. Als enige ter wereld zijn wandelwegen hier zelfs opgenomen in de Grondwet. Zomaar asfalteren door een lokale overheid is uitgesloten.

Het wat oubollige imago van de wandelsport heeft sinds kort een boost gekregen. Sinds het thuiswerken een hoge vlucht nam, heeft de volkssport ook de jeugd aangestoken. Bijna 42 procent van de Zwitsers onder 29 jaar geeft aan geregeld te wandelen. De rage past ook perfect bij het milieubewustzijn van de millennials. Met hun toegenomen vliegschaamte gaan ze liever de bergen in dan een vervuilende stedentrip naar Barcelona te maken. Sociale media versterken de hype. Want hoe cool is het om selfies op Instagram te zetten met de Jungfrau of de Matterhorn op de achtergrond?

De wandelkoorts blijft niet beperkt tot makkelijke routes, zegt de Zwitserse Alpenclub SAC. Bergbeklimmen is populairder dan ooit, de verkoop van uitrustingen om een vierduizender te beklimmen piekt.

Ook voor het toerismebureau is de wandelboom goed nieuws. Lopen is een groenere sport dan skiën, waarvoor energieverwendende skiliften en sneeuwkanonnen nodig zijn. Daarvoor moet het aanbod wel wat diverser worden, want een wandelaar levert minder op. Arrangementen met culinaire stops, gericht op verschillende doelgroepen, worden nu aangeboden. Arabische gasten stellen andere eisen dan Zwitserse gezinnen. 'Wandelen is nu sexy,' zegt toerismedirecteur Flurin Riedi uit Gstaad, die daarop wil inspelen. In het chique wintersportoord is onlangs de eerste Zwitserse 'Wandeltop' gehouden.

Renske Heddema ziet dat jonge Zwitsers sinds kort massaal hun wandelschoenen aantrekken.

Beter voor het klimaat dan skiën: Zwitserse millennials gaan steeds vaker wandelen

Iraanse vrouwen op 5 december in Teheran, waar veel winkels dicht bleven als onderdeel van de protesten

OP DE KAART

Verenigd Koninkrijk

De Britse spoorwegvakbond RMT legde een aanbod voor 4 procent loonsverhoging in 2022 en 2023 naast zich neer. Meer dan 40.000 spoorwegmedewerkers zullen daarom in de dagen voor Kerst en de eerste dagen van het nieuwe jaar het werk neerleggen. Ook verpleegkundigen, postbodes en universiteitsdocenten hebben aangekondigd te staken uit onvrede over hun lonen, die achterblijven bij de stijgende prijzen. De regering overweegt het leger in te zetten om overheidsdiensten draaiende te houden.

5 VRAGEN

over omstreden nieuwe kandidaten WK voetbal.

Eduard Cousin in Caïro

1 Opnieuw wil een controversieel land het WK organiseren? De Egyptische minister van Sport bevestigde recent wat al enige tijd in de lucht hing: Egypte, Saudi-Arabië en Griekenland willen samen het WK voetbal van 2030 organiseren. Controverse verzekerd. Saudi-Arabië verschilt weinig van Qatar wat betreft arbeidsomstandigheden en lhbt-rechten. Ook heeft het dictatoriale koninkrijk een slechte reputatie op het gebied van mensenrechten, zeker na de moord op de kritische journalist Jamal Khashoggi. Volgens de Amerikaanse veiligheidsdienst CIA gebeurde dat op bevel van kroonprins Mohammed bin Salman.

2 Waarom is het logisch voor Saudi-Arabië? De Saudi's zijn de laatste ja-

10

VERDACHTEN

van de terreuraanslagen in Brussel in 2016 staan voor de rechter. Ze riskeren levenslange gevangenisstraf.

Getty Images

Nigeria

De vijftien leden van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (ECOWAS) gaan een vredesmacht oprichten om jihadisme in de regio te bestrijden. Ook moeten de troepen bijdragen aan het herstel van de rechtsorde in het door staatsgrepen geteisterde West-Afrika. Tot dat akkoord kwamen de leiders van ECOWAS vorige week in de Nigeriaanse hoofdstad Abuja. Een aantal lidstaten werkte eerder samen met de Verenigde Naties, Frankrijk of Rusland in de strijd tegen jihadisten.

Iran

Na maanden van protest verklaarde een Iraanse topfunctionaris dat de moraalpolitie wordt opgeheven. De omstreden dienst, die het correct dragen van de hoofddoek handhaaft, was de afgelopen maanden al niet meer op straat te vinden wegens de onrust in het land. Critici van het regime spreken van een toegift voor de Bühne. Vrouwen zullen de hoofddoek moeten blijven dragen, ook als de zedenpolitie verdwijnt. Iraniërs blijven actievoeren. Vorige week werd een driedaagse staking afgekondigd.

Indonesië

Het Indonesische parlement heeft afgelopen week wetgeving aangenomen die seks buiten het huwelijk strafbaar stelt. Overtreders zouden tot één jaar celstraf riskeren. Ook ongehuwd samenwonen is vanaf 2025 strafbaar in het overwegend islamitische Indonesië, waar het religieus conservatisme groeit. De nieuwe wetgeving geldt naar verluidt ook voor buitenlandse toeristen. In 2019 leidden de plannen voor deze wettelijke aanpassingen tot grootschalige demonstraties.

Max de Haan

Christopher Pike/Bloomberg via Getty Images

Geheel links: FIFA-baas Infantino, met naast hem Bin Salman, tijdens de openingsceremonie van het WK in Qatar

Strategische partners

ren zeer actief in de voetbalwereld. De Spaanse Supercup – tussen landskampioen en bekerwinnaar – wordt in Saudi-Arabië gespeeld, en een overheidsfonds onder leiding van Bin Salman zelf heeft de Engelse club Newcastle United gekocht. Critici spreken van *sports-washing*: via sport de aandacht afleiden van mensenrechten en dictatuur.

3 Wat wil Egypte hieruit halen? Ook Egypte staat er slecht op qua mensenrechten. In combinatie met gigantische bouwprojecten moeten internationale evenementen de reputatie opvijzelen en de in armoede levende bevolking ervan overtuigen dat het land in ontwikkeling is. In november dit jaar werd de klimaatop in Egypte gehouden, en in

2036 wil het land de Olympische Spelen organiseren. Een 'Olympische stad' met gloednieuwe stadions is al in aanbouw. Saudi-Arabië is een belangrijke bondgenoot. Het land houdt de Egyptische economie met miljardensteun overeind.

4 En waarom zit Griekenland erbij? De Grieken hebben goede banden met de twee Arabische landen. Griekenland werkt samen met Egypte aan gaswinning in de oostelijke Middellandse Zee en er liggen plannen om elkaars elektriciteitsnetten te verbinden. Athene was de eerste EU-hoofdstad die Mohammed bin Salman bezocht nadat hij onder vuur was komen te liggen vanwege de Khassoggi-moord.

5 Gaat het gebeuren? Dat is afwachten. Onder meer Spanje, Portugal en Argentinië hebben ook interesse getoond. Maar: Bin Salman en Gianni Infantino, de baas van de wereldvoetbalorganisatie FIFA, zaten gebroederlijk naast elkaar in een skybox tijdens de openingsceremonie van het huidige WK.

ISRAËL

Het is de plek waar Abraham, Jezus en Mohammed samenkomen. 's Werelds religieuze knooppunt, maar ook het laatste stukje Jeruzalem dat niet volledig door Israël wordt gedomineerd: de Tempelberg. Toneel van een explosieve mix van nationalisme en godsdienst, zeker nu Palestijnse en Joodse extremisten de strijd om de soevereiniteit naar zich toe trekken. Over heilige oorlogen én heilige koeien.

Ralph Dekkers
in Jeruzalem

Status-quo

Het probleem van de zogeheten status-quo, die de gang van zaken op de Tempelberg regelt, is dat die nergens officieel is vastgelegd. Het is een reeks informele afspraken tussen Israëlische, Palestijnse en Jordaanse functionarissen die stammen uit de jaren na de Israëlische verovering van de Tempelberg in 1967.

Moshe Dayan, Israëls legendarische minister van Defensie, besefte destijds meteen dat de Joodse euforie moest worden getemperd – de rabbijn van het leger opperde al om de Rotskoepelmoskee op te blazen – en stuurde aan op een gebiedsverbod voor niet-moslims. Dat wordt tot op de dag van vandaag door de regering gesteund.

Het gevecht om de Tempelberg

Palestijnse vrouwen demonstreren tijdens Joods Nieuwjaar

Abr. Sultan/EPA/ANP

Het verbod is niet absoluut. Diverse Israëlische rechters hebben bepaald dat een Jood het recht heeft om zich op de Tempelberg tot zijn Schepper te richten, maar dat dat kan worden ingeperkt om geweld te voorkomen. Veiligheid boven religieuze vrijheid.

Het rabbinaat hielp ook een handje door te oordelen dat het volgens de halachische wetten verboden is om de heilige berg te betreden. De status-quo werkte, ondanks een reeks incidenten, decennia lang redelijk goed, maar anno 2022 staat die zwaar onder druk.

Blikvanger

De Tempelberg, of het Nobele Heiligdom (Haram al-Sharif) voor moslims, is een 740 meter hoog plateau met een oppervlakte van ongeveer twee keer het Malieveld. Het is een levendig complex, met ruimte voor drie scholen, een museum en tal van andere historische gebouwen, gebedsruimten en monumenten. Blikvanger is de gouden Rotskoepelmoskee, die is gebouwd op de plek waar ooit twee Joodse tempels stonden. De Al-Aqsa-moskee is belangrijker, maar bescheidener. Van de elf toegangen tot het uitgestrekte terrein is er slechts één bestemd voor niet-moslims.

Corbis/Getty Images

Saladin neemt Jeruzalem in

‘Hoe kan ik lachen en hoe kunnen water en voedsel goed smaken als de Al-Aqsa-moskee in handen is van de kruisvaarders’

Quote toegeschreven aan Saladin, voorafgaand aan diens verovering van Jeruzalem in 1187

De gouden Rotskoepelmoskee op de Tempelberg

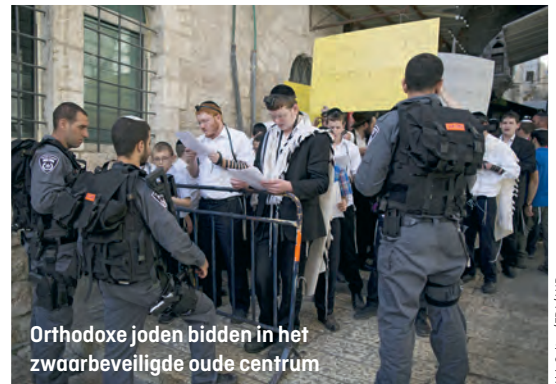

Anadolu/Getty Images

Koning Abdullah II van Jordanië

De hoeder

De Hasjemitische monarchie is namens de moslimwereld de hoeder van de Tempelberg. Via de Waqf, een islamitische stichting, runt ze de dagelijkse zaken. Koning Abdullah II van

Abir Sultan/EPA/ANP

Orthodoxe joden bidden in het zwaarbeveiligde oude centrum

Verlangen

De Tempelberg is het begin én het einde van alles. In den beginne haalde God, aldus de geschriften, daar het stof vandaan om de eerste mens te creëren, terwijl het einde der tijden er zal worden ingeluid met de bouw van een derde tempel. Het is de plek waar Abraham zijn zoon Isaak wilde offeren en waar de Joodse diaspora duizenden jaren naar terug verlangde. Jezus tartte er de religieuze autoriteiten, Mohammed steeg er op naar de hemel. Jeruzalem, niet Mekka, was de eerste stad waarnaar moslims hun gebeden richtten.

Jordanië ontleent er voor een groot deel zijn legitimiteit aan. Een inbreuk op de status-quo betekent een directe aanval op zijn positie. Daarom volgt hij ook met argusogen de recente

toenadering tussen Israël en Saudi-Arabië. De vorst vreest dat het land van de twee heilige moskeeën uit is op de controle over nummer drie: de Al-Aqsa-moskee.

‘Ik voel me hier thuis. Het object van ons verlangen. De Tempelberg. De Berg Moriah. Abraham en Isaak. De Tempel. De Zeloten, de Makkabeeën, Bar Kochva, de Romeinen en Grieken. Zij komen allemaal samen in mijn gedachten. Maar het gevoel is stabiel en dieper dan wat ook. We zijn op de Tempelberg. De Tempelberg is van ons!’

Quote van Mordechai Gur, de leider van de Israëliische paratroepers, na de verovering van de Tempelberg in 1967

Keystone Pictures USA/ZUMA/ANP

Rode Koe

Een instituut in Jeruzalem treft al jaren voorbereidingen voor de bouw van een derde tempel, waaronder het fokken van een volledig rode koe – er mag niet één zwarte haar zichtbaar zijn – die nodig is voor een reinigingsritueel om het binnenste heiligdom van de tempel te mogen betreden. De koe dient te worden verbrand in een vuur, samen met cederhout, hysop en paars geverfde wol. Met de as moeten bezoekers zich vooraf reinigen. Het instituut verwacht dat de rode koe, de eerste in het heilige land in tweeduizend jaar, er binnenkort is.

Vermomd

Gestoken in islamitische kledij, met een gebedsmatje in de ene en een Koran in de andere hand, gaat sinds kort een klein aantal radicale Joden de berg op om daar te bidden. Enkelen hebben zelfs hun haren en baard donker geverfd om er nog meer als moslim uit te zien. ‘Wij zijn niet bereid om de sancties tegen Joden op de Tempelberg te accepteren,’ aldus Raphael Morris, de leider van de groep, in een recent tv-interview. ‘Uiteindelijk willen we erin slagen om een derde tempel te bouwen en de offerdiensten te herstellen.’

Pro-Hamas-demonstranten eren Yahya Sinwar

Mohammed Talarini/DPA/ANP

De verdediger

Hamas aast op het leiderschap over alle Palestijnen en presenteert zich daarom steeds nadrukkelijker als de verdediger van Al-Aqsa. Zij lanceerde vorig jaar om die reden een oorlog tegen Israël. De terreurbeweging weet dat Al-Aqsa de bepalende factor is voor de Palestijnse

identiteit en ook van groot belang voor de rest van de moslimwereld, inclusief de landen waarmee Israël recent vredesakkoorden sloot. Yahya Sinwar, de baas in Gaza, dreigt met een heilige oorlog en aanvallen op ‘duizenden synagogen’ als Israël zijn acties tegen Al-Aqsa niet staakt.

Einde status-quo?

Israëliische en Palestijnse extremisten kapen in toenemende mate de strijd om de Tempelberg. Tien jaar geleden bezochten jaarlijks slechts een paar duizend Joden de omstreden plek, vorig jaar waren het er meer dan dertigduizend. Vooral religieuze nationalist, onder wie vooraanstaande politici. Politieagenten knippen steeds vaker een oogje toe als zij gebeden beginnen te prevelen.

Tegelijk overschaduwden radicale Palestijnse groepen de Waqf. Hamas, de noordelijke tak van de Islamitische Beweging en Hizb al-Tahrir worden machtiger. Zij rollen – in weerwil van de status-quo – hun vlaggen uit en zorgen dat groepen mannen en vrouwen Joodse bezoekers lastigvallen.

Niet zelden transformeren zij de op twee na heiligste plek van de islam tot een opslagplaats voor stenen waarmee

Palestijnse betogers raken slaags met Israëliische politie

Ahmad Gharabli/AFP/ANP

zij Israëliische ordetroepen te lijf gaan.

Het gaat hard tegen hard, met als inzet de soevereiniteit over de Tempelberg. Het is het laatste stukje Jeruzalem waar Israël niet volledig de baas is. Dat tergt

de Israëliische nationalist, terwijl de Palestijnen hun laatste restje relatieve onafhankelijkheid met hand en tand verdedigen. Het kruisvat kan elk moment ontploffen.

SPOORZONE ZWOLLE IS ER VOOR DE WAARMAKERS, DE CREATORS, DE VERWONDERAARS, VOOR DE PIONIERS EN DE JONGE GEESTEN.

HIER GA JE VERDER

ONTMOET SPOT

Spoorzone Zwolle

Spoorzone Zwolle is speels, nieuwsgierig en enerverend. We zijn de duurzame voedingsbodem voor mensen, plekken en ideeën. We zijn een plek waar imaginaire grenzen worden doorbroken, waar innovatie en creativiteit een nieuwe dimensie krijgen en waar onontdekte perspectieven ontstaan.

PAK JOUW KANS

spoorzonezwolle.nl

Gaat de Europese Unie in navolging van de Amerikaanse **Inflation Reduction Act** ook met honderden miljarden euro's de vergroening van eigen bedrijven en producten stimuleren?

René van Rijckevorsel
in Brussel

'Koopt Nederlandse waar, dan helpen wij elkaar!' Met deze slogan wilde de Vereniging Nederlands Fabrikaat in de jaren dertig consumenten stimuleren producten van eigen bodem te kopen. Door de economische crisis werden Engeland en Duitsland Nederlandse producten om zo de eigen producten te beschermen.

Bidens provocerende

Bijna een eeuw later is zo'n oproep ondenkbaar in de – westerse – economieën, die zijn gebaseerd op vrijhandel. Maar de Amerikaanse president Joe Biden doet het wel. Niet met een slogan, maar met een grote zak dollars. Inflation Reduction Act (IRA) is de – misleidende – naam van een enorm stimuleringsprogramma voor vergroening van de Amerikaanse economie en om banen te creëren (zie 'Wat doet de IRA' op de pagina hiernaast). Opmerkelijk: de steun gaat alleen naar bedrijven die voornamelijk op Amerikaanse bodem produceren.

Fiscale voordelen voor elektrische auto's gelden dus alleen voor Tesla's en andere Amerikaanse merken, niet voor au-

to's die in Europa of China zijn geproduceerd. Oneerlijk, vindt de Europese Unie. Daar krijgt een Tesla net zoveel belastingkorting als een elektrische BMW.

De Europeanen, vooral Duitsland en Frankrijk, zijn bang dat de Verenigde Staten met subsidies en hun veel goedkopere energie bedrijven naar hun land lokken. Tesla zette het plan om batterijcellen te maken in Duitsland al stil, omdat de Amerikaanse autobouwer aast op de belastingvoordelen in eigen land.

Ook in het Nederlandse bedrijfsleven zijn de zorgen over IRA groot, zeker in combinatie met de hoge energieprijzen. Betrokkenen hebben het over 'waanzinnige subsidies' voor bedrijven als ze in

Amerika kiezen voor duurzaam.

De EU beschuldigt Amerika van protectionisme en het overtreden van de regels van Wereldhandelsorganisatie WTO. Maar een procedure aanspannen bij de WTO wordt als zinloos gezien, omdat het jaren duurt voordat er een uitspraak is.

Tijdens een lunch vorige week met Congresleden in Washington noemde de Franse president Emmanuel Macron – de krachtigste Europese leider – de Amerikaanse aanpak 'superagressief'. Ook zei hij dat de IRA 'het Westen zal splijten'.

Macron sprak ook uitgebreid met Joe Biden. Beide partijen waren het eens over de kwesties Rusland en China, maar

De Amerikaanse president Joe Biden ondertekende op 16 augustus 2022 de inflatiereductiewet (IRA)

AFP/ANP

Wat doet de IRA?

- > Er komt per 1 januari 2023 een fonds van 369 miljard dollar (351 miljard euro) beschikbaar voor investeringen in veiligheid en klimaat en 64 miljard dollar (61 miljard euro) voor toegankelijker zorg, zoals goedkopere medicijnen.
- > Het fonds wordt betaald uit onder meer een minimumbelasting (15 procent) voor bedrijven met meer dan 1 miljard dollar per jaar winst en betere belastinginning.
- > Groene initiatieven worden gestimuleerd met 270 miljard dollar (257 miljard euro). Bijna de helft gaat naar investeringen in hernieuwbare energie en -opslag.
- > 30 miljard dollar (29 miljard euro) gaat naar kernenergie en met 60 miljard dollar (57 miljard euro) worden door belastingvermindering particuliere investeringen in elektrische auto's en energiezuinige huizen gestimuleerd.
- > Alleen in Amerika geproduceerde elektrische auto's (en andere groene producten) krijgen fiscaal voordeel of subsidie.

Emmanuel Macron (links) kaartte wet aan bij Biden

Jim Watson/AFP/ANP

pressing

redetwisten in het Oval Office over de effecten van het miljardepakket.

'Af en toe hebben we kleine verschillen, maar nooit op fundamentele wijze,' bagatelliseerde Biden na afloop de toon van het gesprek. Macron zei dat Biden en hij waren overeengekomen om de benaderingen 'opnieuw te synchroniseren'. Teams van beide kanten moeten oplossingen vinden, zei Macron. Er was gesproken over het 'synchroniseren' van investeringen in chips, waterstof en accu's.

'Ik verontschuldigd me er niet voor,' zei Biden over de IRA, maar 'kleine tekortkomingen in de wet kunnen worden verholpen. We kunnen wat wijzigingen aanbrengen die het voor Europese bedrijven

fundamenteel gemakkelijker maken.'

Aan de kern van de IRA zal weinig veranderen. Het is niet eenvoudig om de IRA aan te passen. Biden loodste de wet met grote moeite door het Congres en moest beloven dat Amerikaanse bedrijven zouden profiteren. 'Europa heeft de mogelijkheid om hetzelfde te doen.' Zo speelt Biden als Amerikaanse Louis van Gaal provocerende pressing tegen de EU.

De Franse en Duitse economie ministers Bruno Le Maire en Robert Habeck roepen op tot 'hernieuwde impuls voor het Europese industriebeleid'. Ze zien in de IRA een uitdaging die vraagt om 'een nauw gecoördineerde Europese aanpak'.

Ook veel Europese werkgevers beplei-

ten een Europese IRA. 'We kunnen het ons niet permitteren dat industrie wegvalt of zich verplaatst. Landen die de steun aan bedrijven niet zelf kunnen betalen, kunnen dan lenen onder een Europese paraplu,' zegt een prominente Europese werkgeversvertegenwoordiger.

Toch lijkt een akkoord over een nieuw EU-miljardepakket om de oorlogskas van de IRA te weerstaan, onwaarschijnlijk. Verzet komt vooral uit Den Haag en Berlijn, die wijzen op EU-potten waar nog honderden miljarden in zitten, zoals het coronaherstelfonds. De liberale Deense Eurocommissaris voor Mededinging, Margrethe Vestager, waarschuwt voor een subsidierace. Zij vindt dat de EU moet vasthouden aan een vrije markt. De Amerikanen vinden een subsidiewedloop met de EU juist prima. Samen met de EU denken ze dan sterker te staan tegen een steeds machtiger China. **EW**

Werknemer is ziek van werkstress

ACHTER DE KOMMA

Theo van Vugt

In twintig jaar is het ziekteverzuim onder werknemers niet zo hoog geweest als nu. Dit jaar zit één op de twintig werknemers ziek thuis (5,4 procent). Dat was vorig jaar nog 4,7 procent, en in 2019, het jaar voor de coronapandemie, 4,3 procent.

Ook neemt de verzuimduur toe. Dat meldt verzekeraar Nationale-Nederlanden (NN) in een trendrapport over ziekteverzuim. Vooral in de horeca stijgt het ziekteverzuim. In die sector lag het aantal nieuwe ziekmeldingen in het derde kwartaal van dit jaar 12 procent hoger dan in dezelfde periode vorig jaar. In de zorg steeg het verzuim in het eerste kwar-

taal naar 8,9 procent. Een jaar eerder was dit nog 6,8 procent.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) constateerde al in de zomer van 2022 dat het ziekteverzuim onder werknemers van bedrijven en overheid hoog was. Bij de kleinste bedrijven (met minder dan tien werknemers) nam het ziekteverzuimpercentage toen het meest toe met 0,9 procentpunt tot 3,7.

Bij middelgrote bedrijven (honderd werknemers of meer) ligt het verzuim een stuk hoger: 6 procent. In 2001 was dat nog 5,3 procent, aldus het CBS. De cijfers maken duidelijk dat er veel druk is op de arbeidsmarkt. De helft van de werkgevers geeft in het onderzoek van NN aan dat werknemers langdurig ver-

zuimen wegens werkgerelateerde mentale klachten, zoals overspannenheid of een burn-out. Een ongeveer even grote groep geeft aan dat zij zich zorgen maken over hun bedrijf als gevolg van personeelstekorten. Door de krappe arbeidsmarkt neemt de werkdruk voor werknemers toe, oordelen de werkgevers. Daar komen nu ook nog financiële zorgen bij. Bijna acht op de tien werknemers met geldzorgen bespreken deze overigens niet met de werkgever.

NN berekende eerder al dat ziekteverzuim de economie vorig jaar ruim 18 miljard euro kostte.

Uit de cijfers blijkt ook dat een werknemer met een burn-out gemiddeld 279 dagen ziek is.

Gerty Images

OP DE RANGLIJST

Eigen waterstof eerst

Joris Heijn

Jarenlang heeft Nederland vol ingezet op vrije marktwerking in de energievoorziening en werd leveringszekerheid veronachtzaamd. Dat leidde tot een bovenmatige afhankelijkheid van goedkoop Russisch gas. Nu is het op de blaren zitten.

Gronings gas haalt Nederland liever niet als alternatief tevoorschijn. Sowieso wilde Nederland al langer 'van het gas af' vanwege klimaatdoelstellingen. Maar in de industrie is dat niet gemakkelijk. De zeer hoge temperaturen die daar vaak nodig zijn, zijn niet simpel te halen met elektriciteit. (Groene) waterstof wordt daarom als

steeds serieuzere optie gezien. Het is de enige manier om op termijn grote industrie als Tata Steel in IJmuiden en kunstmestproducent Yara in Sluiskil 'groen' te maken.

De afgelopen jaren hebben veel bedrijven grote projecten aangekondigd om groene waterstof te maken met electrolyzers die draaien op windenergie, ruimschoots voorradig op de Noordzee – mits 'geogst' met nog te bouwen windmolens.

De les van leveringszekerheid is inmiddels getrokken. Nederland en het Verenigd Koninkrijk willen niet wachten tot andere landen groene waterstof gaan leveren. Het Internationaal Energieagentschap inventariseerde recent de plannen voor CO₂-vrije

waterstof. Noordwest-Europa loopt ver voor op de rest van de wereld, constateren zij. Het Verenigd Koninkrijk is koploper, met plannen voor 2,2 miljoen ton waterstofproductie, al is nog niet zeker dat alle plannen doorgaan. Nederland volgt met 1,1 miljoen ton – 11 keer Tata's behoefte in dat jaar.

M/V VAN DE WEEK

2.700
euro

CIJFER VAN DE WEEK

Het fietsenpark groeit niet alleen gestaag in omvang, maar ook in waarde. Consumenten schaffen steeds vaker een fiets aan in het hoogste prijssegment, zegt brancheorganisatie BOVAG in een beleidend schrijven bij de telling van het aantal fietsen. Het hoogste prijssegment begint bij 2.700 euro. In 2021 lag het aandeel nieuw verkochte fietsen met een prijskaartje van meer dan 2.700 euro op 19 procent. In 2017 was dat nog maar 4 procent.

Het is vooral de elektrische fiets die de opmars van het duurste segment aandrijft. In 2021 werden 69.228 racefietsen verkocht. Die zijn doorgaans duur. Maar hun aantal valt in het niet bij de 1,1 miljoen verkochte e-bikes in datzelfde jaar. Daarmee bekleedt Nederland de derde plaats in Europa. Alleen in Duitsland en Frankrijk worden meer elektrische fietsen verkocht.

In 2021 telde Nederland 23,4 miljoen fietsen, waarvan 3,4 miljoen e-bikes. Tien jaar geleden reden er 22,3 miljoen fietsen rond, waarvan 1 miljoen elektrische. Rond de eeuwwisseling lag het aantal fietsen net onder de 18 miljoen, waren de eerste elektrische fietsen kort tevoren geïntroduceerd, en was ook de met een benzinehulpmotor uitgeruste Sparta met nog populair.

In 2021 werden 1,5 miljoen nieuwe fietsen verkocht. Meer dan 60 procent was duurder dan 900 euro, slechts 9 procent goedkoper dan 300 euro.

Jeroen van Wensen

Baas van reisgigant moet corona zien te overwinnen

Nard Lodewijk

Op 14 december presenteert Sebastian Ebel het jaarverslag van TUI. Wat kunnen we verwachten?

In de bestuurskamer van TUI heerst waarschijnlijk nog geen jubelstemming: de reisorganisatie werd namelijk ongekend hard geraakt door de reisbeperkingen tijdens de coronacrisis. TUI hanteert een gebroken boekjaar, (1 oktober tot 30 september het volgende jaar). Zodoende komt het jaarverslag van TUI veel eerder dan de cijfers van andere bedrijven.

In september van 2019 schreef TUI nog zwarte cijfers. De reisgigant boekte toen een winst van 692 miljoen euro. Een jaar later, toen de coronacrisis in alle hevigheid was losgebarsten, leed het bedrijf een verlies van 3,1 miljard euro. In september 2021 was het verlies nog altijd 2,4 miljard.

Het bestuur voorspelde eind vorig jaar dat de toerismesector sterk zou blijven groeien en goed zal herstellen van corona. Daar kregen ze gelijk in. Aan het einde van het derde kwartaal had TUI 84 procent van de klanten van voor corona. Toen boekten 5,1 miljoen mensen een reis bij TUI – 4,2 miljoen meer dan in het derde kwartaal van 2021. Ook maken de hotels en resorts van TUI weer winst.

Hoe groot is TUI eigenlijk?

Het in Duitsland opgerichte bedrijf TUI – een afkorting voor Touristik Union International – is de grootste reisorganisatie ter wereld. Het bedrijf bezit alles wat met vakanties te maken heeft, zoals luchtvaartmaatschappijen, hotels, reisbureaus en cruiseschepen.

TUI kent sinds de oprichting in 1968 een lange geschiedenis van fusies en overnames, maar richt zich sinds 2012 alleen nog op toerisme. Vóór die tijd had TUI ook een meerderheidsbelang in containerrederij Hapag-Lloyd AG.

Een van de belangrijkste onderdelen van het bedrijf zijn de luchtvaartmaatschappijen in diverse Europese landen,

Rüdiger Nehmsow

TUI's nieuwe CEO Sebastian Ebel (59) moet vertrouwen van beleggers herstellen

waaronder Nederland, onder de naam TUI fly. TUI vliegt naar alle continenten, op Oceanië en Antarctica na.

Staat Sebastian Ebel al lang aan het roer bij TUI?

De 59-jarige Sebastian Ebel werd in juni van dit jaar benoemd tot nieuwe CEO, nadat zijn voorganger, Friedrich Jousen plotseling aankondigde zijn functie aan het einde van het boekjaar neer te leggen. Ebel was al financieel directeur bij TUI. Hij werkte in 1991 al voor TUI, dat toen nog Preussag AG heette. Na een paar uitstapjes naar andere bedrijven, waaronder Vodafone, keerde hij in 2013 definitief terug naar TUI. Zijn benoeming tot CEO is op 1 oktober ingegaan.

En hoe doet Sebastian Ebel het?

Het is nog wat vroeg om daarover wat te zeggen. Ebel heeft in elk geval de taak om TUI weer winstgevend te maken en het vertrouwen van beleggers terug te winnen. De vuurdoop komt voor Ebel op 14 december, bij de presentatie van het jaarverslag.

‘Nooit gedacht dat ik zo ver zou komen’

De Ier David Swann Lassche (36), algemeen directeur van **Primark** Nederland, voelt zich thuis in Nederland. ‘Je weet hier altijd waar je aan toe bent.’

Liesbeth Wytzes

Foto's Olivier Middendorp

1 Waar komt u vandaan?
‘Ik ben geboren in een klein dorp vlakbij Cork, Ierland. Mijn vader was slager, mijn moeder werkte in een fabriek, ik heb een zusje. Een arbeidersmilieu. We hadden niet veel, maar we waren niet arm. Mijn jeugd was beschermd en veilig, een doorsnee Ierse, katholieke jeugd. Het was een heerlijke tijd en een heerlijke plek om op te groeien.

‘In de puberteit ga je op zoek naar jezelf, en ik ontdekte dat ik homo was. Ik zat op christelijke scholen en het waren niet zulke makkelijke jaren.’

2 Wat was uw eerste baan?
‘Bij mijn vader in de slagerij. Daar deed ik echt het zware werk: met vaten sjouwen, vloeren vegen, allemaal heel goed voor mijn karakter!’

‘Toen ik zestien was, ging mijn vader failliet, zoals veel meer slaggers in die tijd, want er heerste mond- en klauwzeer. Maar hij is erg veerkrachtig en werd taxichauffeur.

‘Mijn moeder is overleden in 2017 en toen is hij met pensioen gegaan en alsnog gaan studeren. Hij is erg intelligent, maar had nooit de kans om te gaan studeren. Ik wel: ik was de eerste van de familie die naar de universiteit ging. Daar was hij zo trots op.

3 Wat wilde u worden?
‘Op school had ik geen idee, daarom ben ik een commerciële opleiding gaan doen. En Duits, dat vond ik behoorlijk moeilijk. Daarna heb ik een hr-opleiding gedaan, want ik merkte dat ik mensen heel interessant vind. Als je opgroeit als homo en niet helemaal op je gemak bent met wie je bent of hoe mensen je zien, dan is het best een uitdaging om je eigen kwetsbaarheid te tonen. Dat is later beter geworden en toen kon ik mensen ook beter begrijpen, zeker als ze net zo'n pad hadden afgelegd als ik.

‘Na mijn opleiding ben ik gaan werken bij Dunnes, een bekende naam in Ierland, een winkelketen in het hogere segment waar kleding en voedsel wordt verkocht.

‘In 2012 ben ik bij Primark begonnen. Dat komt voort uit een bekende keten in Ierland, Penneys. Die is opgericht in Dublin in 1969 met als doel betaalbare kleding te verkopen. Mijn eerste baan daar was: alles doen. Ik heb alle kanten van de retail gezien en op alle niveaus gewerkt.’

4 Wat leerde u daarvan?
‘Dat elk niveau wel anders is, maar dat waar je ook werkt dezelfde toewijding vraagt. Ik vind het heel goed dat ik nu weet wat

mensen waar dan ook in de winkel doen. Dat heeft mijn begrip vergroot en als leidinggevende ben ik er opener door geworden.’

5 In 2014 verliet u Ierland. Wilde u daar graag weg?
‘Helemaal niet! Ik houd van Ierland en de Ieren, het is er prachtig. Zeker voor iemand zoals ik, die van de winter houdt. Maar ik kreeg de kans om tijdelijk naar Enschede te gaan om te helpen bij het filiaal dat daar werd opgezet. Toen kwam ik in contact met een andere wereld en andere opvattingen, dat heeft me wel de ogen geopend. En ik ben mijn man tegengekomen. Ik vond het interessant en nieuw.

‘Ik heb geholpen met het opzetten van diverse Primark-winkels in Noord-Europa, en in 2015 kon ik *store manager* worden in Enschede. Mijn man komt uit Markelo, we wonen nu in Enter. Ik ben een rustig en introvert iemand en ik pas daar heel goed.

‘Enter is een klein en behoorlijk christelijk dorp, maar we zijn volkomen geaccepteerd en ik heb nooit iets van enige discriminatie of homofobie gemerkt. Ik voel me daar echt thuis, meer dan ooit ergens anders en daarvoor ben ik heel dankbaar. Ik voel me hier echt op m'n gemak, mensen zijn duidelijk, je weet altijd waar je aan toe bent.’

‘Enter is een klein en behoorlijk christelijk dorp, maar we zijn volkomen geaccepteerd’

**DAVID SWANN LASSCHE
(1986)**

Geboren in Cork, Ierland. Werkte na zijn opleiding bij Dunnes, ging in 2012 naar Primark in Cork, werd in 2015 *store manager* bij Primark Enschede, in 2019 regio manager Noord-Nederland. Sinds 2022 algemeen directeur Primark Nederland.

David Swann Lassche: 'Ik heb een mooi leven, maar ook tegenslagen gekend'

6 **U hebt snel carrière gemaakt.** 'Ik heb echt geluk gehad. Tot 2019 zat ik in Enschede, de laatste negen maanden deed ik de winkel in Zwolle erbij, in 2019 werd ik regio manager en toen kwamen Groningen en Arnhem erbij, ik was zo blij! Toen kwam COVID en dat stelde weer andere eisen. In september 2022 kreeg ik deze baan.

'Ik had nooit gedacht dat ik zo ver zou komen, ik ben behoorlijk eigenzinnig en ik zeg wat ik vind. In dat opzicht ben ik erg Nederlands! Ik wil ook zo open zijn als maar kan en dat is iets waarmee Primark ook bezig is. Ik ben betrokken bij het diversiteitsprogramma en we doen echt ons best om iedereen zich veilig te laten voelen in het bedrijf. Ik vind psychologische vrijheid heel belangrijk. Ik heb een mooi leven, maar ik heb ook tegenslagen gekend en homofobie. Ik zat een tijd niet goed in mijn vel en daardoor heb ik begrip voor mensen die ook niet helemaal lekker gaan.'

7 **Primark is wel hét symbool van fast fashion, een van de grootste vervuilers op de planeet.**

'Wij werken echt hard aan een betere toekomst voor ons bedrijf én voor de planeet. Vier jaar geleden zijn we begonnen met Primark Cares, een productlijn waar duidelijk op stond waarvan en hoe het artikel is gemaakt. Dat hebben we uitgebreid en in 2027 zullen al onze producten recyclebaar zijn. Die eindigen dus niet op een stortplaats.

'In 2030 zal alles gemaakt zijn van duurzaam en herbruikbaar materiaal. Dat lijkt een grote belofte, maar we zitten nu al op 45 procent. We willen in dat jaar ook de CO₂-uitstoot met de helft hebben verminderd, uitstoot die vooral

uit het productieproces komt en door het transport.

'Dit is een enorm bedrijf met meer dan vierhonderd filialen en we kunnen dus echt een enorm verschil maken. Het kost wat tijd, maar ik weet dat het gaat lukken en we staan er allemaal achter.'

8 **Gaat u ook een leefbaar loon betalen?**

'Wij streven naar een leefbaar loon voor iedereen die in onze *supply chain* werkt, dat is onderdeel van onze duurzaamheidsstrategie. We willen de levens van de medewerkers in al die landen verbeteren. Wat we hebben gedaan, is al fenomenaal. We zijn de grootste speler in de wereld van de duurzame katoen.

'We hebben niet veel ruchtbaarheid gegeven aan die plannen, maar het is superbelangrijk dat we wel de kans krijgen om het uit te leggen. En vergeet niet dat we nooit geld uitgeven aan advertenties: dat scheelt enorm. Dat geld besteden we liever aan duurzaamheidsprogramma's.

'We willen kleding een langer leven geven, dus Primark werkt eraan om de duurzaamheid van de kleding te versterken. In onze winkel in Rotterdam starten we met een pilot waar we onze klanten leren om hun kleren te repareren: knopen aanzetten, zomen uitleggen. We willen onze klanten leren dat je iets niet meteen hoeft weg te doen als het kapot gaat. Ik heb Primark-jasjes die ik al voor het vijfde seizoen draag en die zijn nog steeds goed.'

9 **Waarom hebben we zo veel spullen nodig?**

'Wij geven mensen de mogelijkheid om zich mooi en prettig te voelen zonder dat ze naar een dure win-

kel moeten. Iedereen kan hier binnen zijn eigen budget iets vinden wat mooi is. Hoe je je presenteert aan de wereld, heeft invloed op hoe je je voelt. Maar het is een winkel en we verkopen spullen, laten we daar niet moeilijk over doen.

'We hebben elke dag nieuwe producten en je kunt hier altijd iets van je gading vinden. Ik denk dat we onze klanten vooral een opwindende ervaring bieden. Dat zag ik ook al in Enschede – de opwindende van de klanten.

'Dat vind ik ook het mooie van deze business: het gevoel dat je krijgt als je ziet hoe blij mensen zijn. We maken het ze ook makkelijk. Alles is bij elkaar gerangschikt, vooral handig voor mannen die vaak niet van winkelen houden.'

10 **Geldt dat ook voor u?**

'Ik winkel twee keer per jaar! Maar mijn man is er dol op. Ik zou nooit naar de uitverkoop rennen, maar als ik tegen iets leuks aanloop, koop ik het. Ik draag veel Primark, ik ben tenslotte ook een ambassadeur voor het merk!

'Thuis hebben we ons huis, een verbouwde boerderij, met veel Primark-producten ingericht. Zeker nu met Kerst, een feest waar ik dol op ben. We hebben thuis vier kerstbomen. Dan dragen mijn man en ik allebei Primark-kerstpyjama's en onze hond, een chowchow, krijgt er ook één aan. En zo zitten we dan bij de open haard.'

11 **Hoe ziet uw leven er over tien jaar uit?**

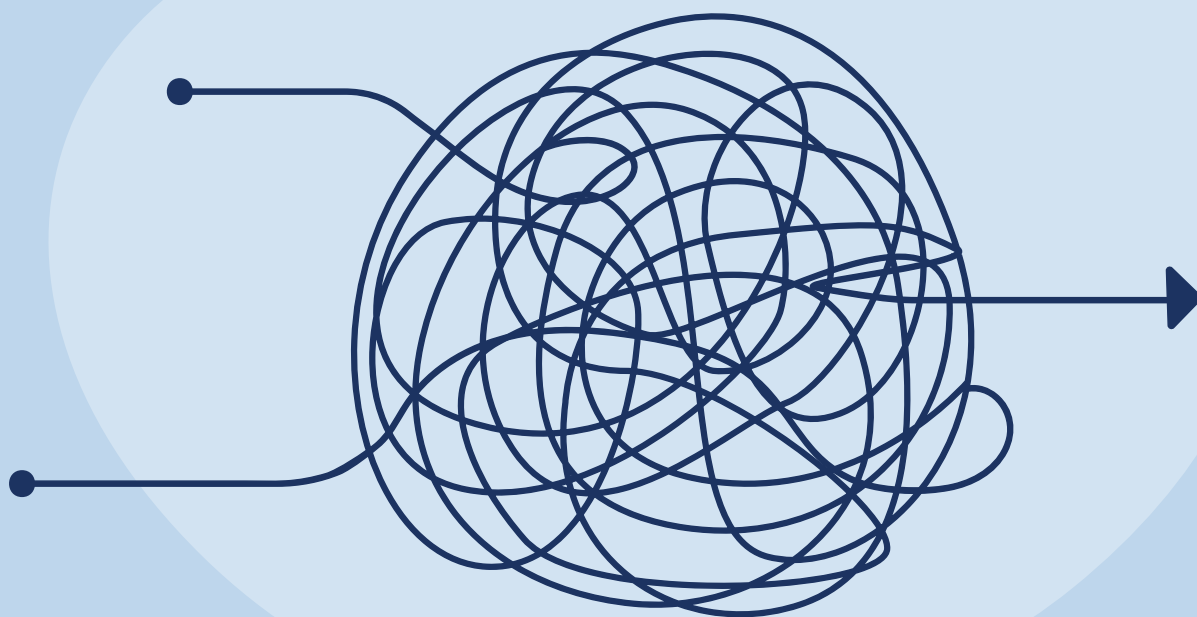
'Ik doe dit nog maar heel kort, dus nu focus ik me op deze positie. Over tien jaar hoop ik een gezin te hebben, we zijn bezig met adoptie.

'Ik heb geen enkele ambitie om ergens anders te zijn dan in Nederland, ik ben een Nederlander en heb hard gewerkt om die nationaliteit te krijgen. Ik ben tevreden.'

De wereld om ons heen verandert (nu echt)

Tijd om knopen door te hakken

Hadden organisaties eerder al hun handen vol aan de steeds sneller en verder voortschrijdende globalisering en technologie, de afgelopen jaren zijn daar een paar flinke uitdagingen bijgekomen.

Personeelstekorten, grondstoffenschaarste, de klimaatproblematiek, stijgende financieringslasten en – last but not least – een steil oplopende inflatie.

Al deze ontwikkelingen dwingen organisaties te innoveren: strategisch, technologisch en sociaal. De conventionele aanpak, met groei als enige doel, lijkt niet langer effectief. Deze omslag gaat gepaard met ingrijpende keuzes.

Over de huidige en toekomstige arbeidsbehoefte en eventuele discrepanties daartussen. Over verdergaande digitalisering, automatisering en robotisering. En over het opnieuw organiseren van de supply chain en samenwerking rond innovatie en de verduurzamingsopgave.

Nog wat abstract? Berenschot helpt met het maken van keuzes en biedt concrete oplossingen om uw organisatie toekomstbestendig te maken. Neem voor meer informatie vrijblijvend contact met ons op. Onze experts delen hun advies graag met u.

Beleggers in huizen klagen steen en been over de regulering van de huurprijzen die eraan komt. Wat staat ze te wachten?

‘Beleggers huurhuizen hard getroffen’

Theo van Vugt

Bouwminister Hugo de Jonge (CDA) wil de huurmarkt reguleren met een nieuw ‘puntenstelsel’, waarbij de huur wordt bepaald op basis van oppervlakte en energiezuinigheid. Niet goed geïsoleerde huurwoningen zullen minder huur gaan opbrengen. Minister De Jonge wil dat stelsel, dat al geldt voor sociale huurwoningen, voortaan ook laten gelden voor huizen met een huurprijs tot 1.000 euro, zodat de huizen betaalbaar

blijven voor middeninkomens. Met de regulering zullen 157.000 huishoudens gemiddeld 240 euro minder huur hoeven te betalen, zo hoopt de minister.

Jack de Vries (54) is sinds 2021 voorzitter van Vastgoed Belang, de vereniging van kleinere vastgoedbeleggers. Hij had onlangs het jaarcongres met zijn club en daar was ook minister De Jonge. Het ging er nogal rumoerig aan toe. Zo werd de minister door de kleine belegger uitgefloten. De onrust onder de vastgoed-

beleggers over alle plannen is dan ook groot.

Het gejoel was niet zijn idee, maar Jack de Vries begrijpt de emotie bij zijn achterban wel, zegt hij. ‘Ik heb de beleidsvoornemens die mijn achterban gaan raken, al eens de tien plagen van Egypte genoemd.’

Hij somt op: per 1 januari 2022 konden gemeenten een opkoopbescherming invoeren, waarbij kopers een woning vier jaar niet mogen verhuren. De Vries vindt

Wie bezitten de Nederlandse huurhuizen?

Beleggers bezitten een beperkt deel van de huurhuizen in Nederland, woningcorporaties hebben de meeste – vooral sociale huurwoningen, die maximaal 752 euro per maand kosten. Beleggers bezitten nu nog 540.000 huurwoningen in de vrije sector, waar de verhuurder zelf mag bepalen wat het huis per maand kost.

Ongeveer één op de drie vrijesectorwoningen is in handen van corporaties. Die huizen vallen doorgaans onder de middenhuur, met een prijs tussen 752 en 1.005 euro per maand. Een wat kleiner deel is in handen van grote vastgoedbeleggers, zoals banken en pensioenfondsen. Het aantal huizen dat beleggers kochten, verdubbelde tussen 2010 en

2020 naar 88.000 huizen per jaar. En daalde vervolgens naar 51.000 in 2021.

In de eerste helft van 2022 was het aantal koophuizen gekocht door investeerders lager dan het gemiddelde van de afgelopen vier jaar. Dat komt vooral door de verhoging van de overdrachtsbelasting voor beleggers én de opkoopbescherming.

Jack de Vries: 'Kleine belegger haalt geen rendement meer'

de WOZ-waarde op de hoogte van de huurprijs voor woonruimte beperkt. Deze WOZ-cap betekent dat de huurprijs vaker onder de grens voor de vrije huur zal vallen.

Voor huizen met een lager energielabel komen er ook verlagingen van de huurprijs aan. De Vries: 'Veel meer dan de institutionele beleggers zitten kleinere beleggers in de voorraad oude huizen. Die laten zich veel lastiger verduurzamen. Ons belangrijkste kritiekpunt is dat we dan onvoldoende rendement halen om al die investeringen te doen die de overheid ook wil. Voor veel beleggers is het gewoon hun pensioen en ze zijn gebaat bij het verduurzamen van dat bezit zodat het zijn waarde behoudt.'

Daar komt nu nog een ander punt uit het Belastingplan 2023 bij: de overbruggingsregeling Box 3. Het rendement dat de Belastingdienst rekende over de bezittingen in box 3 is door de Raad van State afgeschoten. Ze werken nu aan een nieuw regime, maar tot die tijd is er een overbruggingsregeling. Daarin staat dat er wordt gerekend met een fictief rendement van 6,17 procent op vastgoed. 'Dat is te hoog. Een kleine belegger haalt dan helemaal geen rendement meer,' zegt De Vries.

Daarbij komt dat het voor vastgoedbeleggers in 2023 minder aantrekkelijk wordt om met geleend geld huizen te kopen. De schulden kunnen dan minder

dan voorheen in box 3 worden afgetrokken van de verdiensten. Het kabinet wil ook de percentages van de leegwaarderatio voor verhuurde woningen aanpassen. Hierdoor betalen verhuurders meer belasting over de woning die ze verhuren.

De Vries hoort van zijn achterban steeds vaker dat ze hun huizen nu snel gaan verkopen. De Vries: 'De minister wil extra middenhuurwoningen voor de agents, verpleegkundigen en leraren. Met dit beleid houd je minder van die woningen over. Als beleggers verkopen, dan kunnen huurders deze woningen überhaupt niet meer betrekken. Je doet de vrije sector teniet.'

Al met al vindt hij de regulering van de middenhuur toch het pijnlijkst. 'Daarmee wordt 90 procent van de huursector in Nederland door de overheid gereguleerd. En dat betekent minder rendement voor de belegger. We hebben al de grootste socialehuursector ter wereld. De optelsom van alle maatregelen is een inbreuk op het eigendomsrecht. Onze juristen kijken er al naar. Vroeger vonden we dat we ons geld het beste in stenen konden steken. Nu is dat niet meer zo,' zegt De Vries.

De regulering middenhuur moet overigens nog een heel traject door de Tweede en Eerste Kamer afleggen. Het voornemen is dat ze per 1 januari 2024 in gaat. Dus dat duurt nog even. **EW**

dat in sommige wijken best zinvol, omdat het inderdaad de leefbaarheid niet vergroot. 'Maar gemeenten passen dat dan in de hele stad toe en niet alleen in de wijken waar het echt nodig is.'

Per 1 januari 2021 is de overdrachtsbelasting voor beleggers verhoogd van 2 naar 8 procent. En in het Belastingplan 2023 is per 1 januari 2023 opnieuw een verhoging opgenomen van 8 procent naar 10,4 procent voor vastgoedbeleggers. Per 1 mei 2022 is ook de invloed van

‘Deze kaart van Forlani is gemaakt voordat de eerste echte atlas van Ortelius verscheen’

Ruud Deijkers

Foto Guido Benschop

‘Dit is een van de oudste kaarten van Gelderland. Hoe ouder, hoe mooier, vind ik. Een leek zal weinig verschil zien met andere oude kaarten, voor mij is het bijzonder omdat ik de achtergrond ken. En ik kom uit Gelderland.’

‘Hij is gebaseerd op een kaart van Jacob van Deventer – de eerste, belangrijke cartograaf van de Nederlanden. Karel V gaf hem rond 1535 opdracht alle gewesten in kaart te brengen. Daarna werd zijn werk gekopieerd. In de cartouche met informatie staat dat deze in 1563 door

‘Het foutje maakt de kaart extra bijzonder’

Forlani is gemaakt in Venetië.

‘Bovenin staat het wapen van Karel V, maar die was toen al opgevolgd door Filips II. Het wapen werd blijkbaar gewoon overgenomen op de nieuwe gravures. Het foutje maakt de kaart extra bijzonder.’

‘Op mijn vijftigste verjaardag, dat is 24 jaar geleden, kreeg ik van mijn vrouw en kinderen een oude kaart van Overijssel. We woonden in Twente. Ik bezocht boekenmarkten en zij hebben goed ingeschat dat ik hiervan houd. Die kaart was het begin van mijn verzameling.’

‘Kaarten bewaar ik in een kaartenkast, maar er hangt ook een aantal aan de muur in het bijgebouw van ons huis. Het is

MIJN AANKOOP

Kaart uit 1563
€ 750

ROB BLOM (74)
Gepensioneerd notaris

mijn hobbyruimte, en speelplek voor de kleinkinderen, met pingpongtafel en voetbalspel.

‘Veel van mijn kaarten komen uit atlassen. Ze zijn daar ooit uit gehaald en los verkocht: dat leverde meer op. Maar de kaart van Forlani is gemaakt voordat de eerste echte atlas van Ortelius verscheen. Aan de achterkant zijn de randen versterkt met papier waarop onleesbare woorden zijn geschreven.’

‘De kaart is eenvoudig. Later, in de zeventiende eeuw, werd meer aandacht besteed aan versieringen van kaarten, met afbeeldingen van streekproducten, wapens en allegorische figuren. Voor de titelbladen werden vooraanstaande kunst-

naars ingehuurd. Titelbladen verzamel ik ook. Na omstreeks 1750 werden kaarten nauwkeuriger en soberder: het ging toen meer om functionaliteit.

‘In een catalogus van het Duitse veilinghuis Reiss & Sohn herkende ik deze kaart uit een cartobibliografie. Hij werd aangeboden voor 1.500 euro. Ik bied meestal vanaf de helft van de geschatte waarde. Ik kocht hem voor 750 euro. Het is wel een van mijn duurste kaarten.’

‘In de beginperiode van de cartografie werd het noorden niet altijd naarboven afgebeeld. De uitgever bepaalde hoe het beeld het best tot uiting kwam. Wegen staan niet op deze kaart, waterwegen wel. Plaatsnamen veranderden in de afgelopen eeuwen. Kaarten bieden een interessant beeld van de regionale geschiedenis.’

LEZERS VRAGEN

Onder redactie van
Heidi Klijsen

Elke week geven **deskundigen** antwoord op vragen van lezers over financiële en juridische kwesties.

Conny Weber is docent financiële planning, voorzitter Verbond Financiële BeroepsOrganisaties VFBO

ZOON NEEMT ALLE TIJD

Onze zoon is inmiddels al ruim 25 jaar oud, maar hij studeert nog altijd. Wij betalen ook nog steeds een groot deel van zijn levensonderhoud en het ziet er naar uit dat de studie nog wel een aantal jaren duurt. Wij betalen die maandelijkse toelage voor hem met liefde, maar is hij daar eigenlijk geen schenking (nog) betaalt? Zeker gezien zijn leeftijd, beginnen wij ons daarover steeds meer

zorgen te maken. Is de maandelijkse toelage belastingvrij?

S.L., Breda

Het is een logische vraag die u stelt. Is de bijdrage in levensonderhoud een schenking, of behoort het tot de normale gang van zaken dat u als ouder deze bijdrage (nog) betaalt?

Met andere woorden: wanneer is een schenking een schenking? Bij een schenking gaat het om een bedrag dat u uit vrijgevigheid

betaalt en waardoor u zelf verarmt. De ontvanger wordt er daarentegen mee verrijkt. Deze definitie wordt in het Burgerlijk Wetboek gehanteerd.

Aan uw kant lijkt de definitie aan te sluiten. In het geval van uw zoon is er echter geen sprake van verrijking, want hij heeft het geld immers nodig voor zijn studiekosten en de kosten van levensonderhoud.

We kennen nog een ander begrip, namelijk de natuurlijke verbintenis. Eenvoudig verwoord betekent een natuurlijke verbintenis dat er betalingen worden gedaan aan mensen met wie er, meestal door de familieband, een nauwe relatie is.

Deze betalingen komen voort uit een verzorgingsgedachte. In dat geval is er geen sprake van een schenking en is er dus ook geen schenkingverschuldigd.

VERZEKERING VOOR DE BRIL

Ik heb bij een opticien een bril gekocht, hij ligt zaterdag klaar. De opticien adviseert om daar een brillenverzekering bij af te sluiten. Dan ben ik drie jaar lang extra goed verzekerd tegen diefstal, beschadiging en een plotselinge achteruitgang van mijn oogsterkte. Ik heb mijn twijfels, want valt een bril niet ook al onder de inboedelverzekering, waardoor hij straks mogelijk grotendeels dubbel is verzekerd?

C.K., Waalwijk

Of uw bril verzekerd is, verschilt per inboedelverzeke-

Jeroen Wolfsen FFP is financieel planner en directeur van vergelijkingsite MoneyWise.nl

ring. Steeds meer verzekeraars bieden voor de inboedel een zogenoemde allriskdekking aan. In dat geval is schade aan je eigen bril vaak wel verzekerd.

Ook als je die schade zelf hebt veroorzaakt, bijvoor-

beeld omdat je de bril hebt laten vallen. Er geldt dan meestal wel een eigen risico van bijvoorbeeld 100 euro per schadegeval. Ook is de schade alleen gedekt als hij door een ongeluk(je) binnenshuis is veroorzaakt.

Maar er zijn ook nog steeds verzekeringen met een minder uitgebreide dekking. Het beste advies is dus om een telefoontje te plegen naar uw verzekeraar en het gewoon te vragen, voordat u een aparte verzekering afsluit voor uw bril.

Of stel uw vraag liever nog per mail, dan hebt u meteen een bevestiging over de dekking.

Beantwoording kan enkele weken duren en wij kunnen niet alle vragen beantwoorden. Aan de antwoorden kunnen geen rechten worden ontleend. Individuele situaties en omstandigheden kunnen afwijken van de vragen zoals hier beantwoord. Wij adviseren u daarom altijd zelf deskundig advies in te winnen.

Hebt u ook een vraag?

Stuur uw vraag naar **Lezers vragen EW Postbus 11, 1110 AA Diemen**. Of mail de vraag naar lezersvragen@ewmagazine.nl

BEURS

Onder redactie van
Jeroen van Wensen

Het is koud, dus stijgt de gasprijs

De prijs voor een megawattuur gas – dat staat ongeveer gelijk aan 100 kubieke meter gas – stijgt op de groothandelsbeurs TTF. Vooral het aanhoudende koude weer in december is er de oorzaak van. De prijs voor een vat olie stijgt mee.

Veert terug

AEX-index

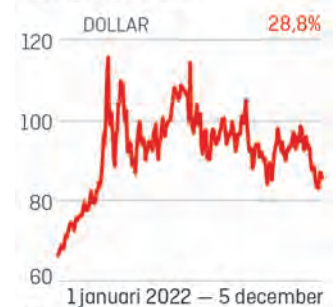
Weer duurder

1 megawattuur gas

Stijgt mee

Vat Noordzee-olie

Scheepswrakken worden bedreigd door plunderslaars op zoek naar schroot en schatten. Satellieten en kunstmatige intelligentie moeten dat helpen voorkomen.

Theo Toebosch

Zeeuws maritiem muZEEum

Zeeuws maritiem muZEEum

Waken over zeemannsgraven

Historische scheepswrakken lopen gevaar. Zeemannsgraven uit de Tweede Wereldoorlog worden verstoord voor schrootwinning en VOC-wrakken worden geplunderd door schatgravers. Ook zijn er vissers die met hun netten over de zeebodem schrapen om te proberen iets van een historische scheeps-lading of een oud kanon te vangen.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed proberen daar een einde aan te maken. Hoe? 'Met behulp van satellieten en kunstmatige intelligentie,' zegt Martijn Manders (52), bijzonder hoogleraar maritieme archeologie aan de Universiteit Leiden, en bij de

RCE belast met de zorg voor Nederlands onderwatererfgoed in buitenlandse wateren.

Aanleiding voor het initiatief was de verdwijning van drie Nederlandse oorlogsschepen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Javazee zonken. In 2016 bleek dat er van *Hr.Ms. De Ruyter*, *Hr.Ms. Java* en *Hr.Ms. Kortenaer* alleen een af-druk in de zeebodem resteerde. Waarschijnlijk zijn de wrakken door Aziatische bergingsbedrijven als schroot verkocht. 'Toen zijn we internationaal gaan rondkijken wie zich met de monitoring en bescherming van scheepswrakken bezighoudt,' vertelt Manders.

Diverse bedrijven en organisaties volgen wel de routes van schepen, maar uit-

eindelijk bleek er maar één organisatie te zijn die specifiek bedreigingen van historische scheepswrakken in de gaten houdt. In Engeland zetelt Maritime Observatory, een samenwerkingsverband van een maritiem archeologisch bedrijf (MAST) en een bedrijf gespecialiseerd in het monitoren van illegale visserij (OceanMind). Beide zijn non-profitbedrijven.

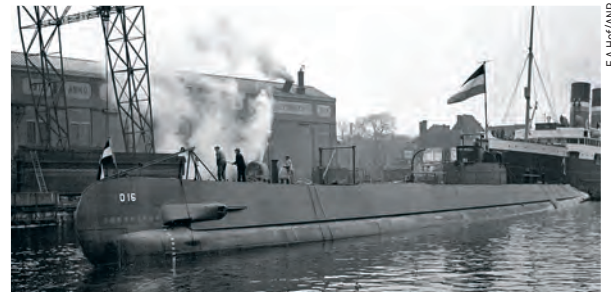
Voor het monitoren worden verschillende typen satellieten gebruikt, zegt Julian Engel (39) van Maritime Observatory. 'Het ene type observeert de aarde en levert Google Earth-achtige foto's waarop scheepsactiviteiten en soms zelfs de identiteit van schepen zijn te herkennen. Maar met wolken en onstuimig weer levert het niks op. Andere satellieten wer-

Boven: Cambodjaanse berger *Hai Wei Gong 889* Rechts: Onderzeeër *Hr.Ms. 016* verging in 1941 in Golf van Siam

Zeeuwse maritiem mu.ZEEM

EA:Ho/ANP

plicht is en die automatisch de identiteit en positie van schepen doorgeeft. 'Soms zetten schepen die uit en later weer aan. Als dat gebeurt in de buurt van de locatie van een historisch wrak, is dat verdacht,' zegt Manders. Dat geldt bijvoorbeeld ook als uit AIS-gegevens blijkt dat een vissersschip vaak precies boven een wrak heen en weer heeft gevaren.

Voor een pilot zijn zeven Nederlandse historische scheepswrakken in nationale en internationale wateren gemonitord. Het liefst noemt Manders geen namen, omdat andere wrakken dan 'vogelvrij' zouden zijn. Bij Maritime Observatory zeggen ze zelfs niet hoeveel wrakken ze in totaal in de gaten houden. Julian Engel wil toch wel iets loslaten: 'We concentreren ons momenteel op Europa en Noord-Amerika.'

Manders geeft na enig aandringen toch één naam:

VOC-schip *Rooswijk*, dat in 1740 in Britse wateren is vergaan. Over twee onderzeeboten, de *K XVII* en de *O16*, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Aziatische wateren zijn gezonken en ook voor hun metaal illegaal zijn 'geborgen', vertelt hij wel iets. 'Voor deze twee hebben we een zogenoemde *hindcast* gemaakt: aan de hand van oude data en statistische berekeningen hebben we een soort reconstructie gemaakt van wat er is gebeurd.' Een van de uitkomsten is dat vermoedelijk een Cambodjaans bergingschip, de *Hai Wei Gong 889*, verantwoor-

Unieke stof helpt bij opsporing grafschenders

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wil ook met *forensic marking* de strijd aangaan met bergingsbedrijven die voor het schroot zeegraven schenden. Elk stalen scheepswrak wordt dan zo met een stof met unieke eigenschappen behandeld dat het ook als schroot nog te herkennen is.

delijk was voor de illegale berging van de *O16* in de Golf van Siam.

De driejarige proef kostte 40.000 euro per jaar. 'We hebben zoveel mogelijk gebruikgemaakt van publieke en goedkope satellieten,' zegt Manders. Maritime Observatory werkt niet met een zelfbeslissend systeem, verzekert Engel. 'De *machine learning*-algoritmen geven een waarschijnlijkheid van hoe ze een bepaald patroon interpreteren. Bijvoorbeeld hoe waarschijnlijk het is dat een vaartuig sleepwerktuigen gebruikt. Zelfs als de waarschijnlijkheid 100 procent is, wordt het bijbehorende risico voor een scheepswrak in de buurt door een analist beoordeeld.'

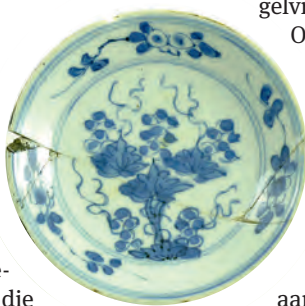
Als een schip na een analyse van zijn optreden en vaartroute als verdacht wordt aangemerkt, wordt dat doorgegeven aan een handhavende instantie. Bij gevallen in de Noordzee tot 24 zeemijl (44,5 kilometer) uit de Nederlandse kust is dat de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, onder meer belast met handhaving van de Erfgoedwet.

'Door technische beperkingen is 24/7-toezicht niet mogelijk. Een satelliet vliegt maar een paar keer per dag over,' zegt erfgoedinspecteur Nico Aten (60). 'Maar we komen wel steeds meer in de buurt. We kunnen al beter en sneller bewijs vergaren en optreden door een waarnemingsvliegtuig op een verdacht schip af te sturen, of een schip bij binnenkomst in de haven aanhouden. Zo wordt het makkelijker om een rechtszaak aan te spannen tegen overtreders.' Hopelijk, zeggen Manders en Aten, werkt dat voortaan al afschrikwekkend.

EW

Wrak van VOC-schip *De Rooswijk*, in 1740 gezonken nabij Dover, verborg talloze bijzondere objecten

Rijksmuseum Amsterdam

ken met radar en kunnen in elk weertype en met wolken worden gebruikt. Het nadeel is dat die radarbeelden in zwart-wit zijn, en vaak te onduidelijk om specifieke kenmerken van schepen te herkennen. We gebruiken beide typen, zodat ze elkaar goed aanvullen.'

Daarnaast worden satellieten ingezet die met infraroodbeelden werken. 'Daarmee kun je ook 's nachts opnamen maken. De beelden zijn niet in hoge resolutie, maar je kunt er wel schepen op waarnemen,' weet Manders.

Kunstmatige intelligentie wordt ingezet om data te verwerken van de AIS, de transponder die op grotere schepen ver-

TAAL

Bestendig

Altijd bestand tegen de toekomst.

René van Rijckevorsel

Lang werd het woord 'bestendig' slechts gebruikt bij weersverwachtingen en als aanduiding van wat er veel af te lezen op de barometer. 'Bestendig weer' betekent een rustig weertype dat gedurende de komende periode weinig van beeld verandert.

Tegenwoordig hoor je 'bestendig' vooral in woordcombinaties en dan in de betekenis 'bestand tegen'. Vorstbestendig, hittebestendig, zuurbestendig én toekomstbestendig – als alternatief voor 'duurzaam'. 'Toekomstbestendig' dook voor het eerst op in 1987, in een advertentie van IBM: 'Investeringen die u nu doet, zijn toekomstbestendig.'

Vroeger werd ook het woord 'bestandig' gebruikt, van het zelfstandig naamwoord 'bestand', dat zelf weer komt van 'bestaan'. In het Middelnederlands kon 'bestaan' ook 'blijven staan' betekenen. Vandaar het woord 'bestand': het niet voortgaan met vijandelijkheden. Iedereen kent uiteraard het Twaalfjarig Bestand (1609-1621). 'Bestendig' wilde zeggen: blijvend, duurzaam.

Bestendig werd bestendig, hoogstwaarschijnlijk onder invloed van het Duitse *beständig*. Toekomstbestendig was leuk voor de IBM-campagne, maar is verder onzinnig. Met 'toekomst' is aan bestendig een eigenschap toegevoegd die er al in besloten ligt: een pleonasme.

SPIRITUEEL

Masturberen blijft zondig

Kardinaal **Wim Eijk** draagt als strenge zedenmeester bij aan de krimp van zijn kerk.

Gerry van der List

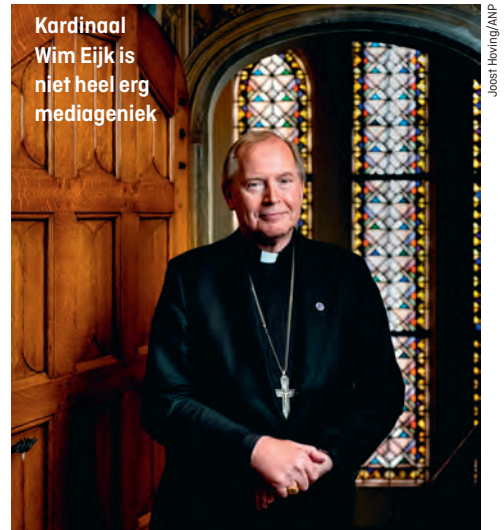
Het is een hoogtepunt in het bestaan van bisschoppen. Eén keer in de vijf jaar reizen ze naar Rome voor een bedevaart *ad limina*. Dat is Latijn voor: naar de drempels, waarmee de graven van de apostelen Petrus en Paulus worden bedoeld. Tijdens zo'n ad-limnabezoek spreken de hoge geestelijken met de paus over de staat van de kerk in hun land.

Begin november waren de Nederlandse bisschoppen aan de beurt. Zij hadden Franciscus louter slecht nieuws te melden. Met de katholieke kerk in Nederland gaat het immers op alle fronten slecht. De krimp heeft dramatische vormen. Mede daardoor is de belangstelling van de seculiere media voor de roomse boodschap miniem. Zij brachten dan ook nauwelijks verslag uit van het bisschoppelijk bezoek aan Rome, zodat niet algemeen bekend is dat kardinaal Eijk daar de hoop uitsprak dat de paus een encycliek wijdt aan de 'gender-ideologie'.

Vanzelfsprekend moet de, als academicus in medische ethiek gespecialiseerde, aartsbisschop zelf niets hebben van geslachtelijke keuzevrijheid. Hij houdt graag vast aan de traditionele leer.

Dit werd in 1999 al goed duidelijk. Toen publiceerde het weekblad *Hervormd Nederland* passages uit dictaten voor colleges die Eijk op het seminarie van Rolduc aan priesterstudenten had gegeven. De uitgedragen opinies verschilden sterk van wat in progressief Nederland als norm geldt. Zoals het idee dat homoseksuele handelingen geen uiting van wederzijdse liefde mogen worden genoemd.

Eijk was toen net benoemd tot bisschop van Groningen-Leeuwarden en schrok van de ophef ten gevolge van het artikel in *Hervormd Nederland*. Misschien mede daardoor toont hij

Kardinaal Wim Eijk is niet heel erg mediageniek

Joost Hoving/ANP

een groot wantrouwen ten aanzien van de pers. De toch al vrij afstandelijk overkomende kardinaal verstijft als een camera in de buurt komt. De Nederlandse katholieke kerk moet het bij het winnen van zeltjes zeker niet hebben van haar allesbehalve mediagenieke boegbeeld.

Ook de kardinale denkbeelden dragen waarschijnlijk eerder bij aan een kerkelijke neergang dan aan herstel. Met een zekere verbijstering, zowel binnen als buiten katholieke kring, is bijvoorbeeld gereageerd op *De band van de liefde*, het omvangrijke boek waarin Eijk zijn licht laat schijnen over huwelijksmoraal en seksuele ethiek. Als strenge zedenmeester beschrijft hij even plastisch als gewichtig alle seksuele handelingen die het realiseren van het hoge ideaal van kuisheid belemmeren.

Heel verkeerd is en blijft volgens Eijk bijvoorbeeld de *pollutio directe voluntaria*, de vrijwillige masturbatie. Kerkvaders en moraaltheologen

hebben deze 'opzettelijke prikkeling van de geslachtsorganen' terecht veroordeeld als een ernstig kwaad, als een zonde die op geen enkele wijze in het teken staat 'van de interpersoonlijke vereniging tussen man en vrouw en de verwekking van nieuwe menselijke personen, waarvoor de geslachtsorganen krachtens hun intrinsieke finaliteit zijn bedoeld'.

Het gebruik van deze organen in de omgang met personen van hetzelfde geslacht is ook 'intrinsiek kwaad', want onverenigbaar met het door God bij de schepping ingestelde huwelijk. Als een recente bekeerling als Stephan Sanders het kerkelijk leergezag serieus neemt, moet hij zich dus van seks onthouden. Eijk biedt hem nog wel troost. Priesters mogen de homoseksuele schrijver in zijn gedwongen ascese en zelfverloochening met begrip terzijde staan.

Eijk ziet seks louter als middel om in een huwelijk kinderen te verwekken

LAPHROAIG
ESTD
1815
DISTILLERY

**SERVED AS
ISLAY
INTENDED.**

LAPHROAIG®

CHARACTER WORTH KNOWING.

Geen 18, geen alcohol

NORDIC

De Scandinaviëspecialist

Scandinavië ontdekken begint bij **Nordic**

NORDIC.NL

SIMON
ROZENDAAL

We zitten echt niet op een 'highway to hell'

In 1996 moest Gerbrand Komen hoognodig. Het was tijdens een pauze van het IPCC, het instituut van de Verenigde Naties dat de bevindingen van de klimaatwetenschap op een rij zet. Terwijl de directeur klimaatonderzoek van het KNMI 'rustig stond te plassen' samen met andere wetenschappers stormde de voorzitter het toilet binnen, de in 2020 overleden Welshe natuurkundige Sir John Houghton.

Deze riep *'Make strong statements!'* (doe stevige uitspraken) en rende weer het toilet uit, zoals Komen het in 2006 omschreef in *Meteorologica*, een vakblad voor meteorologen. Hij voegde daaraan toe dat buitenstaanders dit niet verkeerd moeten begrijpen. Er werd vergaderd over het eindrapport en daarbij zaten vertegenwoordigers van landen die de tekst graag wilden afzwakken. Om dicht bij de waarheid te blijven, moest er worden overdreven.

Het geeft aan dat het Intergovernmental Panel on Climate Change vanaf het begin een amalgaam van wetenschap en politiek was. En dan niet alleen in de werkgroepen 2 en 3 (waarbij zelfs de milieubeweging aan mag schuiven) maar ook in werkgroep 1 van Gerbrand Komen, waar het over de pure wetenschap gaat.

De rapporten in kwestie zijn overigens uitstekend. Ik heb er heel wat gelezen en raak er met elke nieuwe jaargang meer van overtuigd dat de opwarming sinds 1900 bovenal wordt bepaald door de menselijke CO₂-uitstoot. Dat gezegd hebbende, het IPCC is in 1988 opgericht met als expliciete opdracht *'to initiate action'*, om regeringen in beweging te brengen.

Nou, dat is gelukt. Elke (westerse) regering heeft inmiddels een minister voor de temperatuur (sorry, klimaat). We hebben klimaatklevers in alle kleuren en genres. Op de klimaatop in Egypte zei VN-topman António Guterres dat 'we met de voet op het gaspedaal op de klimaathele afstormen'. En: 'De mensheid heeft de keuze tussen samenwerken en ten onder gaan'. Wetenschapsjournaliste Asha ten Broeke deed in *de Volkskrant* een Trumpje en suggereerde dat activisten naar Den Haag zouden moeten. 'Bezet de Tweede Kamer.'

Wie wind zaait, zal klimaathysterie oogsten.

Zo goed als de rapporten van het IPCC zijn, bij de vertaling naar beleid gaat veel fout. Neem de onheilspellende toekomstscenario's, waarin de temperatuur met 4 of 5 graden stijgt en de zeespiegel met tientallen meters. Die scenario's (aanvankelijk *business as usual* geheten) waren altijd ongeloofwaardig, maar worden toch gebruikt (zelfs het KNMI hanteert ze nog) om duidelijk te maken wat er kan gebeuren als op elke hoek van de straat een kolencentrale wordt gebouwd.

Het zijn deze scenario's die politici, journalisten en actievoerders opzwepen. De gruwelverhalen die u leest (aan het eind van de eeuw moet het Nederlandse volk naar Duitsland verhuizen), de uitspraken dat we nog maar tien jaar hebben voordat de wereld vergaat, het is allemaal gebaseerd op deze scenario's. Die ook tot apathie leiden. *Knack* kopte: 'Is kinderen maken nog verantwoord in tijden van crises en klimaatverandering?' Het Belgische weekblad voegde eraan toe: 'Een kind stoot elk jaar evenveel uit als 72 vlieggreizen.'

Klimaatwetenschappers beseffen dat ze een doos van Pandora hebben geopend. Zeke Hausfather (een Amerikaanse onderzoeker) en Glen Peters (een Australiër die in Noorwegen een klimaatcentrum leidt) schreven een paar jaar geleden al in het Engelse wetenschapstijdschrift *Nature* dat de extreme scenario's met de dag onwaarschijnlijker worden.

Ook Leo Meyer is tot inkeer gekomen. Hij schreef in *de Volkskrant*: 'Doemscenario's maken mensen moedeloos en jongeren depressief.' Meyer, verbonden aan de Universiteit Utrecht, nam als adviseur deel aan veel IPCC-vergaderingen en klimaatoppen. Hij stelt dat niet de wereld op hol is geslagen, maar Guterres. We zitten helemaal niet op een *'highway to hell'*, schrijft Meyer, er is eindelijk reden voor optimisme. De doemscenario's van 4 tot 5 graden komen zo goed als zeker niet uit, de samenleving is in beweging gekomen en we krijgen vermoedelijk niet veel meer dan 2,5 graden opwarming.

Dat 'overdrijven' en 'tot actie aanzetten' heeft een hysterie uitgelokt, waarvoor de veroorzakers zelf nu terugdeinzen.

EW

De opdracht aan het IPCC was om regeringen tot actie aan te zetten. Nou, dat is goed gelukt

Van Charles Dickens tot *Home Alone*: het kerstfilm-genre ontleed.

Het komt altijd goed

Rob van Scheers

Alleen al op IMDB, de Amerikaanse internetdatabase vol filminformatie, worden 1.205 titels genoemd. Allemaal films die met Kerstmis te maken hebben. Het hele kerstpakket, zeged. Met sneeuw, nog meer sneeuw, de kerstman die zijn eland kwijt is, liefdevolle aandacht voor alleenstaanden. Zo op het oog een heel divers genre. Toch kun je die lijst best terugbrengen tot een handvol oerthema's. Daaruit op deze pagina's een greep.

WENSDENKEN

Hoe het voor iedereen zou moeten zijn: in de vrolijke mozaïekfilm *Love Actually* (2003, regie door Richard Curtis) met zijn sterrencast – die loopt van Emma Thompson tot aan Bill Nighy – komt na vele verwickelingen en minstens zoveel zielstuimelingen alles toch keurig op zijn pootjes terecht. In dit moderne sprookje hangt de liefde in de weken voor Kerstmis in de lucht. Zelfs Hugh Grant

als nieuwbakken Britse premier moet er op Downing Street 10 aan geloven. Hij doet dat op de van hem zo bekende manier: iets willen zeggen, even stotteren en haperen, nerveus een keer met zijn ogen knippen, en bam... daar valt zijn huisvrouwster Natalie al als een blok voor hem. Tegen alle protocollen in, maar in een kerstfilm mag dat.

2

SPRANKJE HOOP

Om cynisch van te worden. Als je nu die beelden ziet uit de regio Cherson, Oekraïne, waar door de strijdende partijen de loopgraven voor de komende winter worden gegraven, is het gewoon weer 1914. Onwillekeurig denk je aan *Joyeux Noël* uit 2005 van Christian Carion. Daarin is het opmerkelijke kerstbestand aan het westelijk front uit 1914 gereconstrueerd. Het verhaal wordt verteld door Franse, Schotse en Duitse ogen.

We zien hoe de soldaten volgens afspraak hun loopgraven verlaten om in het niemandsland samen kerstliederen te zingen, een maaltijd te delen, en zelfs een potje te voetballen. Niet veel later nemen de vijandelijkheden weer een aanvang, maar zo'n waar gebeurd verhaal geeft toch een sprankje hoop. Ook dat is Kerstmis.

4

4. TIJDLOOSHEID

Geen Kerstmis zonder Charles Dickens. Hij publiceerde zijn novelle *A Christmas Carol* over de verbitterde, vrekkelijke Londense zakenman Ebenezer Scrooge al in 1843, maar het tijdloze verhaal dat uiteindelijk gaat over tot inkeer komen, kan nog steeds goed meekomen.

Ook de grootste kersthangers zullen bijna twee eeuwen na dato nog wel een brok in de keel krijgen van de geesten die opborrelen uit Scrooges geweten en hem een spiegel voorhouden. Uitgevoerd als hoorspel, theaterstuk, mimevoorstelling, musical, teleplay, en al zeker een keer

of twintig verfilmd, voor het eerst in 1901. Rond de kerstdagen zijn de hersenspinsels van Dickens altijd wel ergens op tv te vinden, en wie meer over de auteur zelf wil weten kan terecht bij de aardige Britse biografische comedy *The Man Who Invented Christmas* uit 2017.

3

CULTUS

De familiefilm. Kun je daarvan ook een traditie maken? De fans van *Home Alone* (1990, Chris Columbus) menen van wel. Als de film al niet op tv komt, zetten ze deze kerst-comedy elk jaar gewoon zelf wel op.

Het draait allemaal om de schattige Kevin.

Zijn ouders gaan met de hele familie voor een welverdiende vakantie naar Parijs, maar laten hun achtjarige jongste zoon abusievelijk alleen achter. Vervolgens maakt hij thuis knotsgekke avon-

turen mee, met inbrekers en alles. Mede door de opvolger *Home Alone 2* (1992) werd Macaulay Culkin de grootste kindster van zijn tijd, maar een serieuze acteercarrière zat er niet in.

5

WANSMAAK

Gniffelen om Billy Bob Thornton als de frauduleuze hulpkerstman Willie T. Soke in het diepzwarte comedy-tweeluik *Bad Santa* (2003 en 2016). Elk jaar laat hij zich inhuren door winkelcentra die hij vervolgens met zijn hulpje besteelt. Platte grappen, niets is heilig, een burleske vorm van comedy die de Amerikanen *gross out!!!* noemen – op zoek naar de gulle lach.

Het is niet ieders idee van onderhoudend vermaak. Je moet ervoor in de stemming zijn, maar dat ben je op zo'n lome

40 STORIES OF SHEER ADVENTURE!

APOCALYPS

Ze zijn er wel: apocalyptische films die Kerstmis als decor kiezen. Neem *Snowmageddon* (2011, Sheldon Wilson). Het is kerstavond in Alaska en het gezin Miller vindt een ingepakt geschenk voor de deur. Het blijkt een sneeuwbol te zijn met onder het glas een replica van hun eigen dorpje. Maar pas op! Als je ermee schudt, gebeuren de vreselijkste dingen in de échte wereld. Sciencefictionfilm van hooguit één ster.

Hetzelfde geldt voor de vergeten ac-

ADVERTENTIE

 HETVIP
VARSSEVELD INDUSTRIEPARK

**DÉ PLEK IN DE GEMEENTE
OUDE IJSSELSTREEK WAAR
INNOVATIEVE (MAAK)BEDRIJVEN
ZICH ONTPOPPEN TOT HOOGVLIEGERS**

WORD JIJ OOK EEN HOOGVLIEGER?

WWW.HETVIP.NL

in **Die Hard** (1988, John McTiernan). Hij ziet zijn kerstavond in Los Angeles verpest door een groep Duitse terroristen. Maar hij slaat hard terug.

NOSTALGIE

Tot slot: Kerstmis is een feest van warmte en nostalgie. Een van de meest geliefde kerstfilms ooit blijft ***It's A Wonderful Life*** van Frank Capra uit 1946. Die begint nota bene met de zelfdoding op kerstavond in New York van George Bailey, in wie moeiteloos James Stewart valt te herkennen. Hij is teleurgesteld in

het leven, maar zijn beschermengel Clarence Odbody (Henry Travers) brengt hem uiteindelijk op andere gedachten. Als een gelouterd man keert George terug in het volle leven. Vast ook dit jaar wel weer op de BBC. En een 4K Ultra HD blu-ray-versie is er sinds 2019 ook. EW

ADVERTENTIE

OPMEER Onderneemt!

gemeente

opmeer

VELUX®

Commercial

Schipper
kozijnen

VERWOL

Wij maken het!

De woorden van 2022

Van doemscroller tot voltijdsbonus. Een taaljaar in het teken van klimaat, de oorlog in Oekraïne en heel veel schaamte.

René van Rijckevorsel

Illustraties René van Asselt

Doemscroller

Voor somberaars die zeker weten dat de wereld naar de verdommenis gaat, was 2022, met de oorlog in Oekraïne en het Russische gedreig met kernwapens, een uitstekend jaar. Om in hun (laatste) oordeel te worden bevestigd, scrollen de zwarte toetsenbordriders graag van het ene naar het andere negatieve bericht. 'Doemscrollen', tot de dood erop volgt.

Dolfijnklimster

In de warme zomer van 2022 spoelde een dolfijn aan in Zandvoort. Een vrouw poogde op de rug van de dolfijn te klimmen. Fotootje werd online gezet. Woede in de (sociale) media. Dierenmishandeling! De 'dolfijnklimster' meldde zich bij de politie en werd na verhoor vrijgelaten.

Ecoshamen

Als morele ridders 'fout' gedrag aan de kaak stellen, heet dat tegenwoordig 'shamen'. *Sjeemen*. 'Shamen' wordt anders dan het wederkerende 'zich schamen' overgankelijk gebruikt: iemand 'ecoshamen' betekent iemand in verlegenheid brengen vanwege haar/zijn/hun onbeschaamde *footprint*, voetafdruk.

Hittesluiting

In de tropen zullen ze er smakelijk om lachen. Maar in Nederland gooiden som-

mige bedrijven en instellingen zoals crèches de deuren dicht toen het buiten tegen de 30 graden liep. Omdat die hitte afbreuk zou kunnen doen aan de kwaliteit van de dienstverlening, besloten zij tot een 'hittesluiting'.

Hongerwapen

Als de rakettenvoorraad en het kanonnenvoer van de Russische oorlogsmisdadiger Vladimir Poetin zijn uitgeput, heeft hij altijd nog het 'hongerwapen'. Door export van graan uit Oekraïne naar Afrika en Azië te blokkeren, zullen de inwoners daar honger lijden, in bijbelse drommen naar Europa vluchten en het continent ontwrichten. Cynische hybride oorlogsvoering in optima forma.

Klimaatplakker

Mona Lisa opgepast! Geen middel laten ze onbenut, de activisten van clubs als Extinction Rebellion. Om het klimaat te 'redden', dreigen ze museumstukken te vernietigen, door zich met lijm te hechten aan iconische kunstwerken. De 'klimaatplakkers' (of 'plaktivisten') hebben zich er niet populairder mee gemaakt.

Klimaatpsychopaat

Lekker binnenrijm. Laat het maar aan PVV-lid Geert Wilders over om een pakkende *ad hominem* te verzinnen. Zelfbe-

noemde klimaatdrammer Rob Jetten ontbrak bij de Algemene Beschouwingen, omdat hij een forum voor schone energie in Amerika bezocht. Wilders: 'Jetten is een "klimaatpsychopaat", blijf maar lekker in de Verenigde Staten.'

Krimpflatie

Contaminatie van krimp en inflatie. Producenten van voeding en dranken verminderen de hoeveelheid in de verpakking, maar de prijs blijft gelijk. Opeens 80 gram rauwe ham voor de prijs van 1 ons: 'krimpflatie'. De inhoud krimpt waardoor het product de facto duurder

Sporeischaamte

Doemscroller

Dolfjinklimster

Klimaatplakker

Onderstebovenvlag

Stopbonus

wordt. De kopers zijn gelukkig niet gek en laten deze spullen lekker links liggen.

Onderstebovenvlag

Nog altijd hangt hij overal in het boerenland ('wapperen' doet de nationale driekleur alleen als er niet met de vlag wordt gesold). De driekleur op zijn kop als protest tegen de vergaande gevolgen van het stikstofbeleid. Velen vinden deze 'onderstebovenvlag' een schoffering, zeker voor oorlogsgevallenen.

Prijsplafond

Een 'prijsplafond' is de maximale prijs

die u – tot een bepaald maximumgebruik – in 2023 betaalt voor stroom en gas. Het verschil tussen marktprijs en consumentenprijs lapt minister Sigrid Kaag van Financiën (D66) bij. Met geld dat u en uw nazaten straks moeten terugbetalen via de Belastingdienst. Het woord 'prijsplafond' wordt ook gebruikt voor een maximumprijs voor olie, waartoe de Europese Unie afgelopen week besloot.

Schaamtefonds

Ja, we schamen ons wat af in 2022. Wie wordt verteerd door schuldgevoel, kan terecht bij het 'schaamtefonds' waarin zij

die zich schamen voor bepaald gedrag, zoals kijken naar het WK voetbal in Qatar, een vrijwillige bijdrage kunnen storten om daarmee hun aflat te kopen. Alles om niet te worden 'geschamed'.

Sjoemelstal

GroenLinks-Kamerlid Laura Bromet vergeleek in een interview stalinnovaties met 'sjoemeldiesels'. Auto's die in een bepaalde setting in de fabriek minder uitstoten dan op de snelweg. 'Dit zijn sjoemelstallen,' zei Bromet.

Sluipverbruik

In tijden van energieschaarste letten we helemaal op de kleintjes. Dus hoe duur is het 'sluipverbruik' van telefoonopladers, Sonos-speakers en oled-televisies en dergelijke eigenlijk als zij nog in het stopcontact zitten of op stand-by staan? Sluipspoiler: valt reuze mee.

Sporeischaamte

Nog meer schaamte. Terwijl er steeds meer berichten over watertekorten zijn, toch uw tuin bewateren? Foei voor uw sproei! Met een groen gazonetje bent u goed fout in de klimaatoorlog.

Stopbonus

Bonus komt uit het Latijn en betekent 'goed'. Bij ons is een bonus vooral een extraatje. Voor onderstebovenvlaggers en andere boeren lonkt een 'stopbonus'. Zij kunnen hun have en goed aan de overheid verkopen voor 20 procent meer dan de marktprijs. De echte vlag kan uit!

Vinkjesmens

Schrijver Joris Luyendijk heeft dit jaar een gevoelige snaar geraakt met zijn boek *De zeven vinkjes*. Wie net als de auteur kan aanvinken dat hij man is, hetero, hoogopgeleid (vwo en universiteit) en nog zo wat, is meer dan geprivilegieerd en moet zich eigenlijk... schamen. Elk 'vinkjesmens' kan overigens 'geprivilegieerd' blindelings goed spellen.

Voltijdsbonus

En nóg een bonus. Een extraatje bestemd voor mensen (v/m/nb) die in deeltijd arbeiden en besluiten om alle uren van de werkweek te gaan werken om zo te helpen de tekorten op de arbeidsmarkt te verkleinen. De hoogte van de 'voltijdsbonus' is nog onbekend.

Noord-Ierse Maggie O'Farrell grijpt de lezer bij de lurven

Maggie O'Farrell schreef meeslepende historische roman over **Lucrezia de' Medici**.

FICTIE

Achter de façade

Jeroen Vullings

Al in de eerste alinea van haar nieuwe roman pakt de Noord-Ierse schrijfster Maggie O'Farrell de lezer bij de lurven. In het jaar 1561 bevindt Lucrezia de' Medici, de zestienjarige bruid van hertog Alfonso van Ferrara, zich met haar man in een villa nabij Bondeno die hij als jachthut gebruikt. Daar beseft ze plotseling: hij wil mij hier vermoorden.

Dat is de spannende openingszet in het heden van Lucrezia's verhaal. Die verhaallijn wisselt O'Farrell hoofdstukgewijs af met Lucrezia's chronologisch vertelde levensverhaal – tot het moment dat ze haar dood in de ogen denkt te zien. We lezen hoe Lucrezia met haar broers en zussen beschermd opgroeit aan het hof van haar vader in Florence, Cosimo de' Medici. Niet alleen hield hij daar exotische dieren, zoals een tijger, maar ook was hij voor zijn tijd verlicht; zo liet hij niet alleen zijn zonen, maar ook zijn dochters onderwijzen.

Dat belette hem niet zijn dochters uit te huwelijken aan leden van andere machtige families – ook de rebelse, roodharige Lucrezia. Ze belandde als minderjarige in een door machtspolitiek ingegeven, gearrangeerd huwelijk, de verstrengeling van twee dynastieën die haar echtgenoot wilde bestendigen door zo snel mogelijk een mannelijke erfgenaam bij Lucrezia te verwekken. Maar die bleef uit en een jaar na de komst van zijn bruid aan zijn hof was zijn geduld op...

Wie vandaag de dag oog in oog staat met Itali-

MAGGIE O'FARRELL (50) brak in 2020 internationaal door met haar vorige roman *Hamnet*.

Maggie O'Farrell
Het huwelijksportret
Vertaling: Lidwien Biekman en Tjadine Stheeman
(Nijgh & Van Ditmar)
432 pag. € 25,99
★★★★☆

aan kunstschaten in zo'n tot de verbeelding sprekend palazzo, zal neigen naar een romantische blik op deze periode uit de Europese cultuurgeschiedenis. De duistere kanten van toen raken dan even uit het zicht.

Het indringende van *Het huwelijksportret* is dat O'Farrell beide kanten vloeiend voor het voetlicht laat komen. Het verhaal draait immers om twee soorten portretten: dat van een onfortuinlijk, kort huwelijk én een schilderij dat gemaakt is van de historische figuur Lucrezia, niet lang voor haar verscheiden in 1561.

Dat laatste portret inspireerde de romanticus Robert Browning in 1842 tot zijn gedicht 'My Last Duchess', waarin de ziekelijk jaloerse hertog Alfonso aan het woord is en Lucrezia slechts een beeltenis op een schilderij. Vanuit meer feministisch perspectief eigent O'Farrell zich deze geschiedenis toe; het verhaal wordt ditmaal in deze historische roman verteld vanuit Lucrezia, met open oog voor Alfonso's kille machtspolitiek.

Dat is erg boeiend, knap ook, maar wat maakt dit boek nu zo'n *pageturner*? Dat is niet alleen O'Farrells zo natuurlijk aandoende kunst van het zich inleven in historische personages, zoals ze dat eerder deed in haar roman *Hamnet*, geïnspireerd op de ook met een ultrakort leven toebedeelde zoon van William Shakespeare. Die verzinkingskunst in medemensen van vroeger, in de Nederlandstalige literatuur vooral gemunt door Hella S. Haasse, beheerst O'Farrell op en top.

Maar het meeslepende zit 'm vooral in haar manier van schrijven, waarin lyrische zin na zin, flonkerende passage na passage suggereert dat er achter de façade van het beeld een andere werkelijkheid schuilt, ook bij de mens. In het zestiende-eeuwse hofleven was alles schone schijn, met piekfijne kleding en aangename manieren, maar achter dat imago huisde ellendig kwaad.

Tegenwicht biedt O'Farrell door de sprookjesachtige elementen in haar vertelling. Er is meer dan conventies naleven, tonen de levensfeiten van haar heksige Lucrezia, die als kind al een tijgerkooi betrad en het wilde dier straffeloos aaide. Die op jeugdige leeftijd al zodanig perspectiefisch kon tekenen dat de beroemde kunsthistoricus Giorgio Vasari haar opmerkte. Is dat voldoende om haar levensverhaal niet in mineur te laten eindigen, zoals de historische Lucrezia overkwam?

Ja, besloot O'Farrell, die haar niet klein te krijgen heldin tegen het slot, volstrekt onverwacht, een hartverwarmende uitweg biedt. Terecht.

THUIS KIJKEN

Gerry van der List

NETFLIX

Hoogspanning en romantiek in de keuken

Chef-koks kunnen het behoorlijk zwaar hebben. Wie Gordon Ramsay in *Kitchen Nightmares* of *Hell's Kitchen* tekeer heeft zien gaan, weet dat niet alleen presentatoren van talkshows ten gevolge van stress weleens uit hun slof schieten.

Hoogspanning in de keuken is ook volop te zien in de bejubelde Disney-serie *The Bear*. Jeremy Allen White speelt hierin de topkok die zich ontfermt over een broodjeszaak in Chicago, een erfenis van zijn drugsverslaafde broer die zelfmoord heeft gepleegd. Wie het wel erg drukke begin doorstaat, ziet een intens drama.

Kok Eugenio Mastrandrea versiert Zoë Saldana

Van een heel andere orde zijn de zorgen van de Siciliaanse kok in **From Stratch**. Hij verleidt met lekkere gerechten een Amerikaanse studente, waarna een mooie romance opbloeit. Maar de Italiaan heeft moeite te aarden in het geboorteland van zijn geliefde en blijkt dan ook nog eens ernstig ziek.

De achtdelige serie biedt ouderwetse romantiek, in de traditie van *Love Story*. Gevoelige types wordt aangeraden een zakdoekje bij de hand te houden.

NPO START

Terechte Emmy Award voor leuke Nederlandse kinderserie **Kabam!**

Angstige schatjes

Nederlandse series voor de jeugd staan internationaal hoger aangeschreven dan die voor volwassenen. Zo werd, na *De regels van Floor*, vorige maand **Kabam!** in New York met een International Emmy Award onderscheiden.

De prestigieuze prijs voor de serie van KRO-NCRV is begrijpelijk. In tien korte afleveringen komen schatjes van kinderen in beeld die ergens bang voor zijn. Voor liften bijvoorbeeld, of de kapper of het donker. De boodschap van het onderhoudende geheel is dat angsten te overwinnen zijn.

APPLE TV+

Muzikale surprise

Deze weken verschijnen zoveel kerstbomen in beeld dat sommigen reikhalzend uitkijken naar 27 december. In de meeste films en series met een kerstthema is originaliteit ver te zoeken. Dit lijkt ook te gelden voor **Spirited**, alweer een bewerking van *A Christmas Carol* van Charles Dickens.

Maar zie, de musical sprankelt van begin tot eind. Hoofdrolspelers Will Ferrell en Ryan Reynolds zijn geen geweldige zangers, maar vertolken vol plezier leuke liedjes met knappe teksten. Een warme kerstsurprise.

Het plezier spat er vanaf bij Ryan Reynolds en Will Ferrell

SKYSHOWTIME

Mysterieuze Natascha McElhone maakt de meeste indruk in **Halo**

Buitenaards geweld

Aan sciencefiction geen gebrek op de streamingdiensten. Een van de meest ambitieuze series is **Halo**. Het is een verfilming van een videogame, wat vaak verkeerd uitpakt. Maar dit keer bieden de makers, onder wie Steven Spielberg, meer dan actiescènes met speciale effecten.

Sterk element in het zich in de 26ste eeuw afspelende epos over de strijd tegen gewelddadige buitenaardse wezens zijn de boeiende personages. Natascha McElhone maakt als mysterieuze wetenschapper de meeste indruk.

Joppe Gloerich

NATUUR

Robert Macfarlane

De oude wegen
436 pagina's
€ 25,99

Macfarlane wandelt en laat intussen zijn gedachten de vrije loop. Bij de gelauwerde Britse natuur-schrijver leidt dat tot boeiende inzichten over geologie, landschap, spiritualiteit en geschiedenis.

VERHALEN

Hans Dorrestijn

Niemand houdt zijn hart zo vast als ik
240 pag. € 22,50

Vrolijk, dat wel, beschrijft Dorrestijn hoe hij leeft in het besef dat alles vermoedelijk verkeerd zal aflopen. Nieuwe liedjes, gedichten, gedachten en verhalen van de kunstenaar-misanthroop.

BIOGRAFIE

Johan Huizinga

Leven en werk van Jan Veth
304 pagina's
€ 27,99

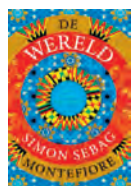

Aangenaam leesbare, geïllustreerde heruitgave van de geprezen biografie uit 1927 die de historicus schreef over schilder Veth, met wie hij bevriend was. Talrijke cultuurdragers komen voorbij.

GESCHIEDENIS

Simon Sebag Montefiore

De wereld
1.472 pagina's
€ 69,99

Met de grote dynastieën als houvast doet Montefiore een moedige poging de wereldgeschiedenis op te tekenen als een reusachtig, millennia omspannend familieportret. Een epische prestatie.

Bram Hahn

Het begrip 'bijbel' is in de uitgeverwereld nogal aan inflatie onderhevig. Je verzamelt wat wetenswaardigheden over een thema, vouwt er een kaft omheen en voilà, weer een bijbel klaar. Zo geeft Carrera al zijn 25ste kookbijbel uit: na onder meer edities die in het teken stonden van stampot, koekjes en pizza, is er nu de *Kipbijbel*.

Auteurs zijn Alain Caron, (tv-)chef en restaurateur, en Rogier Trip, die werkt als kok in Café Caron in Amsterdam. Het moet gezegd: als je van een bijbel mag verwachten dat het de standaard zet in zijn genre, dan gooit de *Kipbijbel* hoge ogen. Het boek is met veel kennis en enthousiasme gemaakt, bevat talrijke interessante en duidelijke instructies over hoe je kip bereidt en telt een enorme berg geweldige recepten: van Saudische kipkoek tot complexe, maar formidabele klassiekers als *pithivier* (bladerdeegpastei) met kipfilet.

Gerty Images

EFFICIËNT VLEES
Van de kip gebruikt ook de thuiskok bijna elk onderdeel

CULINAIR

Glorieuze vogel

Het boek begint met uitleg hoe je een hele kip in alle bruikbare delen snijdt, of zo snijdt dat je er specifieke bereidingen mee kunt uitvoeren, bijvoorbeeld door te ontbenen of te 'vlinderen'. Daarna is het ingedeeld naar de onderdelen van de kip, van filet tot suprême en hanenkammen.

Een fantastisch recept aan het begin oogt simpel, maar

maakt bij nadere bestudering duidelijk wat er allemaal bij komt kijken om een gerecht tot in de finesses te bereiden. Donkere kippenjus is een schoolvoorbeeld van geconcentreerde smaak, zodat een lepelje van het resultaat enorme kracht en diepte krijgt.

In Café Caron gaat deze jus over de winterklassieker van *coquelet* (jong haantje) met

groene kool. Het vergt 2 liter kippenbouillon, die je ook zelf moet maken. Het komt erop neer dat 2 kilo aan kippenkarkassen je uiteindelijk circa 200 milliliter goddelijk vocht oplevert.

Verwarm de oven voor op 225 graden. Leg 1 kilo in stukken verdeeld kippenkarkas op een bakplaat en rooster de stukken in 45 minuten goudbruin. Doe ze in een grote pan met 2 liter kippenbouillon, breng aan de kook en laat 3 à 4 uur zachtjes trekken. Schep geregeld het schuim eraf. Zeef de bouillon door een fijne zeef en laat hem volledig afkoelen in de ijskast. Schep dan het gestolde vet ervanaf.

Verhit de bouillon op hoog vuur en laat het vocht inkoken tot er 10 procent van over is. Breng op smaak met citroensap en eventueel wat zout. Roer er 100 gram ijskoude roomboter door met een garde en je hebt een fenomenale saus.

Bezonnen bordeaux

WIJN

Wijnkoperij De Loods schreef in de nieuwsbrief dat ze, hereditair behept, niet zo dol is op bordeaux. Voorouders van beide kanten gaven de voorkeur aan bourgogne en rhône. Dan voel je 't al hoopvol aankomen. En inderdaad. De Loods heeft voor 't eerst in haar achttienjarig bestaan een bordeaux in het spannende assortiment. Uiteraard geen zwartekousenbordeaux. Niks zwaartillends.

Op Château Jean Faux maken ze bordeaux met plezier. Met pit en levendigheid die doet denken aan goede loirewijn, aan anjou. Ook cabernet franc, ook tannines om je tanden in te

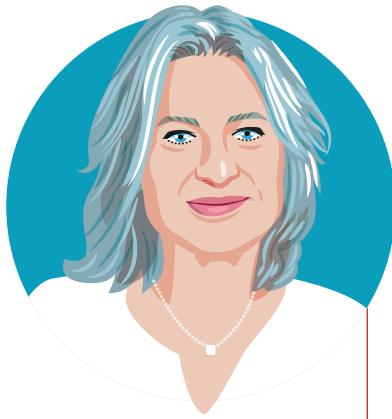
Nicolaas Klei

zetten, maar verpakt in rijp fruit. Ondersteund door de karakteristieke leergeur van merlot, want we zitten hier bij St-Émilion, waar merlot heer en meester is.

Hun prachtige bezonnen en bedachtzaam wit heeft de lentegeuren van sauvignon, maar zonder opdringerig te worden, verpakt in het rijke fruit, een vleug munt, van die veel te onbekende bordeauxdruif sémillon. Ze doen hier aan biodynamie, maar je proeft dat ze dat doen gekleed in klassiek tweed. Net als De Loods ben ik bekeerd. Voor het eerst in jaren ga ik met kerst aan de bordeaux.

Château Jean Faux, Les Sources, bordeaux rouge 2016 € 19,50
Les Pins Francs, bordeaux blanc 2020 € 18,50
wijnkoperijdeloods.nl

LIESBETH
WYTZES

Waarom zou je nog naar de universiteit gaan?

In mijn zo langzamerhand behoorlijke lange loopbaan als kleine krabbelaar heb ik heel wat mensen geïnterviewd. Dat was en is erg leuk om te doen, want iedereen heeft wel een verhaal. Er waren nogal wat mensen bij, vooral de oudere, die heel trots waren op het feit dat zij als eersten in de familie naar de universiteit waren gegaan.

Ze kwamen dan uit een eenvoudige familie, van generaties van mensen die van jongs af aan werkten, soms al vanaf hun vijftiende, zestiende jaar. Boeren, tuinders, winkeliers. En daar zat dan één zo'n ambitieuze slimmerik tussen die de tijd wél mee had, en die kon naar de universiteit.

Soms moesten er leraren aan te pas komen om de onwillige en ongelovige ouders een zetje te geven. Eenmaal op de universiteit ging er voor die mensen een nieuwe wereld open, van andere meningen, andere opvattingen waaraan zij de hunne konden toetsen. Vaak kwamen ze er anders uit dan ze erin gingen, en altijd zagen ze die periode als een enorme verrijking, soms een opstapje naar een mooie en bevredigende loopbaan. Een academische opleiding was het allerhoogste dat je op het gebied van onderwijs kon volgen.

Ooit had je nog echte ambachtsscholen, allemaal afgeschaft en opgedoekt, ten faveure van de universiteiten (zie 'Bedrijven staan voorop, dat zal altijd zo blijven' op pagina 96). Hoogopgeleid moest je zijn, dan kwam je er.

Inmiddels gaat zodoende bijna heel Nederland naar de universiteit, en heten voormalige hogescholen ook universiteiten, al zijn

het niveau en de lesmethode daar misschien wel anders. Want die voelden zich een beetje sneu en miskend. En nu worden we allemaal opgejut om de minder academische en meer praktische opleidingen, zoals het mbo, te gaan waarderen. Lange tijd meden mensen zulke scholen als de pest, want o wee als je kind daar terecht kwam, dan was de stap naar een criminele carrière zo gemaakt! Inmiddels is het aantal bekwame vaklieden zo sterk verminderd – omdat dus iedereen zo nodig moet studeren – dat we moeten leren trots te zijn op het mbo. Alsof je daarvoor een campagne zou kunnen opzetten: trots komt vanzelf, door prestaties. Niet opgelegd.

Het zal overigens weinig moeite kosten om dat mbo omhoog te stoten in de vaart der volkeren, niet zozeer omdat het geweldige opleidingen zijn en omdat het idioot is daarop neer te kijken (of überhaupt ooit ergens op neer te kijken), maar omdat de Nederlandse universiteiten zichzelf steeds meer onmogelijk en belachelijk maken. Dat begon al met die malle regel dat alles in het Engels moet. Nu heb ik dat toevallig zelf gestudeerd en al denken wij in Nederland allemaal dat we net zo goed Engels als Nederlands spreken, dat is niet zo. Je mist de woordenschat, de oefening en vooral mis je de nuances die je alleen maar kent als je die taal vanaf nul jaar leert.

Daarnaast leek het die universiteiten een goed idee als er zoveel mogelijk buitenlandse studenten zouden komen. Dat gaf nog eens aanzien, en dat is nodig ook, want op internationale ranglijsten scoren de Nederlandse universiteiten nooit erg hoog. Alleen de Universiteit Utrecht is daarop terug te vinden, en dan pas op de 75ste plaats. Zo drukt de enorme massa aan studenten uit verre landen de Nederlandse leergierigen weg, en het blijkt een hele klus ze nu nog te weren.

Dat is nog niet alles. Veel universitaire opleidingen, vooral de alfa-opleidingen, zijn verzamelingen van huilerige sneeuwvlokjes geworden, overgevoelige types die het onmogelijk vinden om kennis te nemen van opvattingen die verschillen van de hunne – de reden dat je naar de universiteit gaat – bij het minste of geringste in tranen uitbarsten, alles beter weten dan hun zeer geleerde en drie keer zo oude docenten, geen tegenspraak dulden en zich 'niet gerepresenteerd' voelen bij het zien van een schilderij met vijf blanke mannen met een sigaar in hun mond. Pas maar op, *Nachtwacht!*

Die studenten kunnen vervolgens van alle intellectuele schokken bijkomen in een speciaal daarvoor ingerichte veilige ruimte, de *safe space*, die ik nooit heb betreden, maar me voorstel als een soort crèche, met zachte spulletjes en veel knuffels. Ja, de universiteit moet met de tijd mee. Maar ik snap niet dat iemand er nog heen wil.

EW

Studenten kunnen bijkomen in een speciaal daarvoor ingerichte ruimte, de *safe space*

Huizinga-lezing 2022

Cultuur geeft leven aan onze levens

Dr. Gunay Uslu

Dit is de geannoteerde en uitgebreide tekstuitgave van de 51ste Huizinga-lezing die staatssecretaris voor Cultuur en Media Gunay Uslu vrijdagavond 9 december 2022 heeft uitgesproken in de Pieterskerk in Leiden.

In haar lezing geeft cultuurhistorica Uslu een boeiend historisch overzicht van hoe cultuur en de kunsten de afgelopen 150 jaar door de overheid zijn gewaardeerd en welke pioniers ook buiten de overheid daarbij een rol speelden. Ze voegt hier haar eigen visie aan toe, waarbij ze specifiek vijf concrete plannen noemt.

Dr. Uslu (1972) is sinds januari 2022 staatssecretaris in het kabinet-Rutte IV en werkte voorheen in de culturele sector, als docent aan de Universiteit van Amsterdam en bij reisorganisatie Corendon.

Het boek bevat ook een interview met Uslu en een portret van haar familie, die oorspronkelijk uit Turkije komt. Tevens is een levensschets van Johan Huizinga opgenomen, de naamgever van de lezing, en een overzicht van alle 50 eerder gehouden lezingen.

Het boek telt 96 pagina's, inclusief register.

Bestel het boek via
ewmagazine.nl/uslu
of bel 020 – 894 75 53
(op werkdagen tussen 09.00 en 17.00 uur)

TOPLOCATIES 2022

Foto's Mischa Keijser

TOPLOCATIES

IJzersterke ecosystemen

EW en Bureau Louter vergelijken economische prestaties in gemeenten en regio's. Toplocatie 2022 is Haarlemmermeer. Hoe ontstaan economische netwerken of 'ecosystemen'?

Computergestuurde machines, zoals bij Arendsen Plaatwerk in Uift, maken werken in de metaalindustrie aantrekkelijker voor jongeren

Ruud Deijkers en Mireille Folkerts

Bedrijven met massa trekken vaak nieuwe bedrijvigheid aan. Bekend voorbeeld: Schiphol. Zonder de luchthaven was Haarlemmermeer niet *Toplocatie 2022*. Bedrijven vestigen zich er niet alleen omdat zij zélf afhankelijk zijn van in- en uitgaand vliegverkeer, maar ook omdat zij zakendoen met handelaren en vervoerders die dat wel zijn.

Zo ontstaat een netwerk van producenten, toeleveranciers, transportbedrijven en opleidingscentra: ecosystemen die zichzelf in leven houden. Als het goed is tenminste, want in de coronajaren moest subsidie de raderen in de Haarlemmermeer draaiende houden.

Rotterdam en Den Bosch staan respectievelijk op plek 2 en 3 van de ranglijst met economische toplocaties. Son en Breugel is economisch gezien de meest vitale 'suburbane gemeente'. Op bedrijventerrein Ekkersrijt, met onder meer logistieke en technologiebedrijven en een meubelboulevard, werken meer dan 10.000 mensen, terwijl de gemeente in totaal nog geen 18.000 inwoners telt.

Gorinchem is nummer 1 van regionale kernen. Dat zijn belangrijke steden voor omliggende gemeenten, maar met minder inkomende pendelstromen dan kernsteden. Sliedrecht, nabij Gorinchem, wint van gemeenten in landelijk gebied.

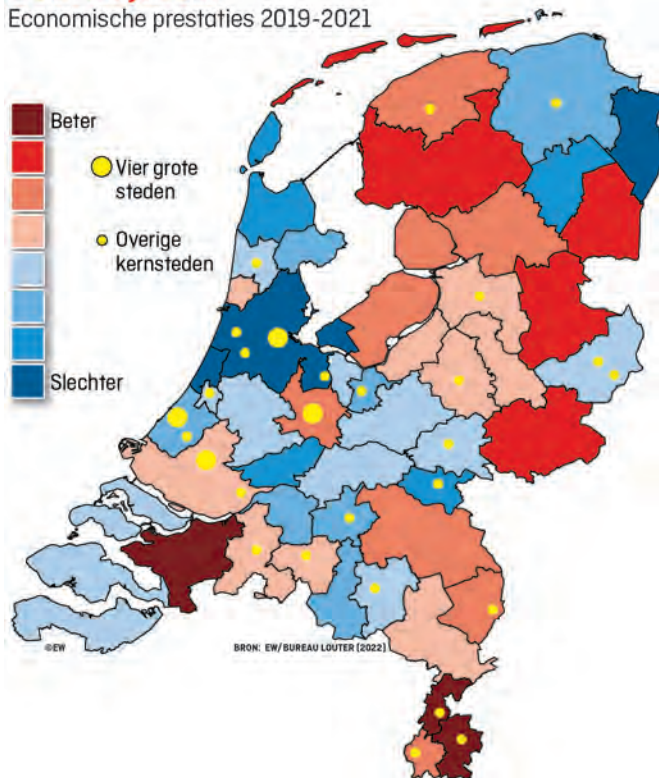
Zoals elk jaar vergelijkt *EW* in samenwerking met Bureau Louter uit Delft de economische prestaties van gemeenten en regio's op basis van drie pijlers.

Ten eerste het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 18 tot 66 jaar – de potentiële beroepsbevolking. De tweede pijler is het aantal start-ups per duizend inwoners. Laatste pijler is de toevoegde waarde van bedrijven en instellingen: omzet min inkoopkosten voor goederen en diensten in euro's per duizend inwoners.

Aan de hand van een enquête onder 150 economen en beleidsmakers zijn ge-

Coronajaren

Economische prestaties 2019-2021

Impact corona op regionale economie

De pandemie heeft niet overal dezelfde gevolgen voor de economie gehad. De ene regio is er beter uit gekomen dan de andere. In de kaart hiernaast is te zien dat de regio's Amsterdam en Oost-Groningen hard zijn geraakt, terwijl West-Brabant, Heerlen en Sittard-Geleen zich juist staande hielden tijdens de coronajaren 2020 en 2021.

Een mogelijke verklaring zit in regionale verschillen in typen economische activiteit: de ene regio is meer georiënteerd op industrie, de andere meer op persoonlijke dienstverlening of informatievoorziening.

Veel persoonsgerichte bedrijven, vaak te vinden in de regio Amsterdam, zijn tijdens de pandemie hard geraakt. De industrie is meer te vinden in de zuidelijke regio's Sittard-Geleen en West-Brabant.

Dat bepaalde regio's harder zijn getroffen door coronamaatregelen betekent niet dat hun economische positie slecht is. De economische prestaties van de regio's Amsterdam en Utrecht waren, samen met die van regio Eindhoven, toch nog de beste van heel Nederland in 2021.

Drie sectoren

Top-5 gemeenten per economische sector

2021	2011	Regio	rapportcijfer
Materiaalgeoriënteerd			
1	5	Reimerswaal, Zeeland	8,86
2	2	Moerdijk, Noord-Brabant	8,72
3	4	Waalwijk, Noord-Brabant	8,68
4	10	Meierijstad, Noord-Brabant	8,63
5	11	Haarlemmermeer, Noord-Holland	8,60
Informatiegeoriënteerd			
1	1	Amsterdam, Noord-Holland	9,73
2	2	Utrecht, Utrecht	9,67
3	5	Amstelveen, Noord-Holland	9,57
4	3	Rijswijk, Zuid-Holland	9,47
5	13	Bunnik, Utrecht	9,33
Personengeoriënteerd			
1	3	Zwolle, Overijssel	8,99
2	5	Goes, Zeeland	8,96
3	2	Laren, Noord-Holland	8,87
4	1	Zeist, Utrecht	8,81
5	6	Amsterdam, Noord-Holland	8,69
	4	Ermelo, Gelderland	8,69

wichten gegeven aan deze cijfers.

Bureau Louter voerde de analyses uit over cijfers van de Kamer van Koophandel en Stichting LISA, die in regionale registers gegevens bijhoudt over alle vestigingen waar betaald werk wordt verricht.

In de resultaten kan onderscheid worden gemaakt naar drie sectoren (zie 'Drie sectoren' op deze pagina). Met informatiegerelateerde activiteiten wint Amsterdam, met persoonsgerelateerde activiteiten Zwolle. Reimerswaal staat op één met materiaalgeoriënteerde activiteiten. De gemeente heeft weinig inwoners, wel een vissershaven in Yerseke en een patatfabriek in Kruiningen. Haarlemmermeer doet het in elke sector goed, wat het dé toplocatie maakt.

Verantwoording

Toplocaties 2022, de meting van economische prestaties van gemeenten en regio's, is een coproductie van EW en Bureau Louter uit Delft. Voor Bureau Louter zijn **Peter Louter en Pim van Eikeren** de onderzoekers. De productie bij EW is in handen van **Ruud Deijkers en Mireille Folkerts**. Het onderzoeksrapport met uitgebreide toelichting is te vinden op bureaulouter.nl.

Dit jaar is extra aandacht besteed aan industrie, een onderdeel van de bredere, materiaalgeoriënteerde activiteiten (waartoe bijvoorbeeld ook logistiek behoort). Industrie is vaak een belangrijk onderdeel van een lokaal ecosysteem.

Er zijn uitzonderingen. Zo staat Velsen op plek zeven in de 'Top-50 Industrie' op pagina 94. Dankzij staalgi-gant Tata Steel. Is Velsen ook een lokaal ecosysteem? Rond Tata hangt maar weinig lokale industriële bedrijvigheid. Velsen staat op plek 225 met kleine industrie – bedrijven tot vijftig werknemers.

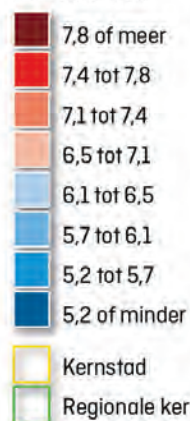
De vaak gekritiseerde Hoogovens dus weghalen uit de duinpan langs het Noordzeekanaal? Daarvoor geeft *Toplocaties* geen aanleiding: in zijn eentje is Tata Steel een belangrijke werkgever met veel toegevoegde waarde. Dat het geen bedrijven aantrekt naar de eigen gemeente zegt niet dat bedrijven elders in het land er niet afhankelijk van zijn.

Opmerkelijk zijn ecosystemen waarin de bedrijfjes die rond grote bedrijven ontstonden, gezamenlijk op eigen benen gingen staan, zoals de metaalindustrie in de Achterhoek die voortkomt uit verdwenen ijzergieterijen.

Economische prestaties van gemeenten

Rapportcijfers en de winnaars naar type gemeente

RAPPORTCIJFER

Haarlemmermeer
Nummer 1
Economische
toplocatie/kernstad

Rotterdam
Nummer 2
Economische
toplocatie/kernstad

Gorinchem
Nummer 1
Regionale kern

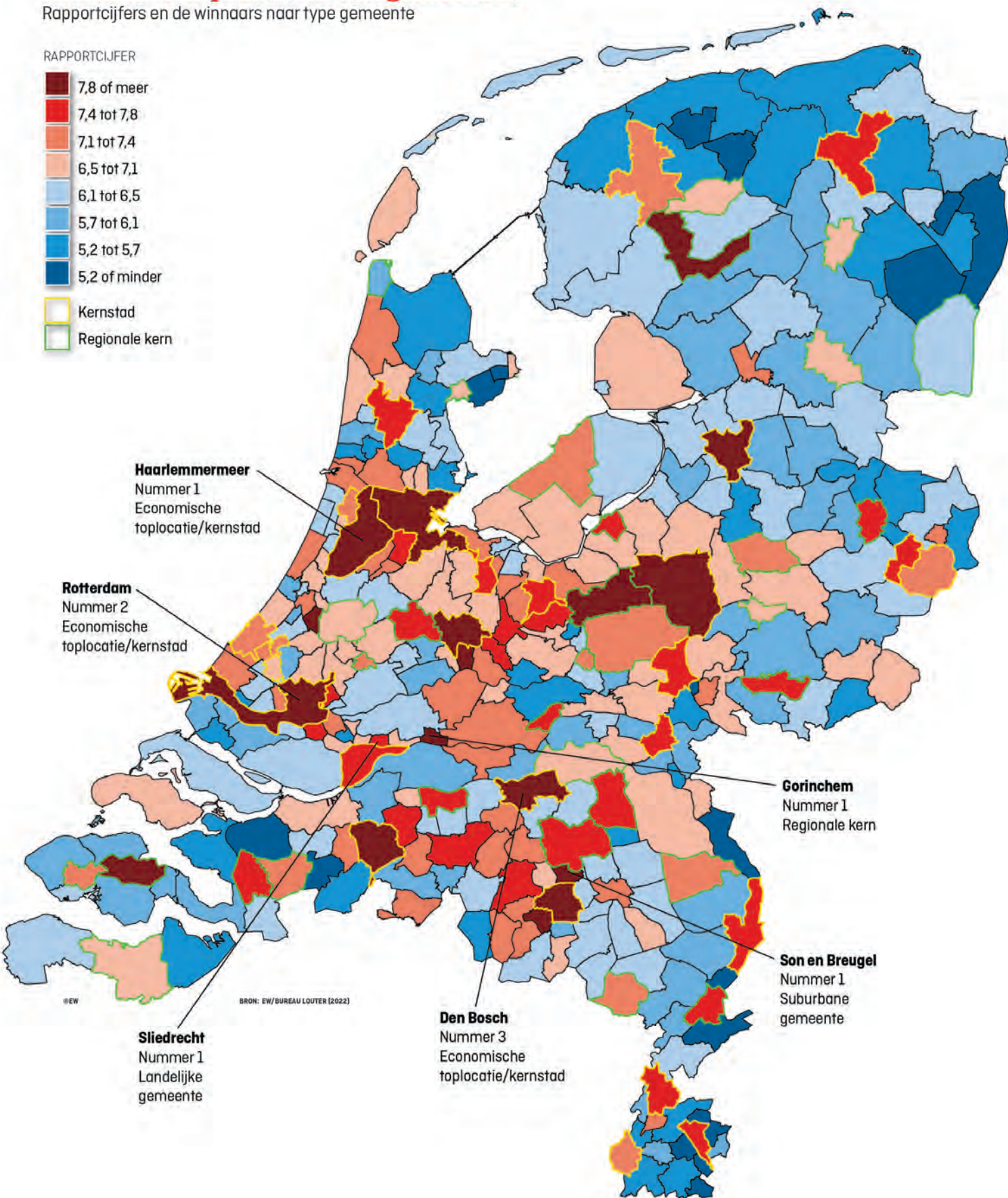
Son en Breugel
Nummer 1
Suburbane
gemeente

Den Bosch
Nummer 3
Economische
toplocatie/kernstad

Sliedrecht
Nummer 1
Landelijke
gemeente

BRON: EW/BUREAU LOUTER (2022)

©EW

VAKMANSCHAP

Regio drijft op industrie

Naast hotspots als Veldhoven en Zoetermeer vallen landelijke gemeenten in het oosten van het land op met vitale industrie: vroeger vies werk, nu grotendeels computergestuurd.

Het DRU Industriepark aan de Oude IJssel: bakermat van Uiftse metaalindustrie

Ruud Deijkers en Mireille Folkerts

De bestrating op het DRU Industriepark in Ulft laat de oorspronkelijke loop van de Meulenbeek zien. De watermolen die werd aangedreven door het water in deze aftakking van de Oude IJssel werd in 1754 voorzien van een blaasbalg die vuur opstookte.

Ulft was de ideale plek voor een hoogoven. In de omgeving werd oer, ijzererts, gewonnen. Het ondernemerschap van

Bernard Diepenbrock en zijn neven Theodor en Bernard Reigers completeerde de succesformule. IJzergieterij Diepenbrock en Reigers Ulft, afgekort DRU, maakte onder meer haarden, badkuipen en geëmailleerde oranje pannen: in sommige families onverwoestbare erfstukken om zondagse soep in te bereiden.

In de jaren zeventig stopte DRU met ijzergieterij, het werd grotendeels ontmanteld en opgesplitst. In Duiven is een *inspiration centre* voor DRU-haarden, een

plaatwerktak verhuisde naar de rand van Ulft en werd omgedoopt tot Exerion: bekt beter in het buitenland. Het maakt onderdelen voor medische machines en kopieermachines.

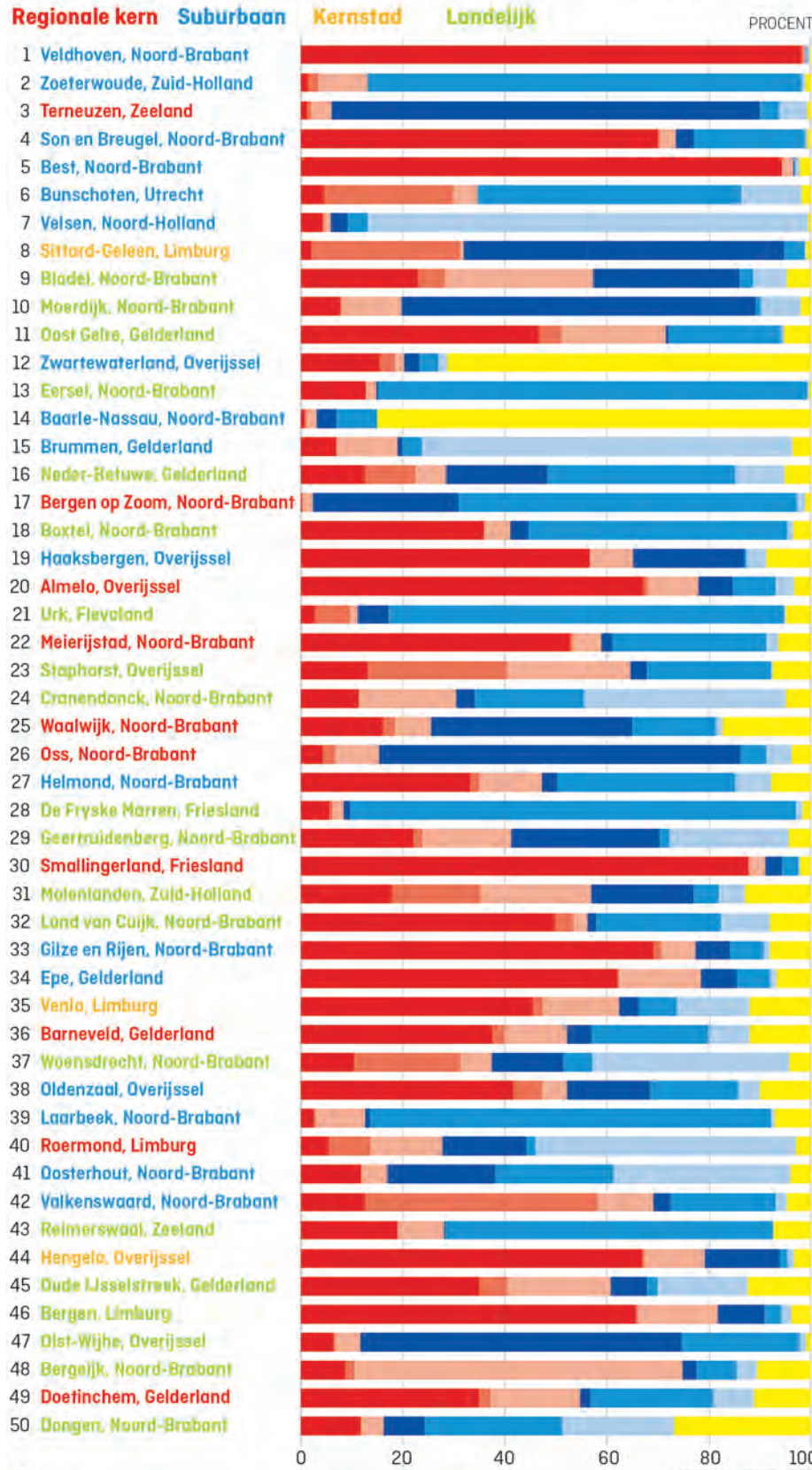
In de 'afbramerij' van het oude DRU-complex ruikt het nog naar houtskool. Vrijwilligers – enthousiaste zeventigplussers – geven workshops in de museumsmederij. Installaties verderop geven een indruk van de *smart industry* anno 2022, met robots en virtual reality.

Top-50 Industrie

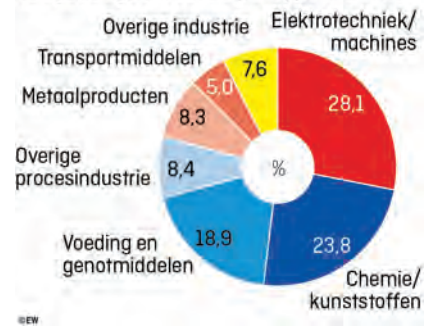
Best presterende gemeenten, plus aandeel toegevoegde waarde naar type industrie

■ Elektrotechniek en machines
 ■ Metaalproducten
 ■ Voeding en genotmiddelen
 ■ Overige industrie
■ Transportmiddelen
 ■ Chemie en kunststoffen
 ■ Overige procesindustrie

Industrietakken

Toegevoegde waarde per type industrie

IJzergieterijen verdwenen, de bedrijvigheid bleef. Dat blijkt ook uit *Toplocaties 2022*, dat een actueel beeld geeft van prestaties van lokale en regionale industrie – van bedrijven die tastbare producten maken, de bouw uitgezonderd.

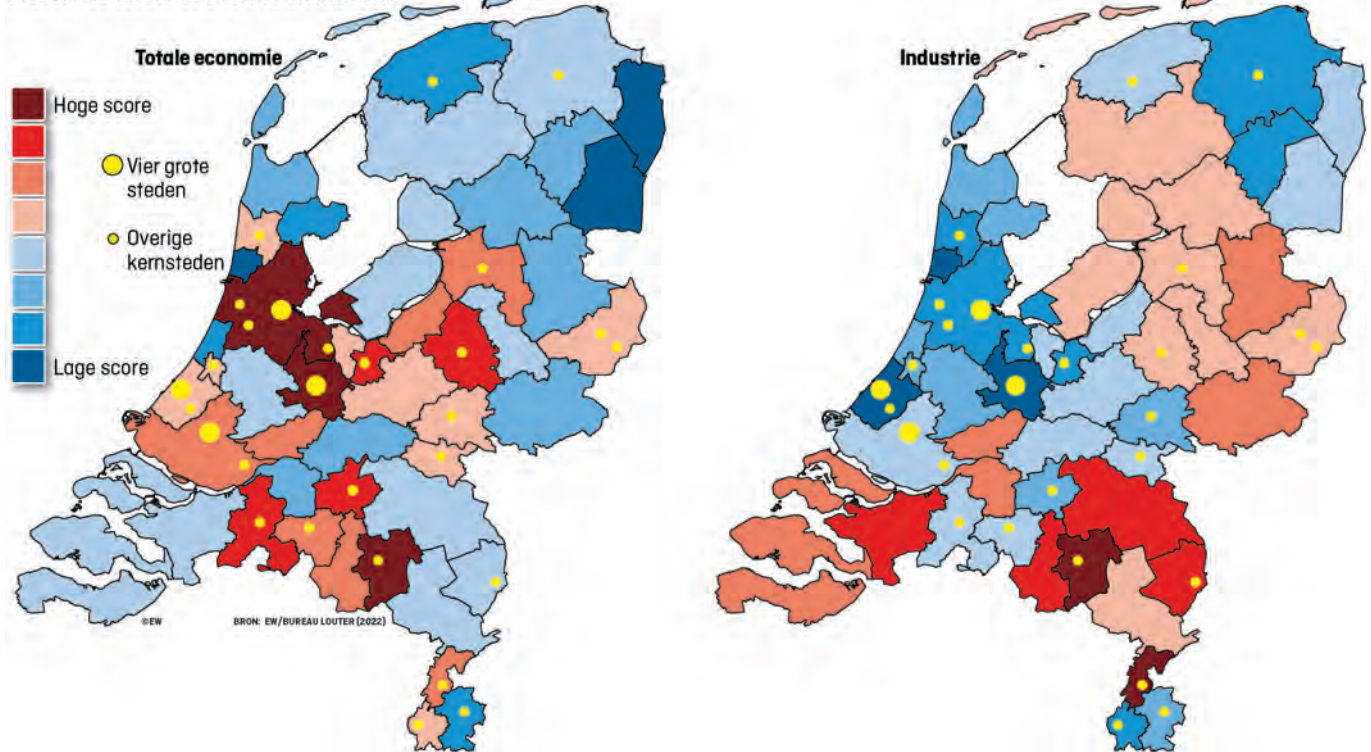
De einduitslag staat links op deze pagina. Veldhoven voert de ‘Top-50 Industrie’ aan. Als thuisbasis van chipmachinefabrikant ASML is het de belangrijkste industriestad van het land. Op twee: Zoeterwoude, met industrietak ‘voeding en genotmiddelen’, zoals de grafiek laat zien. Net als Veldhoven is Zoetermeer een *company town*, een plek waar één bedrijf goed is voor minstens tweederde van de banen in de industrie. In Zoetermeer is dat Heineken.

Op drie staat Terneuzen, de hoogst genoteerde regionale kern, met chemische industrie van onder meer concern Dow.

Tot de industriële top behoren slechts vier gemeenten in de Randstad. Sterke industrie is te vinden in landelijke en suburbane – nabij steden – gemeenten. De regiokaartjes op pagina 95 bevestigen dat beeld. Het zuidoosten en oosten van het land zijn industriële hotspots, de Randstad moet het hebben van

Randstad versus regio

Prestaties totale economie en industrie

kennisintensieve diensten.

In landelijk gebied is (betaalbare) ruimte voor productie. En industrie heeft er vaak historische wortels. Personeel leert het vak bij een bedrijf en begint dan voor zichzelf.

Wat als alleen kleine industrie eruit wordt gepikt met bedrijven met minder dan vijftig werknemers? Dan scoren *company towns* als Veldhoven, Best (Philips Healthcare) en Velsen (Tata Steel) niet opvallend hoog. De grote jongens kopen wel in bij kleine bedrijven, maar niet perse in de eigen gemeente.

Boven aan de top-10 van gemeenten met kleine industrie staat Renswoude. Bedrijfsterrein Groot Overeem beslaat een kwart van het bebouwde oppervlak van de gemeente. De kleine industrie, met onder meer metaalbewerking en interieurbouwen, is goed voor bijna driehonderd banen. Per duizend inwoners van 18 tot 66 jaar is dat bijna viermaal meer dan het nationaal gemiddelde.

Na Renswoude volgt Bergeijk. 'Van oudsher is dit agrarisch gebied waar landbouwmachines werden gemaakt,' zegt VVD-wethouder Marko van Dalen (48). 'Vanuit landmechanisatie is me-

De vlekken op je overhemd komen hoogstens van de koffie die je morst

taalindustrie ontstaan. Onze ondernemers leveren aan bedrijven in de Brainport Eindhoven: DAF Trucks, VDL, Vencomatic, ASML. De omliggende gemeenten hebben er voordeel van, maar we ontwikkelden ons ook autonoom. De economie is al jaren *booming*.'

Bergeijk, Bladel, Eersel en Reusel-de

Mierden hebben Bladel uit hun midden aangewezen als vestigingsplek voor uitdijende bedrijven. Van Dalen: 'We zijn niet jaloers op Bladel, want de vier gemeenten zijn voor 25 procent eigenaar van het bedrijvenpark. De grote bedrijven die ernaartoe verhuizen, maken plek voor kleine ondernemers die willen groeien. Het houdt het systeem dynamisch en gezond. Je ziet geen verpauperde bedrijventerreinen.'

Terug naar de Achterhoek. Oude IJsselstreek, waartoe Ulft behoort, staat op plek negen in de top-10 van kleine industrie. Van het smerige werk in ijzergieterijen is weinig over. Bij de moderne metaalindustrie ga je, zoals ze er zeggen, in wit overhemd naar je werk. De vlekken die je erop krijgt, komen hoogstens van de koffie die je morst.

Bedrijfjes die ooit leverden aan ijzergieterijen zijn overgegaan van vader op zoon. Hun werknemers begonnen eigen bedrijfjes. Kennis en vakmanschap gingen niet ten onder met de plaatselijke hoogovens, maar groeiden door.

Op de technische opleiding in de gemeente kunnen studenten en bedrijven experimenteren met een 3D-metaalprin-

Top-10 Kleine industrie

Industrie, mkb tot 50 medewerkers

Ranglijst totaal industrie		
1	Renswoude, Utrecht	87
2	Bergeijk, Noord-Brabant	48
3	Geertruidenberg, Noord-Brabant	29
4	Nederweert, Limburg	68
5	Zwartewaterland, Overijssel	12
6	Bladel, Noord-Brabant	9
7	Moerdijk, Noord-Brabant	10
8	Someren, Noord-Brabant	75
9	Oude IJsselstreek, Gelderland	45
10	Cranendonck, Noord-Brabant	24

Arthur Jansen van AWEJA
Railsystemen (links) en
Michel Ruesink van
Arendsen Plaatwerk

ter (zie 'Bedrijven staan voorop, dat zal altijd zo blijven' op deze pagina). Een laser tovert heupprothesen of onderdelen van broodbakmachines uit metaalpoeder.

In het kantoor op de eerste verdieping van Arendsen Plaatwerk op industrie-

park De Rieze in Ulft verwerken werkvoorbereiders binnenkomende opdrachten. Driedimensionale ontwerpen worden naar de fabriekshal verstuurd. De metaalwerkers walsen, snijden en buigen daar de producten met computergestuurde machines. Hydraulische liften

helpen tillen. Een enorme lasersnijmachine snijdt platen tot 6 meter lang die door een robot worden opgepakt. Een andere machine kant (buigt) platen van 8 meter. 'Hiervoor is een nieuwe fundering gelegd, de machine weegt 90 ton,' zegt directeur Michel Ruesink (53). 'Vroe-

Mike Broekhuizen (53)

'Bedrijven staan voorop, dat zal altijd zo blijven'

Bedrijven in de Achterhoek en de Liemers kunnen niet duimen draaiend wachten tot technisch talent komt aanwaaien. De krappe arbeidsmarkt staat in de regio extra onder druk door verrijzing.

Oplossing: zelf opleiden. In Terborg staat een privéschool, gespecialiseerd in precisietechniek, metaalbewerking en mechatronica. 'We worden voor het overgrote deel gefinancierd door 118 bedrijven,' zegt Mike Broekhuizen (53), directeur van AT Opleidingen.

De school werd in 1988 opgericht door ondernemers en is vernoemd naar Anton Tjeldink,

medeoprichter van fornuizenfabriek ATAG.

'We werken samen met het Graafschap College, dat in ons gebouw theorielessen en diplomering regelt. Wij zorgen voor praktijklessen en stages. Studenten worden volledig ontzorgd en kunnen hier een mbo-diploma halen.'

Ondernemers dragen bij naar rato van 'vruchtgebruik'. Dat wil zeggen: naar het aantal studenten dat bij hen aan de slag gaat. 'Lidmaatschap van AT is een visvergunning. We zijn een vijver voor personeel, maar als je daarvan gebruik wilt maken, moet je voldoen aan voorwaarden: een

'Lidmaatschap van AT is een visvergunning'

erkend leerbedrijf zijn, goede begeleiding geven, kwaliteit leveren.'

Om vmbo-leerlingen en hun ouders een indruk te geven van het werken in de industrie, krijgen zij rondleidingen bij de aangesloten bedrijven. 'Die moeten laten zien wat zij jongeren te bieden hebben als ze bij ons hun diploma hebben gehaald.'

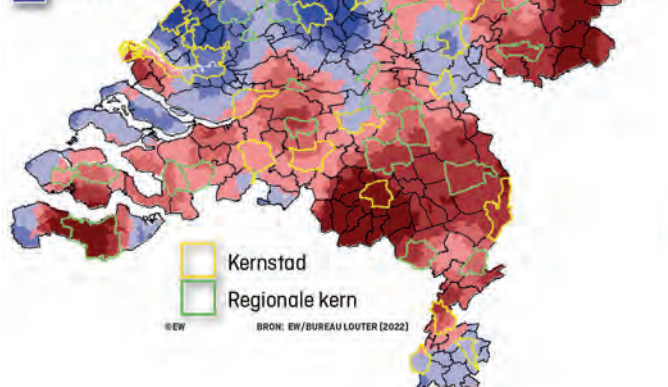
Bedrijven bepalen bij AT inhoud en vorm van het onderwijs. 'Bedrijven staan voorop, dat zal altijd zo blijven. Wij kunnen daarvoor sneller schakelen dan in het reguliere onderwijs. In het techniekonderwijs hebben wij een voortrekkersrol.'

Werken in industrie

Aantal banen per 1.000 inwoners van 18 tot 66 jaar

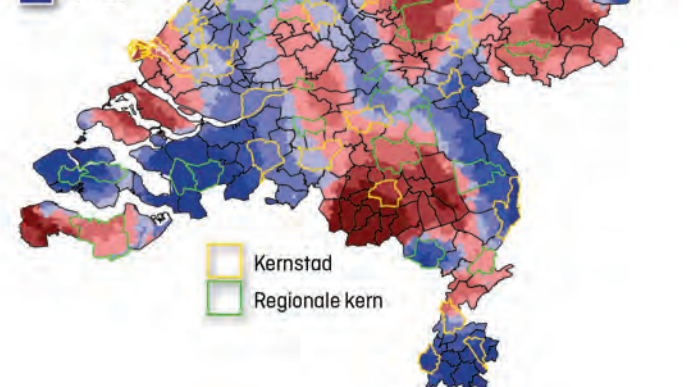
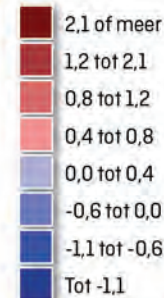
AANTAL

Banengroei

Ontwikkeling aantal banen in industrie 2011-2021

PROCENT

ger was dit onaantrekkelijk werk, nu gaat alles met computers. Dat willen jongeren. Je moet binden en boeien op de krappe arbeidsmarkt.'

In de Achterhoek beginnen ze graag over *naoberschap*: elkaar helpen. Ruesinks buurman op De Rieze, Arthur Jansen (46) van AWEJA Railsystemen, legt uit dat dat meer is dan folklore. 'Op mijn zeventiende hadden we familieberaad. Mijn vader wilde voor zichzelf beginnen en had startkapitaal nodig. Mijn broer en ik legden geld in en oma ook. Bij een Ulfts bedrijf kon mijn vader een hal huren en in het weekeinde gratis machines gebruiken. Ze stonden dan toch stil.'

Met vereende krachten ontstond een internationaal bedrijf. Jansen: 'En de dame die zojuist koffie bracht, is mijn moeder van 74. Ze werkt nog elke dag met veel plezier op de administratie. Ze moet er niet aan denken om te stoppen.'

Jansen is actief bestuurder: penningmeester van Industrie Belang Oude IJssel, voorzitter van de Samenwerkende Industriekringen Achterhoek en van het parkmanagement op De Rieze. Jansen: 'Als er bomen moeten worden gekapt of zout gestrooid op het industriepark, dan wordt dat direct geregeld met de ge-

Banen in de industrie

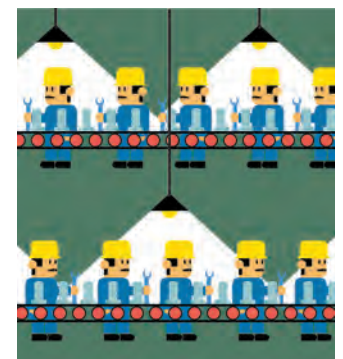
Industrie was in 2021 goed voor 733.000 banen, blijkt uit cijfers van Stichting LISA. En industrie levert ook in andere sectoren werkgelegenheid. *Toplocaties 2022* brengt regionale verschillen aan het licht. In bijvoorbeeld de Zeeuwse havengebieden, de regio Eindhoven en de Achterhoek levert de industrie veel banen. Op de kaart 'Werken in industrie' op deze pagina liggen die gebieden vooral buiten de Randstad. In de Randstad zelf vallen Rotterdam – havens – en het gebied rond Velsen – Tata Steel – op.

Het aantal banen in de industrie neemt gestaag toe, met 0,37 procent per jaar sinds 2011. Maar in de donkerblauw gekleurde gebieden op de kaart 'Banengroei' nam het aandeel banen in de industrie juist af. Opvallende krimp: Westelijk Brabant, rond Em-

meente. Korte lijnen hanteren, is onze kracht: doe lokaal wat lokaal kan.'

Jansen is ook lid van de Achterhoek Board, nog een bestuurslaag hoger. De board heeft veel zeggenschap. Tien leden vertegenwoordigen overheid, maatschappelijke organisaties en ondernemers. Ze zijn benoemd door raadsleden uit zeven gemeenten. 'De besluitvorming

is gelijkwaardig verdeeld.' De board neemt inhoudelijke beslissingen op veel thema's: werkgelegenheid, innovatie, scholing, woningbouw, gezondheid, promotie van de regio. 'We sponsoren voetbalclub De Graafschap.' Brede samenwerking, korte lijntjes. Makelen en schakelen noemen ze het. Jansen: 'Alleen ga je sneller, samen kom je verder.'

men en Alkmaar, en in delen van Limburg.

Industriële hotspots zijn regio's met veel banen en veel groei. Dat geldt onder meer voor de regio Eindhoven, de Achterhoek en het gebied dat van zuidelijk Friesland, via Overijssel en Flevoland loopt tot de Veluwe.

Toplocaties 2022

Top-47 Regio's

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	SG Utrecht
2	SG Amsterdam
3	SG Eindhoven
4	SG Amersfoort
5	SG Den Bosch
6	SG Breda
7	SG Apeldoorn
8	SG Rotterdam
9	SG Zwolle
10	Gorinchem e.o.
11	SG Tilburg
12	Noord-Veluwe
13	SG Sittard-Geleen
14	Boxtel/Bladel e.o.
15	SG Leiden
16	SG Arnhem
17	Ede/Veenendaal e.o.
18	SG Den Haag
19	SG Enschede/ Hengelo
20	SG Alkmaar
21	SG Nijmegen
22	SG Maastricht
23	Soest/Huizen e.o.
24	Zeeland
25	SG Venlo
26	SG Groningen
27	Deventer e.o.
28	Oss/Veghel e.o.
29	Flevoland
30	Roermond/ Weert e.o.
31	Westelijk Brabant
32	Groene Hart
33	Zuidelijk Fryslân
34	Tiel e.o.
35	Hoogeveen/ Meppel e.o.
36	Almelo e.o.
37	Achterhoek
38	Assen e.o.
39	Kop van Noord-Holland
40	Waalwijk e.o.
41	Duin- en Bollenstreek
42	SG Leeuwarden
43	SG Heerlen
44	Hoorn e.o.
45	Emmen e.o.
46	Beverwijk/ Castricum e.o.
47	Oostelijk Groningen

Toplocaties 2022

Top-100 Gemeenten

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	Haarlemmermeer
2	Rotterdam
3	Den Bosch
4	Son en Breugel
5	Amsterdam
6	Nieuwegein
7	Gorinchem
8	Zwolle
9	Eindhoven
10	Goes
11	Breda
12	Utrecht
13	Apeldoorn
14	Heerenveen
15	Barneveld
16	Veldhoven
17	Zoeterwoude
18	Hengelo
19	Roermond
20	Arnhem
21	Amersfoort
22	Alkmaar
23	Woerden
24	Sliedrecht
25	Sittard-Geleen
26	Hilversum
27	Dordrecht
28	Amstelveen
29	Venlo
30	Tilburg
31	Capelle aan den IJssel
32	Bergen op Zoom
33	Waalwijk
34	Heerlen
35	Diemen
36	Zeist
37	Harderwijk
38	Oosterhout
39	Tiel
40	Bunnik
41	Doetinchem
42	Almelo
43	Barendrecht
44	Leusden
45	Oirschot
46	Groningen
47	Meierijstad
48	Nijmegen
49	Maashorst
50	Lelystad

51	Aalsmeer
52	Ede
53	Etten-Leur
54	Vijfheerenlanden
55	Leiden
56	Rijswijk
57	Veenendaal
58	Nijkerk
59	Beek
60	Oldenzaal
61	Schiedam
62	Boxtel
63	Den Haag
64	Baarn
65	Weert
66	Westland
67	Deventer
68	Eersel
69	Duiven
70	Meppel
71	Leeuwarden
72	Gooise Meren
73	Haarlem
74	Bladel
75	Roosendaal
76	Maastricht
77	Gilze en Rijen
78	Laren
79	Soest
80	Helmond
81	Middelburg
82	Oisterwijk
83	Enschede
84	Noordwijk
85	Zaanstad
86	Zaltbommel
87	Velsen
88	Ridderkerk
89	Vught
90	Gouda
91	Baarle-Nassau
92	Venray
93	West Betuwe
94	Beverwijk
95	Houten
96	Uithoorn
97	Schagen
98	Delft
99	Hoorn
100	De Bilt

Toplocaties per sector

Top-35 Gemeenten

MATERIAALGEORIËNTEERD

1	Reimerswaal
2	Moerdijk
3	Waalwijk
4	Meierijstad
5	Haarlemmermeer
6	Renswoude
7	Son en Breugel
8	Westland
9	Zoeterwoude
10	Alblasserdam
11	Oss
12	Urk
13	Velsen
14	Zwartewaterland
15	Gorinchem
16	Geertruidenberg
17	Uithoorn
18	Duiven
19	Neder-Betuwe
20	Hardinxveld-Giessendam

PERSONENGEORIËNTEERD

1	Zwolle
2	Goes
3	Laren
4	Zeist
5	Amsterdam
6	Ermelo
7	Utrecht
8	Groningen
9	Arnhem
10	Nieuwegein
11	Breda
12	Apeldoorn
13	Leiden
14	Roermond
15	Haarlemmermeer
16	Nijmegen
17	Heerlen
18	Leeuwarden
19	Alkmaar
20	Amersfoort

Groningen

1	Groningen
2	Veendam
3	Eemsdelta
4	Oldambt
5	Westerkwartier

Limburg

1	Roermond
2	Sittard-Geleen
3	Venlo
4	Heerlen
5	Beek

Noord-Brabant

1	Den Bosch
2	Son en Breugel
3	Eindhoven
4	Breda
5	Veldhoven

Noord-Holland

1	Haarlemmermeer
2	Amsterdam
3	Alkmaar
4	Hilversum
5	Amstelveen

Overijssel

1	Zwolle
2	Hengelo
3	Almelo
4	Oldenzaal
5	Deventer

Utrecht

1	Nieuwegein
2	Utrecht
3	Amersfoort
4	Woerden
5	Zeist

Zeeland

1	Goes
2	Middelburg
3	Terneuzen
4	Schouwen-Duiveland
5	Vlissingen

Toplocaties per provincie

Top-5 Gemeenten

INFORMATIEGEORIËNTEERD

1	Amsterdam
2	Utrecht
3	Amstelveen
4	Rijswijk
5	Bunnik
6	Eindhoven
7	Hilversum
8	Den Bosch
9	Amersfoort
10	Den Haag
11	De Bilt
12	Diemen
13	Haarlemmermeer
14	Rotterdam
15	Zeist
16	Delft
17	Wassenaar
18	Leusden
19	Arnhem
20	Groningen

Drenthe

1	Meppel
2	Assen
3	Hoogeveen
4	Tynaarlo
5	Emmen

Flevoland

1	Lelystad
2	Almere
3	Noordoostpolder
4	Zeewolde
5	Dronten

Friesland

1	Heerenveen
2	Leeuwarden
3	Smallingerland
4	De Fryske Marren
5	Súdwest-Fryslân

Gelderland

1	Apeldoorn
2	Barneveld
3	Arnhem
4	Harderwijk
5	Tiel

Zuid-Holland

1	Rotterdam
2	Gorinchem
3	Zoeterwoude
4	Sliedrecht
5	Dordrecht

Toplocaties 2022

Gemeentetypen plus positie ranglijst alle gemeenten

TOP-28 KERNSTEDEN

Positie totale ranglijst

1	Haarlemmermeer	1
2	Rotterdam	2
3	Den Bosch	3
4	Amsterdam	5
5	Zwolle	8
6	Eindhoven	9
7	Breda	11
8	Utrecht	12
9	Apeldoorn	13
10	Hengelo	18
11	Arnhem	20
12	Amersfoort	21
13	Alkmaar	22
14	Sittard-Geleen	25
15	Hilversum	26
16	Dordrecht	27
17	Venlo	29
18	Tilburg	30
19	Heerlen	34
20	Groningen	46
21	Nijmegen	48
22	Leiden	55
23	Den Haag	63
24	Leeuwarden	71
25	Haarlem	73
26	Maastricht	76
27	Enschede	83
28	Delft	98

TOP-35 SUBURBAAN

Positie totale ranglijst

1	Son en Breugel	4
2	Nieuwegein	6
3	Veldhoven	16
4	Zoeterwoude	17
5	Amstelveen	28
6	Capelle aan den IJssel	31
7	Diemen	35
8	Zeist	36
9	Oosterhout	38
10	Bunnik	40
11	Barendrecht	43
12	Leusden	44
13	Aalsmeer	51
14	Etten-Leur	53
15	Rijswijk	56

16	Nijkerk	58
17	Beek	59
18	Oldenzaal	60
19	Schiedam	61
20	Baarn	64
21	Westland	66
22	Duiven	69
23	Gooise Meren	72
24	Gilze en Rijen	77
25	Laren	78
26	Soest	79
27	Helmond	80
28	Oisterwijk	82
29	Noordwijk	84
30	Zaanstad	85
31	Velsen	87
32	Ridderkerk	88
33	Vught	89
34	Baarle-Nassau	91
35	Beverwijk	94

TOP-33 REGIONALE KERNEN

Positie totale ranglijst

1	Gorinchem	7
2	Goes	10
3	Heerenveen	14
4	Barneveld	15
5	Roermond	19
6	Woerden	23
7	Bergen op Zoom	32
8	Waalwijk	33
9	Harderwijk	37
10	Tiel	39
11	Doetinchem	41
12	Almelo	42
13	Meerijstad	47
14	Maashorst	49
15	Lelystad	50
16	Ede	52
17	Veenendaal	57
18	Weert	65
19	Deventer	67
20	Roosendaal	75
21	Middelburg	81
22	Gouda	90
23	Venray	92
24	Hoorn	99
25	Smallingerland	106

26	Assen	109
27	Alphen aan den Rijn	116
28	Terneuzen	117
29	Zutphen	122
30	Oss	131
31	Hoogeveen	141
32	Emmen	183
33	Den Helder	247

TOP-35 LANDELIJKE KERNEN

Positie totale ranglijst

1	Sliedrecht	24
2	Oirschot	45
3	Vijfheerenlanden	54
4	Boxtel	62
5	Eersel	68
6	Meppel	70
7	Bladel	74
8	Zaltbommel	86
9	West Betuwe	93
10	Schagen	97
11	Bodegraven-Reeuwijk	104
12	Culemborg	105
13	Utrechtse Heuvelrug	107
14	Nunspeet	108
15	Moerdijk	111
16	Texel	112
17	Rijssen-Holten	114
18	Gennep	119
19	Noordoostpolder	123
20	Ermelo	125
21	Neder-Betuwe	127
22	Waddinxveen	128
23	Hardinxveld-Giessendam	134
24	Oost Gelre	135
25	Geertruidenberg	137
26	Woudenberg	138
27	Zeewolde	139
28	Schouwen-Duiveland	143
29	Winterswijk	145
30	Enkhuizen	149
31	Putten	150
32	Lochem	153
33	Land van Cuijk	154
34	Asten	155
35	Molenlanden	164

102 Provincie Zuid-Holland

107 Dutch Techzone

108 Gemeente Amsterdam

111 Gemeente Harlingen

115 Gemeente Middelburg

116 Gemeente Amstelveen

119 Gemeente Noardeast-Fryslân

120 Gemeente Hengelo

126 Gemeente Urk

129 Gemeente Opmeer

130 Hartstad Zwolle

133 Gemeente Oude IJsselstreek

134 Lemontree

137 Gemeente Terneuzen

138 Pro Warehouse

141 Gemeente Waalwijk

142 Gemeente Alkmaar

142 Gemeente Haarlemmermeer

Zuid-Holland als economische motor

Zuid-Holland behoort tot de meest geïndustrialiseerde en innovatieve regio's ter wereld. Terwijl de provincie de economische motor is van ons land, kan ze haar economische potentieel nóg beter benutten. Daarom heeft ze samen met tachtig partners een Groeiagenda opgesteld die zijn vruchten al begint af te werpen.

Volgens gedeputeerde Meindert Stolk heeft de provincie Zuid-Holland alle ingrediënten in huis voor een sterke en duurzame, digitale economie die een belangrijke bijdrage levert aan de welvaart in Nederland. “In onze provincie verdienen we met 3,7 miljoen mensen en 523.000 ondernemingen bijna een kwart van het nationale inkomen. We huisvesten maar liefst negen topsectoren, variërend van de maritieme maakindustrie rond de Drechtsteden tot het space-cluster in Noordwijk. Die diversiteit is een heel grote kracht, maar vereist wel regie.”

Uitdagingen

“Daarnaast staan we voor grote opgaven”, vervolgt Stolk. “Zo groeit onze regio minder snel dan andere regio's in Nederland en vergelijkbare regio's in Europa. Dat heeft te maken met een gedeeltelijk verouderde economische structuur. Onze economie moet digitaal worden, maar ook inclusiever, zodat iedereen kan meeprofiteren van de ontwikkelingen, de brede welvaart. Wij hebben als provincie, meer dan andere provincies, ook te maken met de energietransitie, verduurzaming en CO₂-reductie. Neem het Havenindustriële Complex, waar nog heel veel klassieke – ook fossiele – industrie zit. Verder moeten

Saskia Bruines (gemeente Den Haag) en Meindert Stolk (Zuid-Holland)

er de komende acht jaar alleen al in Zuid-Holland bruto 235.000 woningen bij komen. Waar en hoe realiseren we dat met elkaar, op een manier die voldoende ruimte biedt aan recreëren, groen en leefbaarheid? En tot slot werken we aan veiligheid en cybersecurity, maar ook aan bereikbaarheid en openbaar vervoer.”

Verbindende rol

Om deze uitdagingen het hoofd te bieden en groei te faciliteren heeft de provincie begin 2021 een Groeiagenda gelanceerd. Met inmiddels zo'n tachtig partners – in de driehoek van overheden, kennisinstellingen en bedrijven – zoekt Zuid-Holland manieren om innovatie breed te ondersteunen. Stolk: “Ik ben er oprecht van overtuigd dat samenwerking in die driehoek op alle niveaus cruciaal is, alleen al om de noodzakelijke transitie te faciliteren. Soms werken bedrijven aan dezelfde

Saskia Bruines:

'Met zo'n tachtig partners zoekt Zuid-Holland manieren om innovatie breed te ondersteunen'

opgaven zonder dat van elkaar te weten. Een van de onderdelen van de Groeiagenda is om die bedrijven veel meer bij elkaar te betrekken. Soms faciliteren we dat in een campusomgeving, met financiële ondersteuning. Het leidt tot mooie nieuwe samenwerkingsvormen, maar zeker ook tot groei. De rol van de provincie is dus om ecosystemen op te zetten, verbindingen te leggen en de juiste partijen samen aan tafel te krijgen. Daarbij werken we ook graag samen met gemeenten.”

Rode draden

De gemeente Den Haag is een

van de gemeenten waarmee de provincie samenwerkt om de Groeiagenda uit te voeren. Saskia Bruines is daar wethouder Financiën, Cultuur en Economie. “De samenwerking tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijven is ontzettend waardevol en werpt haar vruchten af”, vertelt ze. “Een van de redenen waarom we met elkaar de Groeiagenda hebben opgesteld, is om inzicht te krijgen in de veelzijdigheid van een grote regio met uitersten in type werkgelegenheid en type activiteiten. Ondanks die diversiteit zijn er rode draden te herkennen met betrekking tot duurzaamheid, innovatie en technologie in de verschillende sectoren. Het is zaak om onze kennis – over duurzame innovaties, digitalisering, robotisering, verantwoord datagebruik, cybersecurity – in de breedte in te zetten. Zo kun je robotisering zowel in de tuinbouw als in de scheepvaartindustrie inzetten.”

Human capital

“Om ervoor te zorgen dat er mensen zijn met de juiste opleidingen om op de verschillende niveaus het nodige werk te doen, werken we samen met de universiteiten, hogescholen en mbo-opleidingen in de provincie”, vertelt Stolk.

Bruines wijst op de grote regionale verschillen in opleidingsniveau. “In Den Haag spannen we ons al jaren in om jonge mensen uit kansarme milieus te stimuleren om een opleiding te volgen waar ze mee aan de slag kunnen. Of

om werkervaring op te doen via stages bij bedrijven. Ook is het zaak om mensen op te leiden voor functies waar nu en in de toekomst veel vraag naar is, zoals op het gebied van digitale veiligheid.”

Stolk: “En om aantrekkelijk te zijn voor talent uit het buitenland moeten we niet alleen goede kennisinstellingen en aantrekkelijke banen bieden, maar ook zorgen voor een fijne plek om te wonen, met snelle ov-verbindingen en goede luchtkwaliteit.”

Campusstrategie

Onder de Groeiagenda hangen zogenaamde taskforces die zorgen voor de uitvoering van de Groeiagenda, vertelt Stolk. “Circulariteit bijvoorbeeld, digitalisering of onze campusstrategie. We hebben in Zuid-Holland al drie campussen van nationaal belang: Leiden Bioscience Park, TU Delft Campus en NL Space Campus in Noordwijk. Die laatste biedt nog veel kansen voor verdere ontwikkeling. We bouwen daar een nieuw verzamelgebouw voor start-ups.”

Bruines: “Of neem ons gezamenlijke programma Startup in Residence Intergov. We koppelen start-ups aan zogenaamde challenges om ingewikkelde maatschappelijke opgaven op een creatieve manier aan te pakken. Het is een heel geslaagd programma. Het mes snijdt aan twee kanten. Er komen oplossingen uit voort, maar je geeft ook creatieve start-ups een kans om te groeien en zich verder te ontwikkelen in de circulaire en impacteconomie. Met het impactprogramma ondersteunen we duurzame innovatieve bedrijven. Naast start-ups zien we daar ook scale-ups die enorm groeien.”

>>

DEEL ONLINE

Smart City's

Nederland kent een netwerk van Smart City's om kennis en ervaring op te doen met digitale toepassingen voor maatschappelijke kwesties. "In Zuid-Holland zijn er twee", vertelt Bruines: "Smart City Rotterdam en Living Lab Scheveningen. Op de Noordboulevard op Scheveningen voeren we samen met scholen, bedrijven en betrokken inwoners verschillende testen uit. Zo meten we met speciale druktecamera's hoe druk het is. Uiteraard doen we dit zorgvuldig en blijft de privacy van mensen gewaarborgd. Maar ook doen we met speciale camera's onderzoek naar vlinders. Scheveningen zit tegen een Natura 2000-gebied aan en dus is het belangrijk voor de provincie om de natuurwaarden goed in beeld te houden. Verder hebben we een elektrisch netwerk om slimmer met energie om te kunnen gaan. Als iets werkt, kan het verder wor-

Meindert Stolk:

'Onze diversiteit is een heel grote kracht, maar vereist wel regie'

den uitgerold over de stad en naar andere gemeenten. In Rotterdam doen ze weer andere proeven, waar wij vervolgens mee aan de slag kunnen."

Zichtbare ambities

Stolk: "Een belangrijk element van de Groeiagenda is dat je in cijfers kunt laten zien wat onze bijdrage aan de Nederlandse economie al is. Zo levert het havengebied op dit moment 40 miljard toegevoegde waarde. Maar meteen daarna komt het Zuid-Hollandse cluster tuinbouw met een toegevoegde waarde van 14 miljard. Dat is meer dan

heel Schiphol. In een Groeiagenda maak je dat zichtbaar. Een ander belangrijk element van de Groeiagenda is dat we onze gesprekspartners, dus ook het Rijk, kunnen laten zien dat we de nationale ambities helpen realiseren. Als je zichtbaar kunt maken wat je te bieden hebt op het gebied van verduurzaming, CO₂-reductie en woningbouw, ben je een belangrijke partner voor het kabinet. En het feit dat er in de top dertig van gemeenten met een aantrekkelijk vestigingsklimaat maar liefst vijf gemeenten uit Zuid-Holland staan, onderstreept voor mij het belang – en het succes – van samenwerking in de driehoek van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen."

Henriëtte Herbschleb (Dutch Techzone) en Janwillem de Kam (Vepa)

'Alles komt hier samen'

De Dutch Techzone bestaat uit de gemeenten Coevorden, Emmen, Hardenberg en Hoogeveen en profileert zich als een regio van technisch vakmanschap voor de maakindustrie. Nauwe samenwerking tussen overheden, onderwijs en ondernemingen staat hierbij voorop.

“Alles komt hier samen, vanaf het bedenken tot het uitvoeren”, zegt Henriëtte Herbschleb van Dutch Techzone. “Deze regio herbergt al veel vakmanschap en we hebben korte lijnen met de Universiteit van het Noorden en andere kennisinstellingen. Daarom zijn de innovaties ook ontzettend op de praktijk gericht.”

Ze wordt bijgevalen door Janwillem de Kam van Vepa the furniture factory. Vepa produceert project- en kantoormeubilair en opereert sinds 2016 internationaal. “We hebben ons ten doel gesteld om zo veel mogelijk gebruik te maken van reststromen. Dankzij de open opstelling van de gemeenten in de regio kunnen wij onze expansieplannen waarmaken.”

Circulaire proeftuin

De Kam licht toe: “We hebben nu in twee van de vier gemeenten fabrieken staan en op beide locaties breiden we momenteel uit. We merken dat we hierbij alle medewerking krijgen; je wordt als ondernemer op alle aspecten ondersteund.”

Ook geeft Vepa daar waar mogelijk iets terug aan de regio. “We hebben al grond aangekocht voor toekomstige uitbreiding. Maar om dit niet braak te laten liggen, hebben we hier een circulaire proeftuin, onze Greenfields, ingericht. Daar groeien gewassen als hennep en vlas, waar we meubelen van maken. Samen met de Stichting Voedseltuin verbouwen vrijwilligers hier ook groente, aardappelen en fruit voor de voedselbank in Zuidoost-Drenthe.”

DEEL ONLINE

Samen werken, wonen en leven

Henriëtte Herbschleb:

“Dit is een goed voorbeeld van wat ik bedoel. We hebben hier de ruimte en we zoeken bedrijven die het ecosysteem beter maken. Dan heb ik het niet alleen over circulariteit, maar ook over samenwerken, teruggeven aan de regio. Het gaat om samen werken, wonen en leven.”

Janwillem de Kam: “Dan helpt het dat overheden ook meedenken. Zo willen we versneld van het gas af en installeren wij 3400 zonnepanelen en een hydrolyser om waterstof bij te mengen in onze ovens. Op een mooie dag produceren we zelf alle elektriciteit voor de fabriek. In feite worden we dan energieproducent. Dit heeft wat haken en ogen in de vergunningsfase, maar de overheid zegt: hier komen we uit; we gaan dit doen. Mede dankzij deze instelling kunnen wij innoveren.”

Henriëtte Herbschleb:

‘We zoeken bedrijven die het ecosysteem beter maken’

De stad als digitaal ecosysteem

Binnen de gemeente Amsterdam is de digitale transformatie volop gaande. Terwijl steeds meer data toegankelijk worden, kijkt de altijd kritische burger scherp mee of de dienstverlening wel verbetert. “We doen dit zeer zorgvuldig, want alles staat of valt met vertrouwen in de overheid.”

Hoe kun je als gemeentelijke organisatie voldoen aan de verwachtingen van alle Amsterdammers? Begrijpelijkerwijs willen die wonen in een stad die schoon, groen, duurzaam, veilig, toegankelijk en behulpzaam is, maar dat is op organisatorisch niveau een flinke uitdaging. Sinds de gemeente de digitale transformatie ter hand heeft genomen, wordt flink geïnvesteerd in het stroomlijnen van alle informatie-uitwisseling. De data- en technologieafdelingen van de gemeente, waar verspreid over de stad liefst 1500 mensen werken, werken onophoudelijk om de beschikbare data te ontsluiten via het centrale dataplatform.

Daarbij wordt scherp gelet op cybersecurity, want ‘security by design’ én ‘privacy by design’ zijn leidend in dit proces, vertelt Marleen Gebraad, directeur Data. “Niet alleen vanuit wet- en regelgeving, maar ook omdat we het vertrouwen van de burger in de overheid niet mogen verspelen. Bij koppeling van informatiesystemen blijven alle persoonlijke gegevens, waarvan alleen de noodzakelijke worden opgeslagen, veilig afgeschermd. Tegelijk onderschrijven we van harte het voornemen als overheid om zo open mogelijk te zijn. Ons uitgangspunt is: alle data zijn toegankelijk, tenzij. Met onderzoek.amsterdam.nl, openresearch.amsterdam en data.amsterdam.nl hebben

Marleen Gebraad

DEEL ONLINE

we bijvoorbeeld drie sites boordevol info over de stad.”

Complexe koppeling

Voortdurend zijn Gebraad en haar collega's op zoek naar slimme manieren om de beschikbare informatie, die vanuit steeds meer afdelingen gestructureerd naar het dataplatform stroomt, te benutten. Zo speelt de gemeente graag een rol in het tegengaan van energiewaarde onder haar inwoners. Signaleren waar welke hulp nodig is, lukt echter alleen met informatie van verschillende partijen, van energiemaatschappijen en netbeheerders tot werkgevers en uitkeringsinstanties. Gebraad: “Die datakoppeling is erg complex, mede door de privacy-voorwaarden. Toch vinden we als gemeente dat we hierin een rol moeten spelen. Techgiganten als Google en Facebook hebben een commercieel belang bij gegevenskoppeling; als gemeente willen we er een digitaal ecosysteem mee creëren om Amsterdammers zo goed mogelijk van dienst te zijn.”

Zo is Amsterdam druk bezig om een coalitie van verschillende partijen in de zorg aan een centraal platform te koppelen, zodat elke Amsterdammer snel toegang kan krijgen tot de juiste zorg, van specialistisch consult tot thuishulp.

Marleen Gebraad:

‘Ook bij praktische werkprocessen kunnen data helpen om betere besluiten te nemen’

Die kanselijkheid is echter niet te realiseren zonder ook naar de Amsterdammers zelf te kijken: hoe bereik je de mensen die digitaal niet zijn, geen internet hebben of het Nederlands niet machtig zijn? Gebraad: “Een van de belangrijkste voorwaarden voor onze digitale transformatie is dat die inclusief is: iedereen moet kunnen meedoen. Of dat nu via bibliotheken, buurthuizen of computercursussen kan worden bereikt: inclusiviteit maakt nadrukkelijk deel uit van onze strategie.”

Lantaarnpalen scannen

Een praktisch voorbeeld van de voordelen van centrale gegevenskoppeling is de schoonmaak in de stad. Het zou mooi zijn om realtime te weten waar het vuil ligt en daar meteen een vuilnisauto heen te kunnen sturen. Die info kan binnenkomen via een melding op een app, maar je zou daarvoor ook de beelden van de scanauto's van parkeercontrole

kunnen gebruiken. Gezichten op die beelden moeten eerst worden geblurd, dus misschien is het dan goedkoper om de camera's lager op de wagens te monteren. “Dit toont hoe je slim met zulke data kunt omgaan, al is zulk gebruik van deze beelden nu juridisch nog niet toegestaan. Die scanauto's worden nu wel al gebruikt om lantaarnpalen te scannen: waar staan ze precies en in welke staat? Hetzelfde zijn we aan het opzetten voor bomen en het onderhoud daarvan.”

Zulk datagedreven werken, dat Gebraad onvermoeibaar promoot binnen de gemeentelijke organisatie, kan ook in de meest praktische beroepen verschil maken. “Ieders werk verandert door digitalisering. Het is goed om daar actief over na te denken: wat betekent het voor mijn werk? Die vraag is voor elke afdeling relevant.”

Instromend talent

De aanzienlijke inspanning op technologiegebied maakt dat Amsterdam voortdurend behoefte heeft aan nieuw talent. De gemeente investeert flink in nieuwe instroom, onder meer met stages en traineeships, en de doorontwikkeling van eigen medewerkers, zegt Gebraad. “De gemeente is zo groot – je kunt hier alle kanten op. En je raakt hier snel echt betrokken, want jouw werk heeft direct impact op het reilen en zeilen van de stad. Ik kijk steeds bewuster om me heen als ik door de stad fiets: is het hier schoon, hoe ligt alles erbij? Je werk doet ertoe; dat geeft veel voldoening.”

Wethouder Paul Schoute

Harlingen gaat voor goud

Een zeehaven, ruimte voor bedrijven en mensen, en een bevolking van innovatieve doorzetters die rechtdoorzee zijn. Dat is 'het goud van Noordwest-Friesland'. En dat moet maar eens ontgonnen worden, vindt wethouder Paul Schoute van Economische Zaken.

Het goud van Noordwest-Friesland' is het sociaal-economische actieprogramma van Harlingen en de gemeente Waadhoeke. De bedoeling is dat overheid, bedrijfsleven en onderwijs samen anticiperen op de demografische krimp van de regio. Belangrijk onderdeel: de terugloop in de beroepsbevolking opvangen en mensen opleiden en aantrekken om de vacatures te vervullen.

Maritieme hub

Met de opleidingsmogelijkheden zit het wel goed. Harlingen wil een 'maritieme hub' worden, een bron van werkgelegenheid. De havenstad huisvest de grootste binnenvaartopleiding van Europa. "En het hbo in Leeuwarden is om de hoek", zegt wethouder Paul Schoute van Economische Zaken. "We hebben de bedrijvigheid en een goed vestigings-

klimaat", meent hij, "om mbo'ers en hbo'ers voor de regio te behouden."

Doordat de lijnen tussen de sectoren dankzij het programma korter worden, is het bijvoorbeeld eenvoudiger om scholieren te laten zien welke mogelijkheden er later zijn, aldus taxiondernemer Ali van der Pol, die geregeld jongeren over de vloer heeft. "En de sfeer is ook informeel; je kunt hier (het gemeentehuis, *red.*) zo binnenlopen om iets te bespreken."

Harlingen is een echte stad, met historie en een stadsleven. Het is de enige Friese zeehaven, de opstap naar de Waddeneilanden en thuishaven voor vissers, de bruine vloot en rivier- en zeecruiseschepen. Schoute: "De Willems haven is een mix van nautische historie, cultuur en

horeca, waar gasten hun hart kunnen ophalen."

Bereikbaarheid zit wel goed

Bereikbaarheid is belangrijk voor bedrijven en inwoners. En dat zit wel goed, weet Van der Pol beroepshalve. "Schiphol is iets meer dan een uurtje rijden, Groningen ook. En er zijn vrijwel nooit files." De woon-werkafstand wordt bovendien minder belangrijk gevonden, zeker sinds corona, aldus Schoute.

Die mix trekt nu al mensen en bedrijven uit de Randstad. Laat maar komen, zegt Schoute. Vestigingsruimte is er nu nog. "Harlingen is een stad met potentie – een monumentale stad gelegen aan het werelderfgoed de Waddenzee – en we zijn duidelijk goed op weg om dat goud te ontginnen."

DEEL ONLINE

Paul Schoute:

'Harlingen is een stad met potentie – een monumentale stad aan werelderfgoed de Waddenzee'

Toplocaties industrie mkb

Top-47 Regio's

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	Boxtel/Bladel e.o.
2	Waalwijk e.o.
3	Achterhoek
4	Roermond/ Weert e.o.
5	Gorinchem e.o.
6	SG Venlo
7	SG Sittard-Geleen
8	Almelo e.o.
9	SG Enschede/ Hengelo
10	Tiel e.o.
11	Oss/ Veghel e.o.
12	Zeeland
13	Westelijk Brabant
14	Flevoland
15	Zuidelijk Fryslân
16	Ede/ Veenendaal e.o.
17	Noord-Veluwe
18	Oostelijk Groningen
19	Emmen e.o.
20	Hoogeveen/ Meppel e.o.
21	SG Zwolle
22	SG Tilburg
23	SG Apeldoorn
24	Hoorn e.o.
25	SG Eindhoven
26	Groene Hart
27	SG Breda
28	SG Den Bosch
29	Duin- en Bollenstreek
30	Kop van Noord-Holland
31	SG Arnhem
32	Soest/Huizen e.o.
33	SG Amersfoort
34	SG Leeuwarden
35	Deventer e.o.
36	SG Alkmaar
37	SG Rotterdam
38	SG Amsterdam
39	SG Nijmegen
40	SG Maastricht
41	SG Heerlen
42	Beverwijk/ Castricum e.o.
43	SG Groningen
44	SG Utrecht
45	SG Leiden
46	Assen e.o.
47	SG Den Haag

Toplocaties industrie mkb

Top-100 Gemeenten

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	Renswoude	51	Epe
2	Bergeijk	52	Noordoostpolder
3	Geertruidenberg	53	West Betuwe
4	Nederweert	54	Scherpenzeel
5	Zwartewaterland	55	Wijchen
6	Bladel	56	Rijssen-Holten
7	Moerdijk	57	Hoeksche Waard
8	Someren	58	Twenterand
9	Oude IJsselstreek	59	Enkhuizen
10	Cranendonck	60	Meerijstad
11	Waalwijk	61	Etten-Leur
12	Staphorst	62	Goeree-Overflakkee
13	Oldenzaal	63	Bronckhorst
14	Alblasserdam	64	Bunschoten
15	Barneveld	65	Winterswijk
16	Asten	66	Zaltbommel
17	Molenlanden	67	Hilvarenbeek
18	Eersel	68	Overbetuwe
19	Hardinxveld-Giessendam	69	Doetinchem
20	Urk	70	Altena
21	Hof van Twente	71	Lisse
22	Gilze en Rijen	72	Oirschot
23	Neder-Betuwe	73	Montferland
24	Haaksbergen	74	Venlo
25	Oost Gelre	75	Raalte
26	Zoeterwoude	76	Harlingen
27	Baarle-Nassau	77	Waddinxveen
28	Weert	78	Voorst
29	Nijkerk	79	Zwijndrecht
30	Montfoort	80	Horst aan de Maas
31	Berkelland	81	Nuenen, Gerwen en Nederwetten
32	Almelo	82	Gennep
33	Aalten	83	Maasdriel
34	Sliedrecht	84	Son en Breugel
35	Deurne	85	Rhenen
36	Brummen	86	Sluis
37	Peel en Maas	87	Elburg
38	Dinkelland	88	Heeze-Leende
39	Opmeer	89	Gemert-Bakel
40	Beesel	90	Heerenveen
41	Reimerswaal	91	Krimpenerwaard
42	Tholen	92	Zuidplas
43	Valkenswaard	93	Oosterhout
44	Heusden	94	Noardeast-Fryslân
45	Sittard-Geleen	95	Woensdrecht
46	Hengelo	96	Kampen
47	Leudal	97	Soest
48	Schouwen-Duiveland	98	Nieuwkoop
49	Westerwolde	99	De Fryske Marren
50	Kapelle	100	Ede

Toplocaties industrie mkb per provincie

Top-5 Gemeenten

Drenthe

1	Coevorden
2	Meppel
3	Emmen
4	Hoogeveen
5	Borger-Odoorn

Groningen

1	Westerwolde
2	Oldambt
3	Eemsdelta
4	Veendam
5	Het Hogeland

Overijssel

1	Zwartewaterland
2	Staphorst
3	Oldenzaal
4	Hof van Twente
5	Haaksbergen

Flevoland

1	Urk
2	Noordoostpolder
3	Dronten
4	Zeevolde
5	Lelystad

Limburg

1	Nederweert
2	Weert
3	Peel en Maas
4	Beesel
5	Sittard-Geleen

Utrecht

1	Renswoude
2	Montfoort
3	Bunschoten
4	Rhenen
5	Soest

Friesland

1	Harlingen
2	Heerenveen
3	Noardeast-Fryslân
4	De Fryske Marren
5	Súdwest-Fryslân

Noord-Brabant

1	Bergeijk
2	Geertruidenberg
3	Bladel
4	Moerdijk
5	Someren

Zeeland

1	Reimerswaal
2	Tholen
3	Schouwen-Duiveland
4	Kapelle
5	Sluis

Gelderland

1	Oude IJsselstreek
2	Barneveld
3	Neder-Betuwe
4	Oost Gelre
5	Nijkerk

Noord-Holland

1	Opmeer
2	Enkhuizen
3	Aalsmeer
4	Wormerland
5	Haarlemmermeer

Zuid-Holland

1	Alblasserdam
2	Molenlanden
3	Hardinxveld-Giessendam
4	Zoeterwoude
5	Sliedrecht

ADVERTENTIE

HUIZEN

T.: 010 - 436 91 24 | info@zaakkinmedia.nl

**VOLGEND
JAAR KERST
IN UW NIEUWE
WONING?**

ERVAAR THE MAYOR Christmas EXPERIENCE

zaterdag 17 december

Graag laten we zien hoe we beloftes waarmaken als we spreken over exclusief, groots en luxueus wonen.

Komt u op 17 december genieten van The Mayor Christmas Experience van 15.00 tot 17.00 uur?

Glühwein en kerstbrood staat voor u klaar.

XXL APARTMENTS

Prijzen vanaf € 1.500.000,- v.o.n.

THE MAYOR VILLA'S

Prijzen vanaf € 1.760.000,- v.o.n.

MAYOR
THE
AMSTELVEEN

Meld u aan op woneninthemayor.nl

Toplocaties industrie mkb

Gemeentetypen

KERNSTAD

1	Sittard-Geleen	45
2	Hengelo	46
3	Venlo	74
4	Haarlemmermeer	120
5	Tilburg	197
6	Enschede	201
7	Dordrecht	205
8	Alkmaar	218
9	Den Bosch	229
10	Apeldoorn	231
11	Amsterdam	236
12	Breda	237
13	Leeuwarden	244
14	Eindhoven	245
15	Maastricht	260
16	Amersfoort	262
17	Rotterdam	276
18	Arnhem	277
19	Zwolle	278
20	Heerlen	289
21	Nijmegen	291
22	Hilversum	295
23	Utrecht	305
24	Delft	310
25	Leiden	315
26	Groningen	320
27	Haarlem	322
28	Den Haag	331

SUBURBAAN

1	Zwartewaterland	5
2	Oldenzaal	13
3	Alblasserdam	14
4	Hof van Twente	21
5	Gilze en Rijen	22
6	Haaksbergen	24
7	Zoeterwoude	26
8	Baarle-Nassau	27
9	Nijkerk	29
10	Montfoort	30
11	Brummen	36
12	Peel en Maas	37
13	Dinkelland	38
14	Beesel	40
15	Valkenswaard	43
16	Heusden	44

17	Epe	51
18	Wijchen	55
19	Hoeksche Waard	57
20	Etten-Leur	61
21	Bunschoten	64
22	Hilvarenbeek	67
23	Overbetuwe	68
24	Lisse	71
25	Raalte	75
26	Voorst	78
27	Zwijndrecht	79
28	Horst aan de Maas	80
29	Nuene, Gerwen en Nederwetten	81
30	Maasdriel	83
31	Son en Breugel	84
32	Heeze-Leende	88
33	Zuidplas	92
34	Oosterhout	93
35	Noardeast-Fryslân	94

REGIONALE KERN

1	Waalwijk	11
2	Barneveld	15
3	Weert	28
4	Almelo	32
5	Meerijstad	60
6	Doetinchem	69
7	Heerenveen	90
8	Ede	100
9	Tiel	110
10	Maashorst	112
11	Venray	113
12	Goes	123
13	Oss	124
14	Roermond	126
15	Terneuzen	132
16	Smallingerland	134
17	Veenendaal	135
18	Woerden	152
19	Roosendaal	157
20	Hoorn	163
21	Emmen	168
22	Hoogeveen	171
23	Harderwijk	172
24	Gorinchem	184
25	Alphen aan den Rijn	196
26	Middelburg	198

27	Lelystad	208
28	Deventer	209
29	Bergen op Zoom	238
30	Zutphen	242
31	Den Helder	282
32	Gouda	293
33	Assen	307

LANDELIJK

1	Renswoude	1
2	Bergeijk	2
3	Geertruidenberg	3
4	Nederweert	4
5	Bladel	6
6	Moerdijk	7
7	Somerem	8
8	Oude IJsselstreek	9
9	Cranendonck	10
10	Staphorst	12
11	Asten	16
12	Molenlanden	17
13	Eersel	18
14	Hardinxveld-Giessendam	19
15	Urk	20
16	Neder-Betuwe	23
17	Oost Gelre	25
18	Berkelland	31
19	Aalten	33
20	Sliedrecht	34
21	Deurne	35
22	Opmeer	39
23	Reimerswaal	41
24	Tholen	42
25	Leudal	47
26	Schouwen-Duiveland	48
27	Westerwolde	49
28	Kapelle	50
29	Noordoostpolder	52
30	West Betuwe	53
31	Scherpenzeel	54
32	Rijssen-Holten	56
33	Twenterand	58
34	Enkhuizen	59
35	Goeree-Overflakkee	62

Rutger Schonis

'Onze sfeer is onze kracht'

Rutger Schonis is wethouder van onder meer ruimtelijke ordening, economische zaken, bedrijventerreinen en toerisme. De aangewezen persoon dus, om te praten over de spurt die de gemeente in de ranglijsten heeft gemaakt.

Volgens Schonis plukt Middelburg de vruchten van jarenlang beleid om haar binnenstad te promoten en het toeristische aanbod te verbreden. "De afgelopen jaren zijn er flink wat hotels bij gekomen, die goed bezet zijn. Ook zien we een spin-off van Airbnb. Steeds meer mensen kiezen voor Middelburg als vertrekpunt voor bijvoorbeeld een weekendje Zeeland", aldus Schonis. "Door COVID-19 gaan meer Nederlanders op vakantie in eigen land en reizen Duitse en Vlaamse toeristen minder ver. Daar profiteren wij van."

1200 monumenten

Wat Middelburg volgens Schonis zo aantrekkelijk maakt, zijn goede verbindingen, 1200 monumenten, leuke kleine winkeltjes en veel groen. "Dat trekt mensen van buiten naar ons toe. Je zou dus gekscherend kunnen zeggen dat

de binnenstad het grootste bedrijventerrein en de banenmotor van Middelburg is."

Gekwalificeerd personeel

De gemeente heeft de afgelopen jaren flink geïnvesteerd in het versterken van haar economische profiel, aldus Schonis. "Ondernemers weten het bestuur goed te vinden, zowel in de binnenstad en het kantoorsegment als op onze vier bedrijventerreinen."

Bedrijven profiteren volgens Schonis van gekwalificeerd personeel dat wordt opgeleid bij de plaatselijke kennisinstellingen. "Wij zijn de laatste gemeente in Nederland die een universiteit heeft gekregen, University College Roosevelt", zegt hij trots. "We hebben een afdeling van de Hogeschool Zeeland, die sinds kort een groot laboratorium met diverse techfaciliteiten aan het

bouwen is. Verder kunnen studenten in Middelburg bij Scalda terecht voor praktijkopleidingen, onder andere op het gebied van horeca."

Forse groei

De wethouder ziet de toekomst vol vertrouwen tegemoet. "We zien een plek voor onze stad als bestemming voor bedrijvigheid en toerisme. Het Kenniscentrum Kusttoerisme van de Hogeschool Zeeland voorziet een forse groei voor de komende jaren. Dit betekent wel dat we de balans tussen toeristische groei en leefbaarheid moeten bewaren. Daarom zetten we in op spreiding van toeristen buiten de zomermaanden om. Onze sfeer is onze kracht; die moeten we koesteren en beschermen."

DEEL ONLINE

Rutger Schonis:

'De binnenstad is het grootste bedrijventerrein en de banenmotor van Middelburg'

De uitdagende dynamiek van Amstelveen

Ondernemend, groen en internationaal. Deze kernwoorden vatten Amstelveen perfect samen. Haar sterke economie gaat deze gemeente verder toekomstgericht vernieuwen vanuit het potentieel dat de nieuwe overkapping van de verdiepte A9 biedt. Naast alle andere plannen uiteraard.

Gemeente Amstelveen kent een jaloersmakende positie. Ze behoort tot de meest informatie-georiënteerde gemeenten van Nederland en, met onder meer het Amsterdamse Bos en bijzondere heemparken, tot een van de groenste gemeenten. Daarnaast staat ze bovenaan vermeld op de gebieden leefbaarheid, woondruk, veiligheid, zakelijke dienstverlening, mkb-vriendelijkheid en lage bijstand en arbeidsongeschiktheid. “Lokaal is alles goed op orde”, start Adam Elzakalai, Wethouder Amstelveen met Financiën, Wonen, Economische zaken, Project A9 en Schiphol in zijn portefeuille. “Maar als we vandaag hetzelfde doen als gisteren, weet je wat je morgen krijgt. Dus blijven we ontwikkelen. Uiteraard zien we het hoge percentage ‘geskilled’ arbeidspotentieel en de grote, internationaal georiënteerde kantoren graag blijven. Tegelijkertijd willen we bijdragen aan de transitie op arbeid en het aantal benodigde vierkante meters. Bijvoorbeeld via deelfuncties van gebouwen of gebieden.”

Internationaal

Amstelveen is aantrekkelijk om in te wonen, te werken en om te bezoeken. De stad heeft een hoog niveau kwalitatieve voorzieningen. Het huidige aantal inwoners van 92.000 telt 139 nationaliteiten en kan, aldus de beleidsplannen, doorgroeien naar 110.000 inwoners. De hiervoor benodigde extra 5.000 woningen zijn

Adam Elzakalai

DEEL ONLINE

in de planning. In Amstelveen zijn ruim 12.000 bedrijven gevestigd waar 55.250 personen werken. “Amstelveen kent een grote internationale gemeenschap. De strategische ligging nabij Schiphol en Amsterdam, met de Zuidas als internationaal zakendistrict en een infraknooppunt op steenworp afstand dragen hieraan bij. En dankzij de nabijheid van kennisinstellingen is een groot deel van onze beroepsbevolking goed opgeleid, meertalig en internationaal.”

Goed vestigingsklimaat

Het goede vestigingsklimaat blijft de gemeente versterken en de samenwerking met en tussen alle ondernemers stimuleren. Het accountteam economie staat hiervoor in nauw contact met het bedrijfsleven. “Voor de vitaliteit zijn daarnaast startende ondernemers belangrijk. Voor hen is er het ZAAI-programma. Met aandacht voor ondernemersvaardigheden en -capaciteiten en daarnaast brengen we hen in contact met ervaren ondernemers.”

Vanuit nauwe samenwerking binnen de metropoolregio Amsterdam ontstaat een versterking van de regio. “We ontwikkelen samen actief visie op de regio en werken in clusters. In Amstelveen ligt de

Adam Elzakalai:

‘Werk met het oog op de toekomst staat centraal bij ontwikkeling van onze bruisende gebieden’

focus vooral op ons sterkste punt, de kennisindustrie.”

Bruisend gebied

Kansen binnen Amstelveen wil de gemeente optimaal benutten. Zo bieden de drie overkappingen over de te verlagen A9 fantastische mogelijkheden. Hierdoor sluiten niet alleen Noord- en Zuid-Amstelveen weer aaneen, maar krijgt de gemeente een flinke gebiedsuitbreiding. “Deze centrumontwikkeling is een kwaliteitsimpuls voor de zuidkant van Amsterdam, waarbij ‘werk met het oog op de toekomst’ een grote rol krijgt. Ook is er een overeenkomst met Pathé over de komst van een nieuwe bioscoop met zeven zalen, die de uitgebreide ‘cultuurstrip’ en ons populaire Stadshart Amstelveen zal versterken.”

Daarnaast ontwikkelt Amstelveen een nieuw duurzaam bedrijventerrein in Amstelveen-Zuid en vernieuwt ze bedrijventerrein

Legmeer, waar wonen met werken gecombineerd gaat worden.

Uniek karakter

Om wonen, bereikbaarheid en bedrijvigheid te optimaliseren én Amstelveen het eigen unieke karakter te laten behouden wil Amstelveen bij de Vinex-wijkgedachte vandaan blijven. “Alles gaat op elkaar lijken. Wij willen dat Amstelveen nog meer gaat bruisen. Dat het een hoogontwikkelde gebied is waar bij wijze van spreken de start-ups als paddenstoelen uit de grond schieten. En dat als je ‘Amstelveen’ zegt, dit een uniek beeld biedt.”

Ook op fijn wonen en een wooncarrière voor iedereen ligt de Amstelveense focus. Dat het aantal arbeidsplaatsen groter is dan de beroepsbevolking is een teken dat het economisch goed gaat. Maar dit legt druk op de woningmarkt. “Amstelveen is een AAA+-locatie en hier willen meer mensen wonen dan mogelijk is. We kennen nu de verdeling 55% huur- en 45% koopwoningen. Met de beperkte ruimte is het een uitdaging om te zorgen dat elke doelgroep hier kan blijven wonen.”

Aantrekkelijke werkgever

De gemeente zelf staat ook niet stil. Inspiratie en innovatie waren de uitgangspunten voor een metamorfose van het gemeentehuis. Hybride werken gecombineerd met sfeervolle ontmoetingsplekken in een parkachtige omgeving op kantoor zet nieuwe processen in gang. “We blijven hierdoor een aantrekkelijke werkgever en we zien de productiviteit toenemen. Al tientallen andere gemeenten kwamen langs voor inspiratie. En dat gaf weer een impuls aan ons netwerk”, aldus Elzakalai. 🍀

Burgemeester Johannes Kramer en ondernemer Biense Dijkstra

Samen werken aan kwaliteit

Noardeast-Fryslân is een ideale vestigingslocatie voor industriële bedrijven. Deze groeiregio beschikt over goed onderwijs, gekwalificeerde werknemers en volop ondernemings- en vernieuwingsdrang. “De wereld stopt niet bij Noardeast-Fryslân, maar begint er juist.”

Noardeast-Fryslân scoort dit jaar hoog op de ranglijst van Friese industrielocaties. Volgens burgemeester Johannes Kramer komt dit vooral door de samenwerking tussen onderwijs, ondernemers en overheid. “Al deze partijen hebben een enorme drive om de regio vooruit te helpen. Door onze krachten te bundelen, open te staan voor elkaars ideeën en uit te gaan van eigen kwaliteit komt innovatieve en duurzame bedrijvigheid hier volop tot bloei.”

Circulair bouwen

Een van die vernieuwende bedrijven is Bouwgroep Dijkstra Draisma. “Wij hebben een industrieel concept ontwikkeld, waarmee we in korte tijd betaalbare en écht circulaire gebouwen

realiseren”, zegt directeur Biense Dijkstra. “Het mooie is, dat we deze oplossing ook hier in Dokkum hebben toegepast. Met dank aan de gemeente die ons binnen de bestaande wet- en regelgeving recent de mogelijkheid heeft geboden om een aantal flats te bouwen. Je merkt aan alles dat de gemeente ambitieus en daadkrachtig is: van de investeringen in (snel)wegen en glasvezel tot en met het aanstellen van oplossingsgerichte accountmanagers.”

Dijkstra ziet nog een reden voor het succes van Noardeast-Fryslân. “Hier wonen veel vakmensen met een hoge arbeidsmoraal. Tevens neemt het aantal leerlingen met een technische opleiding toe. Dit komt mede door de samenwerking tussen het onderwijs

en de verschillende bouw-, staal- en installatiebedrijven. Via gastlessen geven ondernemers een interessante blik op hoe modern en innovatief hun sector is. Zo motiveren ze leerlingen voor een carrière in de bouw en techniek.”

Gemeenschapsgevoel

“De laatste jaren weten steeds meer mensen Noardeast-Fryslân te vinden – en te waarderen”, zegt Kramer. “We liggen strategisch tussen Leeuwarden, Groningen en Drachten, met Dokkum als bruisende regiostad. Je woont hier betaalbaar en ruim in een prachtige regio met uitstekende voorzieningen en vriendelijke mensen met ‘mienskip’, ofwel een sterk gemeenschapsgevoel. Noardeast-Fryslân wil in 2040 een topregio zijn om te werken, wonen en recreëren. Ik heb er alle vertrouwen in dat we die ambitie gaan realiseren. Maar dan wel samen.”

DEEL ONLINE

Biense Dijkstra:

‘Hier wonen veel vakmensen met een hoge arbeidsmoraal’

Gerard Gerrits en Hanneke Steen

Hightech stad met groeiambities

Hengelo is het kloppend hart van Twente waar toptechnologie hoogtij viert. Van de 6200 bedrijven is ruim 80% actief in 'hightech systems and materials' (HTSM). De ambities van Hengelo reiken ver. De gemeente wil de kennisintensieve sector fors uitbreiden én versterkt de infrastructuur, verfraait de binnenstad en transformeert oude fabrieksterreinen tot locaties 3.0 voor wonen, werken en ontmoeten.

Hengelo is van oudsher een techniekstad in hoofdzakelijk metaal. Stork en Hazemeijer legden het fundament onder de huidige toptechnologie. 6200 bedrijven zorgen zelfs voor 54.000 arbeidsplaatsen. Wethouder Gerard Gerrits: "Wij zijn de banenmotor van Twente. Hengelo huisvest niet alleen grote internationaal innoverende bedrijven, maar ook veel mkb'ers die bijdragen aan de innovaties." Wethouder Hanneke Steen vult aan: "Veel mkb'ers zijn succesvol dankzij de samenwerking met bijvoorbeeld een groot bedrijf als Thales, dat geavanceerde radarsystemen maakt voor de wereldmarkt. Hetzelfde geldt voor het internationaal operende Eaton in de elektrotechniek." Ook floreert in Hengelo de hoogwaardige maakindustrie, met de nodige 'gouden handjes', waaronder talrijke metaalbedrijven die voor ASML produceren. "Dat zegt veel over de hoogwaardige kwaliteit die hier wordt geleverd", overtuigt Gerrits.

Gunstig totaalplaatje

De regio kent een enorm potentieel aan kennisinstellingen. Daar hechten bedrijven veel waarde aan. Gerrits: "Universiteit Twente (UT) nabij Hengelo is een belangrijke broedplaats van (technisch) talent. Ook zijn er diverse grote hbo-instellingen. En het roc van Twente biedt met driehonderd mbo-opleidingen onderwijs aan maar liefst 22.000 studenten. Bedrijven kunnen zo rekenen op voldoende beschikbaarheid van personeel. Dat versterken we met de te verbeteren personenspoorlijn Zwolle-Twente-Münster."

Daarnaast maakt Hengelo het leven aangenaam met legio culturele voorzieningen. De hoogstedelijke voorzieningen die Hengelo samen met Enschede biedt bestaan uit de internationale FBK-games,

DEEL ONLINE

het gerenommeerde poppodium Metropool, de Grolsch Veste, een wedstrijdzwembad, theaters, een professionele schaatsbaan én veel groen. “Hengelo en Enschede worden met elkaar verbonden door een groot park. We vormen één samenhangend stedelijk gebied: de vijfde stad van Nederland met 250.000 inwoners. Hengelo biedt een gunstig totaalplaatje met brede welvaart”, concludeert Gerrits trots. Dit wordt bijvoorbeeld onderstreept door de ontwikkeling van campus High Tech Systems Park door Thales en de op duurzame energie gerichte bedrijfscampus The Green Box.

Investerings Twentekanaal

Het Twentekanaal draagt enorm bij aan de goede bereikbaarheid. Op dit moment wordt het kanaal geschikt gemaakt voor grotere schepen. Zo’n 250 miljoen euro is er inmiddels geïnvesteerd. “We hebben een van de grootste binnenhavens van Nederland. Voor veel bedrijven vormt het Twentekanaal een goede reden om zich hier te vestigen. Daar komt de situering aan de A1/A35 bij. We liggen aan een Europese corridor. De EU ziet ons als een belangrijke schakel in het Europese transportnetwerk. Tevens zijn we zeer belangrijk voor de Rotterdamse havens”, motiveert Steen.

Gerard Gerrits:

‘Hengelo biedt groeikansen voor bedrijven die willen samenwerken aan hightech innovaties’

Hengelo is niet alleen een bestuurlijk bestendige gemeente, maar staat ook bekend als bescheiden, sociaal én initiatiefrijk. Ze vervult de aanjaagfunctie om de regionale infrastructuur te versterken. Ook wordt de ambitieuze gemeente regelmatig aan tafel uitgenodigd om belangrijke landelijke issues te bespreken. In recent Elsevier-onderzoek scoort Hengelo hoog als aantrekkelijke vestigingsstad.

Spoorzone Hengelo-Enschede

Spoorzone Hengelo-Enschede geldt als innovatieve regio voor uitbreiding van zowel bedrijvigheid als woningbouw. De hoge Twentse zandgronden zijn volgens Gerrits uitermate geschikt om op te bouwen en te verstedelijken. “De Randstad is vol, maar hier is volop ruimte met uitstekende verbindingen. Het Duitse achterland is snel bereikbaar.” De focusgebieden bestaan uit drie te ontwikkelen stationsomgevingen. Rond deze drie ov-knooppunten

worden plekken gecreëerd waar mensen prettig, betaalbaar en duurzaam wonen, leren, werken en ontmoeten. Gerrits: “De jongeren met een eigen visie op het leven vormen een belangrijke doelgroep. Met realisatie van aantrekkelijke leefomgevingen en het verhogen van de stedelijke cultuur zetten we in op het behoud van jonge talenten voor de regio. Zo zijn we ook interessant voor nieuwe kennisintensieve bedrijven die willen samenwerken met onze bedrijven en onderwijsinstellingen.”

Speerpunten ambities

Hengelo wil groeien naar honderdduizend inwoners. De binnenstad wordt attractiever heringericht. Naast transformatie met nieuwe woningen moet een compacter winkelgebied ontstaan met goede horeca en winkelvoorzieningen. Dit vergroot de aantrekkelijkheid voor zowel bewoners, bezoekers als winkeliers. Op een steenworp van de binnenstad, gelegen aan het Centraal Station Twente, wordt met de gebiedsontwikkeling Hart van Zuid circa 50 hectare vrijkomend fabrieksterrein van Stork getransformeerd in een uniek en dynamisch stadsdeel met start-ups en duizenden nieuwe woningen.

Volgens Steen is na jaren de basis gelegd en kan de gebiedsontwikkeling starten. Geïnteresseerde bedrijven kunnen zich melden voor vestiging, maar ook ontwikkelaars en beleggers die willen bijdragen aan de leefbare stad van de toekomst. “Kijkend naar de grote landelijke opgaven als klimaat, verstedelijking en bevolkingsgroei zijn wij belangrijk voor de BV Nederland”, zegt de enthousiaste Steen. “Hengelo heeft alle potentie én ambitie voor versterking. En de ruimte om groei te verwezenlijken.”

Toplocaties totale industrie

Top-47 Regio's

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	SG Eindhoven
2	SG Sittard-Geleen
3	Boxtel/Bladel e.o.
4	Oss/ Veghel e.o.
5	Westelijk Brabant
6	SG Venlo
7	Achterhoek
8	Gorinchem e.o.
9	Waalwijk e.o.
10	Zeeland
11	Almelo e.o.
12	Roermond/ Weert e.o.
13	Zuidelijk Fryslân
14	SG Enschede/ Hengelo
15	SG Zwolle
16	Flevoland
17	Hoogeveen/ Meppel e.o.
18	SG Apeldoorn
19	Deventer e.o.
20	Emmen e.o.
21	Tiel e.o.
22	SG Tilburg
23	SG Breda
24	Noord-Veluwe
25	Ede/ Veenendaal e.o.
26	SG Nijmegen
27	SG Rotterdam
28	Soest/Huizen e.o.
29	Ostelijk Groningen
30	SG Leeuwarden
31	Hoorn e.o.
32	Kop van Noord-Holland
33	SG Heerlen
34	SG Den Bosch
35	SG Leiden
36	Groene Hart
37	Duin- en Bollenstreek
38	SG Arnhem
39	SG Groningen
40	SG Maastricht
41	SG Amsterdam
42	SG Amersfoort
43	SG Alkmaar
44	Assen e.o.
45	SG Utrecht
46	Beverwijk/ Castricum e.o.
47	SG Den Haag

Toplocaties totale industrie

Top-100 Gemeenten

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	Veldhoven	51	Etten-Leur
2	Zoeterwoude	52	Oostzaan
3	Terneuzen	53	Heerde
4	Son en Breugel	54	Venray
5	Best	55	Nijkerk
6	Bunschoten	56	Sliedrecht
7	Velsen	57	Eemsdelta
8	Sittard-Geleen	58	Gorinchem
9	Bladel	59	Lopik
10	Moerdijk	60	Heerenveen
11	Oost Gelre	61	Meppel
12	Zwartewaterland	62	Weert
13	Eersel	63	Scherpenzeel
14	Baarle-Nassau	64	Kapelle
15	Brummen	65	Alblasserdam
16	Neder-Betuwe	66	Hardinxveld-Giessendam
17	Bergen op Zoom	67	Lochem
18	Boxtel	68	Nederweert
19	Haaksbergen	69	Hof van Twente
20	Almelo	70	Zevenaar
21	Urk	71	Schagen
22	Meerijstad	72	Enkhuizen
23	Staphorst	73	Heusden
24	Cranendonck	74	Eindhoven
25	Waalwijk	75	Someren
26	Oss	76	Veendam
27	Helmond	77	Wijchen
28	De Fryske Marren	78	Veenendaal
29	Geertruidenberg	79	Bronckhorst
30	Smallingerland	80	Winterswijk
31	Molenlanden	81	Hardenberg
32	Land van Cuijk	82	Krimpen aan den IJssel
33	Gilze en Rijen	83	Oldebroek
34	Epe	84	Rijssen-Holten
35	Venlo	85	Hoogeveen
36	Barneveld	86	Teylingen
37	Woensdrecht	87	Renswoude
38	Oldenzaal	88	Wormerland
39	Laarbeek	89	Zeewolde
40	Roermond	90	Papendrecht
41	Oosterhout	91	Horst aan de Maas
42	Valkenswaard	92	Coevorden
43	Reimerswaal	93	Hellendoorn
44	Hengelo	94	Gennep
45	Oude IJsselstreek	95	Montferland
46	Bergen (L.)	96	Berkelland
47	Olst-Wijhe	97	Vlissingen
48	Bergeijk	98	Dinkelland
49	Doetinchem	99	Oirschot
50	Dongen	100	Vijfheerenlanden

Toplocaties totale industrie

Gemeentetypen plus positie op totale ranglijst

KERNSTEDEN

Positie totale ranglijst

1	Sittard-Geleen	8
2	Venlo	35
3	Hengelo	44
4	Eindhoven	74
5	Heerlen	101
6	Rotterdam	126
7	Dordrecht	132
8	Nijmegen	138
9	Tilburg	141
10	Zwolle	149
11	Apeldoorn	153
12	Haarlemmermeer	156
13	Enschede	179
14	Maastricht	186
15	Leiden	198
16	Den Bosch	210
17	Leeuwarden	217
18	Haarlem	219
19	Breda	221
20	Delft	230
21	Alkmaar	252
22	Arnhem	253
23	Groningen	260
24	Hilversum	262
25	Amsterdam	270
26	Amersfoort	275
27	Utrecht	294
28	Den Haag	318

SUBURBAAN

Positie totale ranglijst

1	Veldhoven	1
2	Zoeterwoude	2
3	Son en Breugel	4
4	Best	5
5	Bunschoten	6
6	Velsen	7
7	Zwartewaterland	12
8	Baarle-Nassau	14
9	Brummen	15
10	Haaksbergen	19
11	Helmond	27
12	Gilze en Rijen	33
13	Epe	34
14	Oldenzaal	38
15	Laarbeek	39

16	Oosterhout	41
17	Valkenswaard	42
18	Etten-Leur	51
19	Oostzaan	52
20	Nijkerk	55
21	Eemsdelta	57
22	Alblasserdam	65
23	Hof van Twente	69
24	Zevenaar	70
25	Heusden	73
26	Veendam	76
27	Wijchen	77
28	Krimpen aan den IJssel	82
29	Oldebroek	83
30	Teylingen	86
31	Wormerland	88
32	Papendrecht	90
33	Horst aan de Maas	91
34	Dinkelland	98
35	Peel en Maas	102

REGIONALE KERN

Positie totale ranglijst

1	Terneuzen	3
2	Bergen op Zoom	17
3	Almelo	20
4	Meerijstad	22
5	Waalwijk	25
6	Oss	26
7	Smallingerland	30
8	Barneveld	36
9	Roermond	40
10	Doetinchem	49
11	Venray	54
12	Gorinchem	58
13	Heerenveen	60
14	Weert	62
15	Veenendaal	78
16	Hoogeveen	85
17	Emmen	113
18	Goes	116
19	Maashorst	122
20	Deventer	125
21	Ede	128
22	Middelburg	133
23	Harderwijk	139
24	Roosendaal	148
25	Lelystad	150

26	Tiel	160
27	Woerden	162
28	Hoorn	204
29	Zutphen	225
30	Alphen aan den Rijn	246
31	Gouda	248
32	Assen	257
33	Den Helder	297

LANDELIJK

Positie totale ranglijst

1	Bladel	9
2	Moerdijk	10
3	Oost Gelre	11
4	Eersel	13
5	Neder-Betuwe	16
6	Boxtel	18
7	Urk	21
8	Staphorst	23
9	Cranendonck	24
10	De Fryske Marren	28
11	Geertruidenberg	29
12	Molenlanden	31
13	Land van Cuijk	32
14	Woensdrecht	37
15	Reimerswaal	43
16	Oude IJsselstreek	45
17	Bergen (Limburg)	46
18	Olst-Wijhe	47
19	Bergeijk	48
20	Dongen	50
21	Heerde	53
22	Sliedrecht	56
23	Lopik	59
24	Meppel	61
25	Scherpenzeel	63
26	Kapelle	64
27	Hardinxveld-Giessendam	66
28	Lochem	67
29	Nederweert	68
30	Schagen	71
31	Enkhuizen	72
32	Somereren	75
33	Bronckhorst	79
34	Winterswijk	80
35	Hardenberg	81

Toplocaties industrie per provincie

Top-5 Gemeenten

Drenthe

- 1 Meppel
- 2 Hoogeveen
- 3 Coevorden
- 4 Emmen
- 5 Midden-Drenthe

Noord-Brabant

- 1 Veldhoven
- 2 Son en Breugel
- 3 Best
- 4 Bladel
- 5 Moerdijk

Flevoland

- 1 Urk
- 2 Zeewolde
- 3 Noordoostpolder
- 4 Lelystad
- 5 Dronten

Noord-Holland

- 1 Velsen
- 2 Oostzaan
- 3 Schagen
- 4 Enkhuizen
- 5 Wormerland

Friesland

- 1 De Fryske Marren
- 2 Smallingerland
- 3 Heerenveen
- 4 Noardeast-Fryslân
- 5 Weststellingwerf

Overijssel

- 1 Zwartewaterland
- 2 Haaksbergen
- 3 Almelo
- 4 Staphorst
- 5 Oldenzaal

Gelderland

- 1 Oost Gelre
- 2 Brummen
- 3 Neder-Betuwe
- 4 Epe
- 5 Barneveld

Utrecht

- 1 Bunschoten
- 2 Lopik
- 3 Veenendaal
- 4 Renswoude
- 5 Vijfheerenlanden

Groningen

- 1 Eemsdelta
- 2 Veendam
- 3 Midden-Groningen
- 4 Oldambt
- 5 Westerwolde

Zeeland

- 1 Terneuzen
- 2 Reimerswaal
- 3 Kapelle
- 4 Vlissingen
- 5 Borsele

Limburg

- 1 Sittard-Geleen
- 2 Venlo
- 3 Roermond
- 4 Bergen
- 5 Venray

Zuid-Holland

- 1 Zoeterwoude
- 2 Molenlanden
- 3 Sliedrecht
- 4 Gorinchem
- 5 Alblasterdam

Legenda

SG = Stadsgewest

* Er zijn in totaal 47 regio's

* Er zijn in totaal 344 gemeenten, maar Rheden en Rozendaal, de Friese Waddeneilanden en Ouder-Amstel en Amsterdam zijn voor de analyse samengevoegd. De ranglijst telt daarvoor 339 posities

* Materiaalgeoriënteerd = productie en distributie van materiële goederen

(landbouw, industrie, bouwnijverheid, groothandel en transport)

* Informatiegeoriënteerd = het verkrijgen, verwerken en verstrekken van informatie (zakelijke en financiële diensten en openbaar bestuur)

* Personeelgeoriënteerd = directe persoonlijke dienstverlening aan consumenten (detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, onderwijs en zorg)

Bestel het boek: TEKENEND DOOR EUROPA

Deze prachtige gebonden uitgave is een ideaal cadeauboek. De bundel bevat alle artikelen en tekeningen die Jeanne Bieruma Oosting tussen 1951 en 1960 in *Elseviers Weekblad* publiceerde. De bundel telt 91 pagina's en kost € 17,95. Te koop in de betere boekhandel of bel tijdens kantooruren 020-8947553. Of bestel via www.ewmagazine.nl/oosting.

Janko Lolkema en Nathanaël Middelkoop

The background of the page is a photograph of a fishing boat's mast and rigging. The mast is a prominent orange color, and various ropes and pulleys are visible against a clear blue sky. The rigging is a complex network of lines and hardware, with some parts in yellow and black. The overall scene is a close-up, looking up at the mast structure.

Visserdorp wordt economische motor

Urk groeit snel; het eens ingetogen vissersdorp transformeert tot een maritieme hub en locatie van nationaal niveau. De ontwikkeling van haven en bedrijfsterrein Port of Urk, de hechte vereniging van Urker ondernemers én overheidssteun jagen dit verder aan. Nathanaël Middelkoop, Lourens de Boer en Janko Lolkema leggen uit.

Die ontwikkeling van vissersdorp naar een bruisende, zich snel ontwikkelende innovatieve regio, een leidend maritiem centrum; hoe en waarom doet Urk dat? Wethouder Nathanaël Middelkoop: “De visserij en direct daarmee verbonden activiteiten zijn nog steeds goed voor zo’n 40% van de Urker economie en blijven belangrijk, maar hebben het al jaren moeilijk. Door windmolenparken, minder visgronden, zwaardere ecologische en milieueisen en nu ook torenhoge brandstofkosten. Hierdoor zijn we de bakens gaan verzetten naar een veel breder en daardoor toekomstvaster maritiem en nautisch fundament.”

Belangrijk voor de slagingskans is volgens Middelkoop dat Urk allereerst een ondernemende gemeenschap is. “Je merkt aan de aard van de mensen dat ze weten waar ze naartoe willen, daar een extra stap voor willen zetten, een risicootje durven nemen; dat zit in ons karakter.”

Regiideal

Significant is ook dat de rijks- en provinciale overheid het economische belang van Urk onderkennen. Het maritieme cluster van Urker bedrijven met al zijn kennis en ervaring is door het ministerie van EZK bestempeld als onderdeel van de Topsector

DEEL ONLINE

Lourens de Boer

Water & Maritiem, een van de tien topsectoren die van cruciaal belang zijn voor de Nederlandse economie. Dat betekent volgens Middelkoop extra aandacht van de overheid en daardoor financiële steun voor de ontwikkeling van bedrijvigheid, maar ook scholing. Voor Urk is in dit kader onder andere de Regiodeal Noordelijk Flevoland opgetuigd, waarmee 5 miljoen euro voor duurzame scheepvaart en 10 miljoen euro voor het maritieme bedrijfsleven beschikbaar komt. Tevens zal het ROC Friese Poort met een maritieme testfaciliteit en campus worden uitgebreid. Middelkoop: “Als je de mensen en kennis niet hebt, kun je ook de ondernemers niet laten groeien. De samenwerking tussen onderwijs, ondernemers en overheid bepaalt het succes.”

Port of Urk

Van grotere importantie voor Urk is echter het plan ‘Port of Urk’. Al jaren heeft Urk een groot tekort aan beschikbare bedrijfskavels en daarom ontwikkelt de gemeente nu aan de zuidkant een toekomstbestendig en duurzaam (gasloos) bedrijventerrein van 100 hectare. Verder laat de provincie Flevoland een buitendijkse servicehaven aanleggen. Janko Lolkema, projectleider Port of Urk: “Dit moet het

Nathanaël Middelkoop:

‘Een risicotje durven nemen; dat zit in ons karakter’

meest toonaangevende maritieme en visverwerkende cluster in Nederland worden, maar bovenal een centrum voor internationale maritieme dienstverlening. Bijvoorbeeld de (af)bouw van gespecialiseerde schepen, reparatie en onderhoud van superjachten, offshore activiteiten en maritieme survey-activiteiten. Urk gaat de derde maritieme hotspot van Nederland worden, na Rotterdam en Noord-Nederland. Het heeft een prachtige centrale ligging en met die nieuwe haven hebben we veel potentie. Zeker als de sluisen bij Kornwerderzand eind van dit decennium 11 meter zijn verbreed en de vaargeul is verdiept; van cruciaal belang, omdat veel grotere zeeschepen dan van en naar Urk kunnen varen. De nieuwe haven en de grotere sluisen zullen ook een boost geven aan de vraag naar grond op het binnendijkse bedrijventerrein.” Urk maakt zich hier hard voor samen met de regio Zwolle.

Synergie

Belangrijke speler is ook het cluster Urk Maritime, een samenwer-

kingsverband van bedrijven in de scheepsbouw, maritieme toelevering en dienstverlening. Doel is om de maritieme kundigheid van het Urker bedrijfsleven gecoördineerd te promoten, nationaal én internationaal. Voorzitter Lourens de Boer legt de synergetische effecten uit: “Met een aantal bedrijven, gepokt en gemazeld in de visserijsector, zijn we ongeveer tien jaar geleden gestart met het vormen van het cluster. Inmiddels opereren veel leden breder en leveren ze ook spullen, materialen en diensten aan offshore, baggerbedrijven, zeevaart, binnenvaart en andere aan de nautische sector grenzende bedrijven. Omdat in ons cluster ongeveer alle maritieme disciplines verenigd zijn en iedereen elkaar kent, kun je snel schakelen. En daardoor klanten onestopshopping bieden, ook buiten het directe speelveld van je eigen bedrijf, bij een medelid. Dat gaat over en weer. Daarnaast zorgt het cluster voor nieuwe vormen van samenwerking. Zo is een aantal participanten een bijzondere scheepswerf begonnen, WERFT. Deze heeft geen eigen locatie, maar gebruikt faciliteiten van de deelnemers. Projectgericht kunnen wij een nieuw schip aanbieden, geheel gebouwd op Urk. Casco, machinekamer, elektra, betimmering, noem maar op.”

Middelkoop besluit: “Bij grote projecten wordt veel samengewerkt en onderling uitbesteed. Omdat we elkaar goed kennen, maar ook vanwege onze betrokken mentaliteit, weten we problemen op te lossen, een avondje langer door te gaan als het moet. Een Urker staat klaar als je hem nodig hebt!” 🇳🇱

Jurian Tabbers (Schipper Kozijnen), Frank Rood (Velux Commercial), Thomas Groot (Verwol), Gerard van den Hengel (burgemeester) Lucinda Hoogewerf (OMW), Ruud Appel (OMW), Vincent Buis (wethouder)

Voedingsbodem voor succes

De West-Friese gemeente Opmeer herbergt opvallend veel innovatieve bedrijven die nationaal en internationaal een high-end markt bedienen. De reden voor dit succes? Een combinatie van arbeidsethos, samenwerkingsgedachte en een gemeente die het bedrijfsleven faciliteert.

De gemeente Opmeer ligt tussen Hoorn, Schagen en Alkmaar. “Een aantrekkelijke woonregio”, zegt burgemeester Gerard van den Hengel. “Je vindt hier een hoogwaardige landschappelijke kwaliteit in combinatie met een uitgebreid winkelbestand en een breed aanbod van sportieve en culturele voorzieningen. Op korte afstand liggen historische binnensteden, de Schoorlse Duinen en het strand. Tevens vind je hier uitdagende banen bij innovatieve topbedrijven.”

West-Friese cultuur

Lucinda Hoogewerf* is advocaat-partner bij Van Diepen Van der Kroef en voorzitter van de ondernemersvereniging Midden-West-Friesland. “Vanuit de landbouw is hier een nuchtere aanpakkersmentaliteit ontstaan

die gericht is op samenwerking”, zegt ze. “Ons arbeidsethos draagt sterk bij aan het succes van de bedrijven in onze regio. We werken bijvoorbeeld graag een uurtje door om een klus af te ronden. Niet het individu, maar teamwork staat hier voorop. Bedrijven zoeken elkaar vaak op, zodat ze elkaar versterken. Als ondernemersvereniging proberen we dit proces verder te stimuleren, onder andere door het organiseren van netwerkbijeenkomsten. Veel van onze bedrijven, zoals Schipper Kozijnen, Verwol en Velux Commercial, behoren tot de top in hun sector. En zijn veelal internationaal actief. Dan zie je vaak dat ondernemers afstandelijker naar hun personeel worden, maar hier hebben we juist een intrinsieke belangstelling voor onze medewerkers. Niet voor niets willen veel professionals hier graag werken.”

DEEL ONLINE

Gemeente faciliteert

De gemeente Opmeer wil het bedrijfsleven zo goed mogelijk faciliteren. “We hebben onder andere geïnvesteerd in de aanleg van glasvezel”, zegt Van den Hengel. “Ook dragen we bij aan het parkmanagement en de verduurzaming van bedrijventerreinen. We zetten in op ondernemers die streven naar de juiste energiemix, zodat ze op termijn zelfvoorzienend zijn in hun bedrijfsvoering. Samen met onderwijs en ondernemers proberen we in West-Friesland onderwijsprogramma’s van de grond te krijgen die aansluiten bij de behoefte van werkgevers. Door een goed vestigingsklimaat te creëren, blijven topbedrijven graag in deze regio.”

* Lucinda Hoogewerf voert mede het woord namens ondernemers Frank Rood (Velux Commercial), Jurian Tabbers (Schipper Kozijnen) en Jort Lieman (Verwol).

Lucinda Hoogewerf:
‘Een nuchtere aanpakkersmentaliteit zit in het West-Friese DNA’

Zwolle koploper in brede welvaart

Langs de singels van Zwolle snelt een lachende fietskoerier van Cycloon naar de volgende bestelling. De voice-over in de commercial meldt dat bol.com, sinds kort mede-eigenaar van de Zwolse fietskoerier, de ambitie heeft om bezorging duurzamer en socialer te maken. “En: aangedreven door bruine boterhammen!”

Bol.com koos voor het Zwolse Cycloon, omdat pakketbezorging met fietsen uitstootvrij is en woonwijken veilig houdt. Bij het bedrijf werken honderden mensen met een (voormalige) afstand tot de arbeidsmarkt. Geen kostenpost, maar een groeibrijlant sinds Eddy, oprichter van Cycloon, in 2002 de eerste vestiging opende in Zwolle. Het bleek een schot in de roos. Cycloon groeide in twintig jaar uit tot het grootste duurzame en sociale fietsnetwerk ter wereld.

“In de Zwolse manier van zakendoen is Cycloon geen uitzondering”, zegt Paul Guldmond, wethouder Duurzame Economie van Zwolle. Een stad met 130.000 inwoners, die zichzelf sinds kort profileert als de Hartstad van Nederland. “Zwolle kiest ondubbelzinnig voor brede welvaart. Brede welvaart meet alle waarden die mensen belangrijk vinden. Materiële welvaart, maar ook zaken als zorg, talentontwikkeling, huisvesting, veiligheid, natuur en baan zekerheid.”

Hoogste prioriteit

Waar brede welvaart floreert, floreert ook de economie. E-commerce kan bijvoorbeeld niet groeien als zelfs het kleinste pakketje met een vervuilend busje de wijk in gaat. Een groen bedrijf als Cycloon maakt verdere groei mogelijk. In talrijke beleidsdocumenten, van Den Haag en Brussel tot VNO-NCW, wordt ‘brede welvaart’ dan ook genoemd als hoogste prioriteit voor

Paul Guldmond met een fietskoerier van het Zwolse Cycloen

DEEL ONLINE

de economie van morgen. En op de ranglijstjes van het CBS staat Hartstad Zwolle stevast op één met unieke kwaliteiten als het hoogste aantal vrijwilligers, onderling vertrouwen, sociale cohesie en mensgerichte bedrijvigheid. Langzaam maar zeker wordt sociaal en duurzaam mainstream. Noodzakelijk om stad en economie gezond te houden, zoals blijkt uit het succesverhaal van Cycloon.

De Zwolse manier van zaken doen is gestoeld op vertrouwen. De lange termijn telt. Bedrijven werken succesvol samen aan innovaties die bijdragen aan de grote maatschappelijke uitdagingen. Guldemond: “We verwelkomen bedrijven die de energietransitie helpen versnellen, bijdragen aan de circulaire economie of actief zijn in health innovation.”

Intensief samenwerken

Samenwerken aan verduurzaming is urgenter dan ooit, volgens de wethouder. Zwolle kent veel familiebedrijven in de maakindustrie die elkaar gemakkelijk weten te vinden. Kennisdeling en elkaar wat gunnen vormen de basis. “Zwolle wil naast deze ondernemers staan en gericht hulp bieden. Daarbij staat niet de groei van bedrijventerreinen voorop, maar juist brede welvaart in de regio Zwolle”, verklaart Guldemond.

Paul Guldemond:

‘Zwolle blijkt aantrekkelijk voor bedrijven; personeel wil hier graag werken én wonen’

De creatieve maakindustrie is naast health, ICT & e-commerce een belangrijk focusgebied van Zwolle. Guldemond: “Met een van de mooiste binnensteden van ons land en voorzieningen als winkels, horeca, theaters en scholen, naast monumenten, nabijheid van groen en een aangenaam sociaal klimaat is Zwolle erg aantrekkelijk voor bedrijven. Personeel wil hier graag werken én wonen.”

Beste onderwijsstad

Zwolle blijkt uit onderzoek van EW afgelopen zomer Nederlands beste onderwijsstad, nog vóór Nijmegen en Groningen. De acht grote mbo- en hbo-instellingen bieden opleidingen van hoog niveau. Hier worden nog echte vakmensen opgeleid voor bedrijven en non-profitorganisaties. De scholen werken nauw samen met het regionale bedrijfsleven. Na de opleiding heeft doorontwikkeling van mensen prioriteit.

Guldemond: “Via de regionale Human Capital Agenda richten we ons op het goed opgeleid blijven van personeel. Als overheid stimuleren we bijscholing naar behoefte van de bedrijven.”

Health innovation

Ook in de creatieve maakindustrie floreert de combinatie van regionale bedrijven en het grote potentieel aan studenten, waaronder die van kunstacademie ArtEZ. Veel bedrijven in Zwolle richten zich op hergebruik van restproducten en ontwikkeling en productie van onder meer zonnepanelen en warmtepompen. Zwolle wil topsector health verder uitbouwen. “Ons topklinisch ziekenhuis Isala werkt samen met het onderwijs, bedrijfsleven en zes andere ziekenhuizen aan innovaties. Want de bevolking groeit en wordt steeds ouder, waardoor de zorgvraag toeneemt. Zo liggen er legio kansen om ‘Zorg op afstand’ via digitalisering vorm te geven. Daarvoor zijn technische innovaties gewenst”, licht Guldemond toe.

Ondernemers enthousiast

Bedrijventerrein Hessenpoort is het paradepaardje van Zwolle. De bedrijven werken er samen op het gebied van energie, biodiversiteit, het voorkomen van hittestress en groene inrichting. Ze stemmen onder andere het energieverbruik op elkaar af en bedenken inrichtingen. “Onze ambitie is klimaatneutraliteit in 2040. Daarom wil ik dat andere bedrijventerreinen dit mooie voorbeeld volgen. Consumenten vragen om meer duurzame producten, maar ook de aanbodkant komt in beweging”, motiveert Guldemond. De ondernemers van de bedrijventerreinen reageerden enthousiast. “We kunnen niet langer om verduurzaming heen, inclusief vermindering van grondstoffenverbruik en oplossingen voor de personeelskrapte, die nog decennialang aanhoudt”, overtuigt Guldemond. 🇳🇱

Wethouder Ben Hiddinga (rechts) en ondernemer Jan-Willem Boezel

Varsseveld: smart industry als magneet

Varsseveld is een van de pijlers van de Nederlandse smart industry. Het Varsseveld Industriepark (VIP) wordt zelfs uitgebreid met een nieuw industrieterrein om alle toeloop te accommoderen. Wethouder Ben Hiddinga en ondernemer Jan-Willem Boezel over de aantrekkingskracht.

Dat het bruist en gonst in Varsseveld is niets nieuws. Het dorp – zesduizend inwoners, onderdeel van de gemeente Oude IJsselstreek in Gelderland – is van oudsher een centrum van industriële activiteiten, vooral van hout- en meubelbouw. In de afgelopen jaren is Varsseveld uitgegroeid tot een van de pijlers van de Nederlandse smart industry, met boegbeelden als 24/7TailorSteel.

Ook Van Raam, marktleider als het gaat om aangepaste fietsen, maakt dankbaar gebruik van robotisering en andere mogelijkheden die nieuwe technologieën bieden. Technisch directeur Jan-Willem Boezel noemt de digital twin: “Van Raam gebruikt deze onder andere om de levenscyclus van fietsen digitaal na te bootsen, om betere en

duurzamere fietsen te bouwen. Ook kunnen we nieuwe productielijnen en -concepten kopiëren naar onze fabriek in Polen.”

Op nog geen kilometer van Van Raam bouwt Contour Advanced Systems aan de nieuwste generatie lithiumbatterijssystemen, onder andere voor gebruik bij windparken. Beide bedrijven werken nauw samen als het gaat om het werven van talent.

Typisch Achterhoek

Essentieel voor de smart industry is dat er in samenwerkingsverbanden wordt geïnoveerd, waarbinnen kennis en kunde worden gedeeld. Die samenwerking is gebaat bij een hoge mate van onderling vertrouwen en de bereidheid om elkaar te ondersteunen. “En laat dat nou net iets zijn wat typisch is voor de

Achterhoek”, zegt Ben Hiddinga, wethouder Economie van Oude IJsselstreek. “Bedrijven kijken onderling hoe ze elkaar kunnen helpen, nemen van elkaar af en wisselen personeel uit. En wij als gemeente proberen het bedrijfsleven zo goed mogelijk te faciliteren. Niet alleen in Varsseveld, maar ook met bijvoorbeeld start-uplocatie SmartHub Incubator Industry en Civon op het DRU Industriepark in Ulft.”

Hiddinga vervolgt: “Uiteraard spant Oude IJsselstreek zich ook in om de verdere opbloei van de smart industry te bevorderen.” Hij wijst erop dat de gemeente is begonnen met het ontwikkelen van een nieuw industrieterrein van 25 hectare groot, dat plaats moet bieden aan 1500 werknemers. Dat moet lukken: “De magneetwerking van het ecosysteem rondom de smart industry is gigantisch.”

DEEL ONLINE

Ben Hiddinga:

‘Bedrijven kijken hier hoe ze elkaar kunnen helpen’

Competent, communicatief, topgewaardeerd

De drie kernwaarden competent, communicatief en topgewaardeerd zijn volgens hun klanten typerend voor Lemontree. De IT-dienstverlener haalt al zeven jaar op rij een bijna 100% klanttevredenheidsscore. Dit komt niet zomaar aanwaaien, maar draait om interne kwaliteit en het zorgvuldig kiezen van klanten en medewerkers.

Oprichter Tony Johnson, CEO, trapt af: “Wij zijn in 1998 opgericht en gestart met ICT-beheerdiensten. Toen al zagen wij dat klanten *customer intimacy* en goede interactie vaak belangrijker vinden dan de technologie zelf. Natuurlijk moet je weten waar je mee bezig bent en diensten van extra kwaliteit leveren, maar tegelijkertijd moet ook de communicatie top zijn; soms moet je het met een half woord doen. Op die manier kun je een goede en langdurende relatie met je klant bereiken. Veel van onze branchecollega’s zijn sterk in de techniek en doen graag complexe projecten, maar daarna vijf jaar of langer de ICT-infrastructuurwinkel beheren vinden ze te lastig.”

Blauwdrukken

Adjunct-directeur Sjoerd Eckhardt valt hem bij: “Projecten bij nieuwe klanten pakken wij altijd aan vanuit de gedachte dat je de situatie daarna ook efficiënt moet kunnen beheren. Daartoe hebben wij onze onderliggende processen zo veel mogelijk geautomatiseerd en geoptimaliseerd, confirmeren wij altijd aan onze blauwdrukken en vermijden we onnodig maatwerk. Concreet: wij zijn een Microsoft Solutions Partner en een award-winning Hyperconverged Computing Partner voor

Tony Johnson en Sjoerd Eckhardt

DEEL ONLINE

de HPE SimpliVity-oplossingen (integratie van opslag, rekenkracht en netwerkfunctionaliteit, *red.*); dus zoeken wij klanten en projecten die profiteren van deze ecosystemen.”

Johnson: “We nemen na een uitvoerige selectie alleen klanten aan die bij ons en onze technische expertise passen. Daarvoor hebben we een aantal IT-blauwdrukken ontwikkeld. Als een prospect daaraan kan en wil confirmeren, garanderen wij dat zijn medewerkers een zorgeloos gebruik van hun IT tegemoet kunnen zien. Past hij er niet in, dan kijken we waar de bottlenecks zitten en hoe we deze samen met de klant kunnen oplossen.”

Lampen aanhouden

Johnson vervolgt: “Door te zorgen dat IT doet wat het moet doen, ontstaat er bij de klant ruimte voor waardecreatie.”

Eckhardt: “Onze focus op ‘best practice’-omgevingen, gecombineerd met automatisering van onze achterliggende activiteiten, zorgt ervoor dat wij relatief weinig werk hebben om de lampen aan te houden en kunnen focussen op de klantrelatie. En tegelijkertijd kunnen de IT’ers van onze klanten tijd vrijmaken voor belangrijke zaken als innovatie en optima-

Sjoerd Eckhardt:

‘Wij hebben relatief weinig werk om de lampen aan te houden’

lisatie binnen het bedrijf. We zien dat organisaties behoefte hebben aan deze rol van de eigen IT’ers, in plaats van dat die zich te veel bezighouden met technische zaken, zoals kijken of de storage nog wel genoeg ruimte heeft en processoren niet overbelast raken. Klanten willen voorts dat hun IT-medewerkers ook als sparring-partner voor de business kunnen fungeren en kijken hoe nieuwe ontwikkelingen een positieve bijdrage kunnen leveren aan de organisatie. Zo dragen wij dus (op een indirecte manier) bij aan een betere business van onze klant.”

Certificeringen

De focus van Lemontree op passende klanten, gecombineerd met topcommunicatie en hoge kwaliteit van de dienstverlening, zorgt jaar in, jaar uit voor zeer hoge klantwaarderingcijfers. Het bedrijf kwam de afgelopen jaren via continue metingen van de afgesloten tickets bij eindge-

bruikers tot een waardering van 9,4. Dit jaar wilde men dit cijfer benchmarken tegen het jaarlijkse branchebrede onderzoek van Giarte (IT Xperience Monitor). Dat leverde een ‘fanscore’ van zelfs 96 op. Klanten zijn behalve met de kwaliteit en snelheid van de dienstverlening vooral blij met de betrokkenheid en de communicatie van Lemontree bij hún bedrijfsvoering.

Toch gaat dat Johnson en Eckhardt allemaal nog niet ver genoeg: “We zijn voor onze onderliggende processen al ISO 9001- en 27001-gecertificeerd en met name het niveau van onze interne processen, de strakke, adequate aansturing van het management en het verzamelen van bedrijfsinformatie via praktische dashboards viel de auditors daarbij op. We zijn nu bezig met het voorbereiden van ISAE 3402. Dat is een, door accountants getoetste, verklaring over de opzet, het bestaan en de werking van de beheerprocessen voor onze klanten. Daarop kan de accountant van onze klanten in het kader van de jaarrekeningcontrole sonderen en vaststellen dat wij onze beheerprocessen onder controle hebben. Voor ons is dit een belangrijk volgend instrument om onze autonome omzetgroei van 20% per jaar vast te houden, een Great Place To Work voor onze ruim zestig medewerkers te blijven en verder door te groeien naar een positie als dé ICT-provider voor bedrijven met enkele honderden tot enkele duizenden medewerkers in Nederland.”

Burgemeester Erik van Merrienboer en ondernemer Darius Blaszyk

Magneet voor industriële bedrijvigheid

Wat Terneuzen volgens burgemeester Erik van Merrienboer tot een magneet voor industriële bedrijvigheid maakt, is de combinatie van de internationale bereikbaarheid via 60 kilometer zeehaven, een sterk industrieel cluster in het havengebied en een interessant achterland.

Terneuzens toekomst oogt rooskleurig. North Sea Port, waarin de havens van Gent, Terneuzen en Vlissingen gefuseerd zijn, is in toegevoegde waarde de derde Europese haven. Een nieuwe Seine-Scheldeverbinding kan op termijn de binnenvaart een nog grotere impuls geven. En het Nederlands Groeifonds heeft geïnvesteerd in de spoorverbinding Terneuzen-Gent; de bijdrage vanuit Vlaanderen is onderweg. “Dergelijke klassieke voorwaarden zijn en blijven sterk van belang, juist in een circulaire economie”, aldus Van Merrienboer. “Dat bindt en verlost zulke verschillende bedrijven als Dow Chemical en Enough Food.”

Enough Food

“De belangrijkste trekker was dat

we onze circulaire fabriek op het bedrijfsterrein van graanleverancier Cargill konden bouwen”, vertelt Darius Blaszyk, projectdirecteur van Enough Food. “We produceren het plantaardige eiwit ABUNDA uit schimmels die worden gevoed met suikers uit graan, en staan dus naast de bron. En omdat Cargills bio-ethanolfabriek onze reststoffen afneemt, hebben we geen afval. Ook de nabijheid van distributiehubs Zeebrugge en de uitbreidingsmogelijkheid zijn voordelen”, aldus Blaszyk. “We hebben op termijn de ambitie om de capaciteit te verzevoldigen. Het terrein van Cargill biedt de ruimte.”

Van Merrienboer ziet Enough Food als een mooi voorbeeld van het type bedrijven dat zich nu in Terneuzen vestigt. “Ons vestigingsklimaat wordt in hoge mate bepaald door

de kansen voor circulariteit die onze bedrijven bieden.” Blaszyk is op zijn beurt zeer te spreken over de inspanningen van de gemeente: “Ze heeft ons uitstekend ondersteund, zeker in het vergunningstraject.”

Randvoorwaarden

Om een magneet te blijven, moet Terneuzen wel aan randvoorwaarden voldoen. “Zo bepaalt het ministerie van EZK het tempo waarin de energietransitie de benodigde infrastructuur krijgt, zoals de 380kV-verbinding vanuit windparken op zee”, vertelt Van Merrienboer. “Verder is de ‘strijd om talent’ ook hier gaande. Naast een forse vervangingsvraag in veel sectoren heeft de industrie een grote uitbreidingsvraag. Om aantrekkelijk te blijven voor werknemers werken wij als gemeente en regio aan het brede vestigingsklimaat.”

DEEL ONLINE

Erik van Merrienboer:
‘North Sea Port is in toegevoegde waarde de derde Europese haven’

Optimaal rendement met Apple-technologie

Iedereen kent de iPhone, iPad en Mac, maar niet iedere ondernemer weet dat Apple ook in b2b-oplossingen voorziet. Concordis Groep maakt hier al jaren gebruik van, in nauwe samenwerking met Apple-reseller Pro Warehouse. “Dankzij Apple-devices zijn mijn medewerkers snel up and running en ben ik concurrerder geworden.”

Johan Diepens is CEO en eigenaar van Concordis, een groep die is gespecialiseerd in de thema's verkeer, vervoer en mobiliteit. “Koud afgestudeerd startte ik in 1986 samen met een compagnon mijn eerste bedrijf. Twee jaar later kocht ik mijn eerste Mac. Dat is nog steeds de beste computer om vrij gemakkelijk foto's en plattegronden in rapporten te verwerken. In 2005 richtte ik Concordis op, dat inmiddels is uitgegroeid tot een groep van drie bedrijven: de consultancybureaus Mobycon en Forseti met daarnaast Mobypeople, een bureau dat mobiliteitsdeskundigen detacheert bij gemeenten, provincies en landelijke overheden.”

Virtueel kantoor

Gevraagd naar de grootste meerwaarde van Apple-producten noemt Diepens meteen het gebruiksgemak. “Dat begint met de betrouwbaarheid en onderlinge compatibiliteit van Mac, iPad en iPhone. Mijn medewerkers kunnen daardoor altijd bij de voor hen relevante data, ongeacht welk device ze gebruiken. Daarnaast is er in de App Store een grote keuze aan intuïtieve apps om processen te managen, zoals voor hrm en crm. Contact houden met medewerkers én klanten is gemakkelijk. We kunnen gewoon data uitwisselen

Johan Diepens (Concordis) over de samenwerking met Pro Warehouse

DEEL ONLINE

met andere besturingssystemen en deelnemen aan videocalls via Teams en Meet. Concordis heeft vestigingen in Canada, de VS en Duitsland. Onlangs hebben we een nieuwe medewerker aangenomen in Montreal. Binnen één dag was ze ingevoerd in onze werkwijze en wist ze precies waar ze welke informatie kon vinden. Dat is uitzonderlijk snel. Dankzij onze goed geïntegreerde Apple-oplossing hebben we een virtueel kantoor waar medewerkers bij wijze van spreken altijd binnen kunnen lopen, op welk continent ze ook werkzaam zijn.”

Cloud

Jarenlang had Concordis twee eigen servers staan voor zijn applicaties en data. “Ondanks dat ik er zelfs een aparte IT’er voor aannam, werd dit systeem steeds complexer”, zegt Diepens. “Met enkele tegenvallers en de bijbehorende onkosten als gevolg. Zo’n acht jaar geleden ben ik op zoek gegaan naar een alternatief en kwam ik uit bij Pro Warehouse, een reseller die gespecialiseerd is in zakelijke Apple-oplossingen. Pro Warehouse heeft ons hele systeem van de servers naar de cloud gemigreerd. Een spannende move die prima verlopen is, want alles loopt nu op rolletjes. De data zijn niet alleen makkelijk,

Johan Diepens:

‘De grootste meerwaarde van Apple-producten? Het gebruiksgemak’

maar ook veilig te delen, zowel met thuiswerkers als met klanten. Binnenkort hopen we de ISO 27001-certificering voor informatiebeveiliging te halen. Over het beheer van ons systeem hoef ik me geen zorgen te maken: dat ligt in de kundige handen van Pro Warehouse.”

Enterprisepartner

“Pro Warehouse is flink aan het groeien”, zegt Apple Development Manager Peter Bekkering. “Recent hebben we twee overnames gedaan om onze landelijke dekking te versterken. Als Apple Authorised Enterprise Reseller kunnen we het grootbedrijf bedienen, maar ook het mkb. Zo kun je bij ons Apple-devices kopen of op leasebasis afnemen. Ook voorzien we in support, beheer en beveiliging. Aan het begin van onze samenwerking met Concordis hebben we gekeken wat voor hen de beste oplossing zou zijn. Niet alleen qua veiligheid en gebruiksgemak, maar ook qua schaalbaarheid. In samenspraak met Johan hebben we vier cloudapplicaties geïmplementeerd. Dit zijn een mobile-device-managementoplossing op basis van Jamf, Dropbox voor bestandsdeling en Office 365 voor mail en agenda. Tot slot hebben we Okta geïmplementeerd voor het eenvoudig kunnen inloggen bij alle cloudapplicaties met één inlognaam en wachtwoord, waarbij de beveiliging bestaat uit een 2-factor-authenticatie. Deze apps worden dagelijks door ons gecheckt en up-to-date gehouden.”

kersgemak, maar ook qua schaalbaarheid. In samenspraak met Johan hebben we vier cloudapplicaties geïmplementeerd. Dit zijn een mobile-device-managementoplossing op basis van Jamf, Dropbox voor bestandsdeling en Office 365 voor mail en agenda. Tot slot hebben we Okta geïmplementeerd voor het eenvoudig kunnen inloggen bij alle cloudapplicaties met één inlognaam en wachtwoord, waarbij de beveiliging bestaat uit een 2-factor-authenticatie. Deze apps worden dagelijks door ons gecheckt en up-to-date gehouden.”

Strategisch overleg

“Eén keer per halfjaar heb ik strategisch overleg met Peter”, zegt Diepens. “Ik vertel dan onder andere over de veranderingen in onze sector en waar we behoefte aan hebben. Peter brengt mij op zijn beurt op de hoogte van relevante innovaties. Het valt me iedere keer op hoe goed Peter en zijn team onze business begrijpen. Pro Warehouse heeft voor ons een systeem gerealiseerd waarmee we gemakkelijk van vijftig naar honderd medewerkers konden groeien. Ook zijn onze IT-kosten verlaagd, waardoor we een stuk concurrerender zijn geworden.”

“We verdiepen ons altijd in de branche en business van onze klanten”, besluit Bekkering. “Dat is toch een noodzakelijke voorwaarde om een optimale dienstverlening in te kunnen richten. Daarbij is voor ons altijd één doelstelling leidend: dat de klant zijn investering optimaal benut.”

Ronald Bakker

De kracht van de Waalwijkse Haven

Het bedrijventerrein Haven is het grootste industrieterrein van de gemeente Waalwijk. Wat eind jaren 50 begon met Haven 1 en 2 is inmiddels uitgebreid naar Haven 8. “Bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen plannen we voldoende ruimte in, zodat bedrijven kunnen groeien.”

Haven ligt tussen de A59 en de Maas. “Oorspronkelijk was hier de schoenen- en leerindustrie sterk vertegenwoordigd”, zegt wethouder Economie Ronald Bakker. “Hiervan trok in de jaren zestig en zeventig een groot deel naar het buitenland. De gemeente heeft toen ingezet op het creëren van vervangende werkgelegenheid. Er kwam een grote verscheidenheid aan mkb-bedrijven die vooral actief zijn in de logistieke en (slimme) maakindustrie. Deze bedrijven hebben zich geleidelijk in ketens georganiseerd. Mede daardoor zijn enkele van hen uitgegroeid tot toppers in hun sector. In combinatie met een goede bereikbaarheid en de regionale aanwezigheid van gemotiveerde en gekwalificeerde werknemers is Haven dan ook een

ideale locatie voor bedrijven met groeiambitie.”

Vraaggericht ontwikkelen

“De gemeente merkte Haven puur als bedrijventerrein aan, dus zonder woonfunctie”, zegt Bakker. “We kunnen er alle soorten ondernemingen huisvesten en faciliteren, tot en met de zwaarste milieucategorie. Waalwijk was ook een van de eerste Brabantse gemeenten die zich bij het ontwikkelen van kavels liet leiden door de behoeften van bedrijven. Dat doen we nog steeds. Net als investeren in het optimaliseren van aanwezige infrastructuur. Aan de oostzijde van de geprojecteerde uitbreiding Haven wordt op termijn een nieuw klaverblad voor de A59 aangebracht. Ook gaan we aan de noordzijde van de Maas een bargeterminal voor de grootste

DEEL ONLINE

categorie binnenschepen bouwen. Om het haventerrein zelf leggen we een brede randweg aan, zodat het gebied optimaal wordt ontsloten.”

Midpoint

Waalwijk werkt nauw samen met het onderwijs en ondernemers om de bedrijvigheid te versterken. Zoals in Midpoint, een regionale organisatie waarbij overheid, onderwijs en ondernemers op voet van gelijkwaardigheid samenwerken om kennis en vaardigheden te bundelen en innovatie en verduurzaming te versnellen. “Midpoint ondersteunt bedrijven o.a. bij digitalisering en automatisering”, zegt Bakker. “Mede door de kracht van dit regionale netwerk is Tilburg-Waalwijk door Logistiek.nl uitgeroepen tot Logistieke Hotspot. Voor de vierde keer op rij!”

Naschrift: Ronald Bakker heeft per 7 november onverwachts zijn ontslag ingediend. De gemeente Waalwijk onderschrijft de inhoud van het interview.

Ronald Bakker:
‘Bedrijven hebben zich hier in ketens georganiseerd’

Gemeente Alkmaar
THEMA: Het innovatieve hart in
 duurzaam Noord-Holland

Alkmaar heeft de laatste jaren een sterk vestigingsklimaat ontwikkeld voor energie-innovatieve bedrijvigheid. Op bedrijventerrein Boekelermeer zitten bedrijven die zich volledig richten op verduurzaming en circulariteit. Alkmaar wil graag méér van dit soort innovators. De gemeente heeft goede relaties met hoger onderwijs en kennisinstellingen. Hierdoor blijft Noord-Holland Noord aantrekkelijk voor starters op de arbeidsmarkt én ervaren specialisten, wat goed is voor de vitaliteit van de regio. De stad is goed bereikbaar vanuit Amsterdam en omstreken, met name door het tegengestelde spitsverkeer. Er komt een haven met overslagkade aan het Noordhollandsch kanaal, waardoor grondstoffen en goederen op een duurzamere manier kunnen worden aan- en afgevoerd. Een van de bedrijven op Boekelermeer is SCW Systems, dat ‘groen’ gas maakt door organisch afval met water te vermengen onder extreem hoge druk. Dat proces levert ook waterstof op. Het bedrijf bindt de vrijkomende CO₂ aan mineralen, wat grondstoffen oplevert voor allerlei toepassingen, waaronder beton. Een ander innovatief bedrijf, Sustenso, verwerkt natte afvalstromen uit de agrarische sector via vergisting, waardoor groen

gas en CO₂ ontstaat dat wordt gebruikt in het gasnet en de glastuinbouw. Om nieuwe technieken te testen en door te ontwikkelen, is InVesta opgericht, kenniscentrum voor productie van groene moleculen. De faciliteiten kunnen door elke duurzame-energie-innovator gebruikt worden. Initiatiefnemers zijn de gemeente Alkmaar, New Energy Coalition, TNO, TAQA, Hogeschool Inholland, Alliander, Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord en de provincie. Hierdoor is de Boekelermeer een toplocatie voor energie-innovatie.

► www.deboekelermeer.nl

Gemeente Haarlemmermeer
THEMA: Cradle-to-Cradle ondernemen
 in Haarlemmermeer

Marja Ruigrok is sinds 2019 wethouder Economische Zaken, Verkeer & Vervoer en Cultuur in Haarlemmermeer. Ze weet niet beter dan dat de gemeente als vestigingsplaats voor bedrijven hoog in de top-tien staat. “We hebben echt een heel aantrekkelijk vestigingsklimaat”, lacht Ruigrok. “Dat danken we aan goede bereikbaarheid in de Randstad, voldoende gekwalificeerd

personeel, aansluiting op lucht-, water- en wegvervoer en dataverkeer. Ik bespeur ook een enorme ondernemerszin, zowel bij gevestigde bedrijven als bij starters.”

Celtherapie

“Naast logistieke bedrijven hebben we internationale hoofdkantoren en bedrijven in de sectoren techniek, consumentenproducten en Life Science & Health”, aldus Ruigrok. “Die laatste vervult duidelijk een behoefte. Neem Kite, dat zich met haar Europese productielocatie richt op de behandeling van bepaalde vormen van kanker middels celtherapie. “Behalve voor bedrijven zijn we aantrekkelijk voor bezoekers, met musea, kilometers fiets- en wandelpaden en goede horeca. Dat trekt ook weer bedrijvigheid aan.”

Circulair

“Dankzij onze unieke positie op gebied van bereikbaarheid en talent zijn we positief over de toekomst. Hoewel de tijd van ongebreidelde groei achter ons ligt, hebben we nog voldoende bedrijventerreinen in ontwikkeling. Daarbij richten we ons sterker op kwaliteit, circulariteit en diversiteit. Onze nieuwste terreinen leveren meer stroom dan ze gebruiken. Daar delen bedrijven hun stroomcapaciteit met elkaar. Schiphol Trade Park wil het meest duurzame en innovatieve bedrijvenpark van Europa zijn. Zelf hebben we ons kantoor op Park 20 | 20, dat volkomen Cradle-to-Cradle is opgezet. Als je langsfiets, valt op hoe duurzaam de gebouwen zijn.”

► www.haarlemmermeergemeente.nl

INDEX

Dutch TechZone

Van Schaikweg 94
7811 KL Emmen
Telefoon: (085) 065 72 47
info@dutchtechzone.nl
www.dutchtechzone.nl

Gemeente Alkmaar

Ondernemersloket@alkmaar.nl
www.alkmaar.nl

Gemeente Amstelveen

Laan Nieuwer-Amstel 1
1182 JR Amstelveen
Postbus 4, 1180 BA Amstelveen
Telefoon: (020) 540 49 11
ondernemersloket@amstelveen.nl
www.amstelveen.nl
www.visitamstelveen.nl

Gemeente Amsterdam

Amstel 1
1011 PN Amsterdam
Telefoon: 14 020
idomein@amsterdam.nl
www.amsterdam.nl
www.onderzoek.amsterdam.nl
www.data.amsterdam.nl
www.openresearch.amsterdam

Gemeente Haarlemmermeer

Taurusavenue 100
2132 LS Hoofddorp.
Postbus 250,
2130 AG Hoofddorp
Telefoon: 0900 1852
info@haarlemmermeergemeente.nl
www.haarlemmermeergemeente.nl

Gemeente Harlingen

Telefoon: 14 0517
info@hetgoudvan noordwest.nl
www.hetgoudvan noordwest.nl

Gemeente Hengelo

Burgemeester van der Dussenplein 1
7551 EB Hengelo
Postbus 18
7500 AA Hengelo
Telefoon: 14 074
j.nijenhuis@hengelo.nl
www.hengelo.nl

Gemeente Middelburg

Kanaalweg 3
4337 PA Middelburg
Telefoon: (0118) 67 50 00
info@middelburg.nl
www.middelburg.nl

Noardeast-Fryslân

Van Limburg Stirumweg 18
9291 KB Kollum
Postbus 13
9290 AA Kollum
info@noardeast-fryslan.nl
www.noardeast-fryslan.nl

Bouwgroep Dijkstra Draisma

Bocksmeulen 23
9101 RA Dokkum
Postbus 200
9100 AE Dokkum
Telefoon: (0519) 22 99 99
info@bgdd.nl
www.bgdd.nl

Gemeente Opmeer

Klaproos 1
1716 VS Opmeer
Telefoon: (0226) 36 33 33
gemeente@opmeer.nl
www.opmeer.nl

Van Diepen Van der Kroef

Advocaten
www.vandiepen.com

Velux Commercial
www.veluxcommercial.nl

Schipper Kozijnen
www.schipperkozijnen.nl

Verwol
www.verwol.nl

Gemeente Oude IJsselstreek

Staringstraat 25
7081 BN Gendringen
Telefoon: (0315) 29 22 92
info@oude-ijsselstreek.nl
www.oude-ijsselstreek.nl

Gemeente Terneuzen

Stadhuisplein 1
4531 GZ Terneuzen
Telefoon: (0115) 45 50 00
info@terneuzen.nl
www.terneuzen.nl

Enough Food

Louis Braillelaan 80
2719 EK Zoetermeer
Telefoon: 06-10 39 69 95
info@enough-food.com
www.enough-food.com

Gemeente Urk

Singel 9
8321 GT Urk
Telefoon: (0527) 68 98 68
gemeente@urk.nl
www.urk.nl
Port of Urk: www.portofurk.com
Urk Maritime: www.urkmaritime.nl

Gemeente Waalwijk

Taxandriaweg 6
5141 PA Waalwijk
Postbus 10150
5140 GB Waalwijk
info@waalwijk.nl
www.waalwijk.nl

Gemeente Zwolle

Grote Kerkplein 15
8011 PK Zwolle
Postbus 10007
8000 GA Zwolle
Telefoon: 06-11 69 54 90
G.Engelsman@zwolle.nl
www.zwolle.nl

Lemontree • masters in ICT

Cornelis Geellaan 43
1206 JE Alphen aan den Rijn
Telefoon: 088-566 87 33
info@lemontree.nl
www.lemontree.nl
www.werkenbijlemontree.nl

Pro Warehouse

Paasheuvelweg 34C
1105 BJ Amsterdam
Telefoon: (020) 423 16 37
info@prowarehouse.nl
www.prowarehouse.nl

Concordis Groep

Hooikade 13
2627 AB Delft
Postbus 2873
2601 CW Delft
Telefoon: (015) 750 11 00
info@concordis.nl
www.concordis.nl

Provinciehuis Zuid-Holland

Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
Telefoon: (070) 441 66 11
info@zuid-holland.nl
www.zuid-holland.nl

COLOFON

Media-exploitatie	:	Adformix B.V. (0 888 777 888)
Verkoop	:	Kees Veldt, Jan-Willem van der Hek
Coördinatie interviews	:	Monique Kok, Laura Poorter
Tekst business stories	:	Felix Speulman, Harry van Brandenburg, Jan Bletz, Josee Koning, Marco Mulders, Marja Theunissen, Nico Dikstaal, Tim de Vogel, Tjeerd Dorlandt en Vincent Weggemans
Tekstcorrectie	:	Saskya Nonner
Fotografie	:	Maarten de Kok, Mark Neeleman, Sebastiaan Westerweel en Rick Strooper
Vormgeving	:	De Ontwerpafdeling Armand Verhoef

Lezersreis

Ontdek het *EW Cruises*-programma 2023

Kom naar de *EW Cruises*-informatiesessie op 12 januari 2023

Om 14.00 uur begint de presentatie, gevolgd door een hapje en een drankje in goed gezelschap in Kasteel Groeneveld in Baarn. Laat u inspireren door ons *EW Cruises*-programma 2023. Aanmelden kan via ewmagazine.nl/informatiecruises

Geachte *EW*-lezer,

Je kunt natuurlijk de auto pakken, naar het buitenland rijden en met een reisgids in de hand een stad proberen te leren kennen. En dan maar hopen dat je daarna nog een goed hotel en een leuk restaurant vindt. Inmiddels heb ik ervaren dat een cruise alles zoveel makkelijker maakt.

Vanaf het schip loop je zo de stad in met een gids, die je alles laat zien wat er te zien is. Of je gaat met een bus op excursie de binnenlanden in, wederom begeleid door een kenner.

En terwijl het schip naar de volgende bestemming vaart, wacht 's avonds aan boord een heerlijke vier- of vijfgangenmaaltijd, laat dat maar aan de Franse cruisemaatschappij Rivages du Monde over. Aan boord geen loos vermaak, maar lezingen van experts, een wijnproeverij of een mooi concert van een pianist.

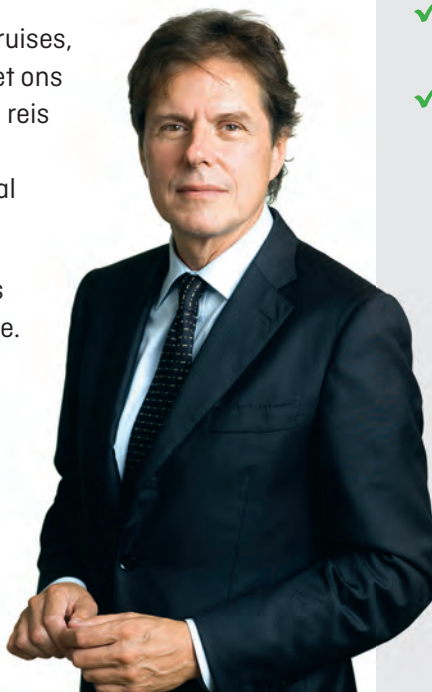
In de jaren zestig organiseerde *Elsevier* al cruises, maar sinds vorig jaar doen we dit samen met ons collega-blad *Knack* uit België, zodat de hele reis Nederlandstalig is. We reizen met nieuwe, luxieuze schepen en met een beperkt aantal passagiers, ver van het massatoerisme.

Ik hoop u in 2023 op één van de drie cruises te verwelkomen. Of, waarom niet, op alle drie.

Arendo Joustra
Hoofdredacteur *EW*

Voor meer informatie en reserveren

www.ewcruises.nl

Voordelen van reizen met *EW Cruises*

- ✓ Ga zorgeloos op reis, alles wordt voor u geregeld
- ✓ Geniet elke dag van een ander panorama vanuit onze luxe en kleinschalige schepen
- ✓ Ontmoet gelijkgestemden
- ✓ Reis met een 100% Nederlandstalig publiek
- ✓ Geniet aan boord van afwisselende activiteiten
- ✓ Neem deel aan excursies of ga zelf op stap
- ✓ Beleef de gezellige en ongedwongen sfeer aan boord
- ✓ Laat u inspireren door lezingen van onze gastsprekers

Verantwoord reizen

EW Cruises wil verantwoord reizen. Hiervoor heeft onze partner Rivages du Monde een overeenkomst gesloten met Greentripper waardoor wij de volledige CO₂-uitstoot voor alle klanten compenseren.

Het **EW Cruises**-programma 2023

EW-Riviercruise op de Douro in Portugal

4 tot 11 juni 2023

PORTO – RÉGUA – PINHÃO – BRAGA – GUIMARÃES – CASTELO RODRIGO – SALAMANCA – LAMEGO

Kom aan boord van *ms Queen Isabel 5** en geniet van een prachtige cruise langs de valleien van deze gouden rivier.

- Luxeschip met veel balkonkajuiten
- In Porto ligt het schip aangemeerd in het centrum
- Inclusief alle excursies
- Volpension, inclusief dranken bij de maaltijden
- Diner op een prachtige Quinta
- Voordrachten en fado-avond aan boord

EW-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Joost Galema

Vanaf
€ 2.590
p.p. o.b.v.
2 personen

EW-Riviercruise op de Donau

21 augustus tot 1 september 2023

BOEKAREST – ROUSSE – VIDIN – BELGRADO – VUKOVAR – MOHÁCS – BOEDAPEST – BRATISLAVA – WENEN – MELK – LINZ – PASSAU

Deze fantastische riviercruise door Midden-Europa is ook een tocht door de geschiedenis waar tal van volkeren, kunststromingen en culturen zich met elkaar mengen.

- Meest complete en culturele programma op de Donau
- Volpension, inclusief dranken bij de maaltijden
- Elke dag wordt u wakker in een ander land
- Inclusief acht excursies en een ruime keuze aan facultatieve excursies
- Voordrachten aan boord

EW-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Joost Galema

Vanaf
€ 3.075
p.p. o.b.v.
2 personen

EW-Zeecruise Ierland

30 september tot 9 oktober 2023

BELFAST – DUBLIN – EILAND MAN – DERRY – GALWAY – BANTRY – ST MARY'S – SOUTHAMPTON

Van Ulster tot Ierland en van Schotland tot Engeland: deze cruise zet koers naar een wereld vol contrasten, met Keltische legendes, archeologische sites, Victoriaanse architectuur, ruige kusten en landschappelijke parels.

- Nieuw en kleinschalig (180 passagiers) luxeschip
- Unieke reisroute met vijf aanleghavens en een bezoek aan Dublin en Belfast
- Mooie combinatie van cultuur en natuur
- Volpension, inclusief dranken bij de maaltijden
- Voordrachten aan boord

EW-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Patrick van IJzendoorn

Vanaf
€ 3.990
p.p. o.b.v.
2 personen

Boek voor 31 januari 2023 en profiteer van € 200 vroegboekkorting p.p.

Voor meer informatie, brochures en reserveren: **www.ewcruises.nl** Of bel **020 - 224 80 80**.

Arendo Joustra ontslagen? • Verzetsmuseum Amsterdam • Demonstranten Iran • China

● Als **Nout Wellink** in de raad van commissarissen van **EW** zou hebben gezeten, zou hij **EW**-hoofdredacteur Arendo Joustra in 2020 hebben ontslagen. Dit zei de voormalig president van De Nederlandsche Bank vorige week in het radio-programma *Sven op 1* tegen presenteraar Sven Kockelmann.

● Moeten **christelijke feestdagen** worden ingeruild voor Nationale Klimaatdag, Ketikoti of het Suikerfeest? Nee, dat is nergens voor nodig, schrijft Roelof Bouwman.

● Het vernieuwde Verzetsmuseum zou zijn doorgeslagen in zijn relativering van **goed en fout** in de oorlog. Maar wie na het bezoeken van de tentoonstelling nog steeds denkt dat het Verzetsmuseum helden van hun voetstuk wil trekken, heeft niet goed opgelet, schrijft Joppe Gloerich.

● Het Verzetsmuseum gebruikt de term **verzetsheld** niet meer omdat niemand continu een held is. Zihni Özdil vraagt zich af: is Hitler volgens het Verzetsmuseum dan ook geen schurk meer omdat niemand continu een schurk is?

● Hackers wisten de hand te leggen op documenten die waren bestemd voor de Iraanse leider **Khamenei** en de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van het regime. Ze geven een onthutsend beeld, schrijft Afshin Ellian: Khamenei is, met

medeweten en steun van de Russische inlichtingendiensten, direct verantwoordelijk voor de onderdrukking en slachting van de demonstrerende Iraanse bevolking.

● Demonstranten in China komen wegens strenge **coro-namaatregelen** in opstand tegen de Communistische Partij. Jonathan Holslag vreest dat het gemor van de bevolking voor nog meer onderdrukking en propaganda zal zorgen. De Communistische Partij kan geen kant op.

● Het is **Qatar** gelukt om zichzelf in de spotlights te zetten, schrijft Constanteyn Roelofs, die in de geschiedenis van het landje dook. Het blijkt dat er allerlei fascinerende aspecten aan de Golfstaat zitten die getuigen van een lange verbondenheid met Nederland.

● De huizenprijzen stegen al maar en de huizenbezitter raakte verwend. Nu dalen de prijzen, maar paniek is niet nodig. De gemiddelde **overwaarde** is nog groot. Net als de vraag naar huizen.

● Europeanen hielden de Amerikaanse tussentijdse verkiezingen nauwlettend in de gaten. Door de oorlog in Oekraïne is de band tussen Amerika en Europa eindelijk weer versterkt, na jaren van Trumps **isolationistische beleid**. Maar de invloed van isolationistische Republikeinen was afgelopen verkiezingen weer merkbaar, schrijft Roberta N. Haar.

De artikelen kunt u vinden op

ewmagazine.nl/dezeweek of door deze QR-code te scannen.

EW is in 1945 opgericht als **Elseviers Weekblad** door **J.P. Klautz** (1904-1990) en **H.A. Lunshof** (1904-1978) en is een voortzetting van **Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift** (1891-1940)

Abonnementen en klantenservice

Blad niet ontvangen? Verhuisd? Regel eenvoudig 24/7 uw abonnementszaken op: service.newskoolmedia.nl Mail: klantenservice@ewmagazine.nl
Post: New Skool Media, Afdeling Klantenservice, Postbus 606, 7000 AP Doetinchem
Telefoon klantenservice: 020-894 75 53 (tijdens kantooruren)

Redactie: 020-2248022 | redactie@ewmagazine.nl | www.ewmagazine.nl
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Hoofdredactie Arendo Joustra, Robbert de Witt (*adjunct*)

Nederland Carla Joosten (*coördinator*), Ron Kosterman, Gerlof Leistra, Victor Pak, Gertjan van Schoonhoven, Eric Vrijzen

Wereld Robbert de Witt (*coördinator*), René van Rijckevorsel (*Brussel*)

Economie Joris Heijn (*coördinator*), Nard Lodewijk, Theo van Vugt, Jeroen van Wensen, Liesbeth Wytzes, Joan Zijerveld

Wetenschap & Cultuur Joppe Gloerich (*coördinator*), Bram Hahn, Gerry van der List

Onderzoek Ruud Deijkers (*coördinator*), Mireille Folkerts

EW Digitaal Matthijs van Schie (*chef*), Max de Haan, Tom Ramaker, Sam Verbeek

Eindredactie & organisatie Eddy Schaafsma (*chef*), Agnès Hoogendijk, Tonny van Winssen

Vormgeving Peter ter Mors (*art director*), Jelrik Atema (*infographics*), jooZt Matthij, Wendelien Schmidt (*beeld*)

Pictoright Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2022

ISSN 0922-3444

EW is een uitgave van ONE Business, onderdeel van Roularta Media Group

Uitgever Pim Osterhaus
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Marketing Marijke Houwer (*chef*), Nicole Boekema, Vera Lagerwaard, Elles Leijzer, Carola Maassen van den Brink, Linsey van Vliet

Advertentieverkoop
ONE Business: 020-2105459
sales@newskoolmedia.nl
www.newskoolmedia.nl
Geldend advertentietarief van 1-1-2022

Advertentieafhandeling (traffic)
020-210 5450
traffic@newskoolmedia.nl

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Opgave via ewmagazine.nl/abonneer of telefonisch bij de Klantenservice.

EW Events en secretariaat Ingrid Pronk

Documentatie Marijke Brouwer (*chef*), Marceline Couwenhoven, Astrid Westbroek

Correspondenten
Michiel van Blommestein (*Warschau*), Joost Bosman (*Moskou*), Jeroen Bult (*Tallinn*), Renske Heddema (*Zürich*), Patrick van IJzendoorn (*Londen*), Kleis Jager (*Parijs*), Linda Otter (*Rome*), Wilma van der Maten (*Islamabad*), Eva Rammelo (*Sjanghai*), Rob Savelberg (*Berlijn*), Fred de Vries (*Kaapstad*)

Medewerkers Gerbert van der Aa, Afshin Ellian, Joost Galema, Nicolaas Klei, Heidi Klijsen, Leo Kwartan, Koen Petersen, Max Rebattu jr., Simon Rozendaal, Rob van Scheers, Riki Simons, Philip van Tijn, Theo Toebosch, Jeroen Vullings, Geerten Waling

Productie & distributie Natalie Leenstra-Drost, Loes Mes

Abonnementen tot wederopzegging kunnen bij de Klantenservice worden beëindigd met inachtneming van minimaal 30 dagen. Dit kan schriftelijk, telefonisch of per e-mail. Ook voor informatie over uw lopende abonnement kunt u contact opnemen met de Klantenservice.

Adreswijzigingen Drie weken van tevoren schriftelijk doorgeven via de Klantenservice.

Prijzen Jaarabonnement Nederland (inclusief digitale edities) € 306,49. Twee jaar € 484,00; drie jaar € 648,95; halfjaar € 158,49; kwartaal € 80,49; maand € 27,00, bij automatische incasso. Administratiekosten voor andere betaalwijzen € 2,50. Leest u **EW** liever digitaal? Dat kan al voor € 12,00 per maand. Rabobank NL60RAB00314208844 t.n.v. ONE Business te Amsterdam. Jaarabonnement overige landen op aanvraag. Per losse digitale editie: € 4,99 (gratis voor abonnees). Ga naar de App Store, Google Play of ewmagazine.nl/app voor meer informatie.

Nabestellingen Oude nummers (tot 6 weken terug) kunt u bestellen via tijdschriftnu.nl/ew

© 2022 ONE Business B.V.

Copyright Het is niet toegestaan om, zonder voorafgaande toestemming van ONE Business B.V., de uitgever van **EW**, door en in **EW** gepubliceerde artikelen, onderzoeken of gedeelten daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verspreiden.

Leveringsvoorwaarden Op alle aanbiedingen, offertes en overeenkomsten van ONE Business B.V. zijn de algemene voorwaarden van toepassing die te vinden zijn op www.onebusiness.nl/contact/voorwaarden/, waar u ze kunt printen en opslaan. Deze voorwaarden zijn tevens van toepassing op uw abonnement.

Disclaimer Alle (redactionele) informatie, waaronder begrepen adviezen, ideeën en meningen, is op zorgvuldige wijze en naar beste weten samengesteld. De inhoud en inleiding van advertenties is bepaald door de namen adverteerders en wordt door ONE Business B.V. en/of door de redactie niet beoordeeld op juistheid, volledigheid en rechtmatigheid. ONE Business B.V. en de aan haar verbonden auteurs zijn niet aansprakelijk voor schade in verband met gebruik van (redactionele) informatie en de inhoud en vormgeving van advertenties. ONE Business B.V. sluit iedere aansprakelijkheid voor schade als gevolg van druk- en zetfouten uit.

Privacy ONE Business B.V., uitgever van **EW**, legt van haar abonnees en klanten in het kader van haar dienstverlening (persoons)gegevens vast. Deze gegevens worden gebruikt ter uitvoering van de (abonnements)overeenkomst, en om informatie te verstrekken over relevante producten en diensten van ONE Business B.V.

De gegevens kunnen ook worden gebruikt door zorgvuldig geselecteerde organisaties om abonnees en klanten te informeren over relevante aanbiedingen betreffende producten en diensten. Als u deze informatie niet op prijs stelt, dan kunt u dit doorgeven aan ONE Business B.V., Postbus 23620, 1100 EC Amsterdam o.v.v. 'privacy'. Of per e-mail: adresregistratie@onebusiness.nl. Voor meer informatie verwijzen wij u naar het Privacy en Cookie beleid op www.onebusiness.nl/privacy.

Nieuwe podcast! EW Zihnigasten

In de nieuwe podcast- en videoserie *EW Zihnigasten* gaat Zihni Özdil, columnist voor ewmagazine.nl, in gesprek met politici, journalisten, schrijvers, kunstenaars en andere Nederlanders die een belangrijke of vernieuwende rol spelen in het publieke debat. De gesprekken zijn eerlijk, persoonlijk en ongefilterd. Gevoelige thema's worden niet geschuwd en in de interviews wordt niet achteraf geknipt.

Caroline van der Plas, Tweede Kamerlid en leider van de BoerBurgerBeweging (BBB), was in september de eerste gast. Bijna een uur lang vertelt Van der Plas over wat BBB wil met Nederland, waarom haar partij zo hard groeit in de peilingen en waarom steeds meer kiezers het politieke midden zat zijn.

In de tweede aflevering, die half oktober verscheen, ontving *EW Zihnigasten* drie jonge gasten in de studio. Özdil gaat in gesprek met schrijver Berend Sommer, politiek journalist Elif Isitman (WNL) en EW-columnist Geerten Waling. Is een scherpe literaire polemiek in Nederland anno 2022 nog mogelijk? Hoeveel invloed hebben spindoctors op de politiek? En hoeveel vrijheid hebben Kamerleden om van de partijlijn af te kunnen wijken?

Vergeet u niet te abonneren als u geen aflevering wilt missen.

De gesprekken zijn te bekijken via het YouTube-kanal van EW en te beluisteren als podcast op de grote platforms zoals:

EW *Eerst de feiten.*

Ga naar
ewmagazine.nl/podcasts
voor meer informatie.

Marc en Natasha hadden een vijfdaagse ceremonie in Rajasthan

HUWELIJK

MARC VAN RIJCKEVORSEL (37) EN NATASHA NATH (32)

Patrick van Oosterom

Tijdens een rookpauze op een dakterras in de New Yorkse wijk West Village leerde Natasha Marc kennen. Het was zomer 2017 en twee weken later was hun eerste date, ook op een dakterras, ditmaal in de wijk Chelsea. 'Na de vierde date waren we onafscheidelijk,' zegt Natasha. 'Buitenlanders die elkaar in New York ontmoeten, hebben totaal verschillende achtergronden,' zegt Marc. 'Net zoals wij.'

Marc bracht de eerste zes jaar van zijn leven door op het eiland Saint Thomas. Daarna verhuisde hij naar Bilthoven. Zijn vader was bankier, moeder makelaar. Marc studeerde rechten in Rotterdam en werkt sinds 2015 in Manhattan bij een financiële instelling.

Natasha groeide op in India. Toen ze 14

was, verhuisde ze naar Libië voor haar vaders werk. Haar moeder moest stoppen als docent economie. Natasha studeerde wiskunde aan de Amerikaanse universiteit MIT en haalde in 2020 de '30 under 30'-lijst van *Forbes* voor haar werk als vrouwelijke senior trader bij de Deutsche Bank in New York.

In 2020 deed Marc het aanbod om een strand in Saint Thomas. 'We waren er met vakantie, omdat ik het land van mijn jeugd wilde zien,' zegt hij. In 2022 had het stel een Indiaas huwelijk in de regio Rajasthan. Het hoogtepunt van het vijfdaagse feest was de *sangeet*, een traditie waarbij alle 190 gasten in groepen dansten op Bollywood-muziek. 'Net het Eurovisie Songfestival,' zegt zij.

MENSEN

Carla Joosten

KNMI

Maarten van Aalst (48) wordt hoofddirecteur en chief science officer van het KNMI. Hij is directeur van het International Red Cross Red Crescent Climate Centre en hoogleraar natuurrampen en klimaatverandering in Twente.

FRITES

Moederbedrijf van Aviko Royal Cosun benoemde **Maarten van Delst** (52) tot CEO van aardappelverwerker Aviko. Van Delst vervult die functie al als waarnemer.

Radboud UMC

Robin Heijmen: hoogleraar cardio-thoracale chirurgie

staat. De gepromoveerde ingenieur had eerder topfuncties bij andere ministeries.

AORTA

Aortaspecialist **Robin Heijmen** (52) werd hoogleraar cardio-thoracale chirurgie aan Radboudumc/Radboud Universiteit Nijmegen.

DIGITALISERING

Onderwijsbestuurders kozen oud-PvdA-leider **Lodewijk Asscher** (48) als voorzitter van de Digitaliseringsimpuls Onderwijs.

OVERLEDEN

De Engelse zangeres **Christine McVie** (79) stierf woensdag 30 november. Als lid van Fleetwood Mac schreef zij de hits *Little Lies* en *Don't Stop*.

De Chinese oud-president **Jiang Zemin** (96) overleed woensdag 30 november. Hij was tussen 1993 en 2003 president van de Volksrepubliek China. Onder hem groeide de economie en verbeterde de relatie met andere landen.

Oud-topman **Floris Maljers** (89) van Unilever overleed vrijdag 2 december. Hij leidde het bedrijf van 1984 tot 1994. Later was hij commissaris bij onder meer KLM, Vendex, Philips en ABN AMRO. De econoom was hoogleraar bedrijfskunde in Rotterdam en was mentor van kroonprins Willem-Alexander.

ANP

Sportbestuurder **Wim Cornelis** (84) stierf zondag 27 november. De hockeyvoorzitter fungeerde als chef de mission bij de twee Olympische Spelen die in 1988 werden gehouden, in Calgary (winter) en Seoul (zomer).

OVER LEVEN & DOOD

Om een bericht in deze rubriek te krijgen (huwelijk, mensen, necrologie) stuurt u uw suggesties en informatie naar mensen@ewmagazine.nl

Johannes Mendlik
1935-2022

Magistraat die hamerde op doorlooptijden

Gerlof Leistra

Als president van de rechtbank in achtereenvolgens Breda (1986-1994) en Rotterdam (1994-2000) straalde Johannes Mendlik gezag uit. Klein van stuk had hij een zware stem die overtuigde. Hij formuleerde helder, werkte snel en kon goed beslissen. Voor hem stond de rechtzoekende centraal. Die had recht op een goede én tijdige beslissing. Mendlik vervulde een sleutelrol bij de totstandkoming van de Raad voor de rechtspraak, sinds 2002 het overkoepelende bestuur van de gerechten. Hij wilde zelf niet in dat bestuur, omdat hij het rechtersvak niet kon missen.

‘Mendlik was een echte magistraat met een enorm overwicht,’ zegt Erik van den Emster (73), oud-rechtbankpresident in Rotterdam en voormalig voorzitter van de Raad voor de rechtspraak. Van den Emster werkte met Mendlik samen in Breda en volgde hem naar Rotterdam. ‘In Breda noemden ze de club van de civiele Kamer van 1985 “de presidentenschool”. Geïnspireerd door Mendlik zijn vier van ons president geworden. Mendlik was analytisch scherp en benadrukte dat je ook moest genieten van het vak. Hij kwam een keer mijn kamer binnen waar ik hard zat te werken en zei: “Morgen gaan we naar de Hiswa.” Om scherp te blijven, moest je af en toe ontspannen.’

Johannes Mendlik werd geboren in Rotterdam en had drie oudere zussen. Zijn vader was half-Hongaars – zijn moeder helemaal – en hij werkte als scheikundige bij Heineken. Mendlik kon Hongaars verstaan en sprak Frans, Duits, Engels en Italiaans.

Mendlik studeerde rechten in Leiden. Bij de Leidse Studentenvereniging Minerva werd hij in 1954 lid van de jaarclub Moby Dick en was hij jaarpraeses. Toen al had hij gevoel voor verhoudingen, zegt jaargenoot Hans van der Valk (87), tot zijn pensioen gevolmachtigd minister in Berlijn. ‘Hij was serieus, maar ook luchthartig. De jaarclub was hecht. Hij was altijd aanwezig bij onze maandelijkse lunch.’

In 1961 begonnen als rechterlijk ambtenaar in opleiding koos Mendlik voor de zittende magistratuur. Als rechter deed hij civiel en strafrecht. Hij hield van kort gedingen en was gespecialiseerd in zaken rond intellectueel eigendom. Na zijn pensioen op zijn 65ste werd Mendlik raadsheer-plaatsvervanger bij het Gerechtshof in Den Haag.

Afgelopen maart was hij trots aanwezig bij de installatie van zijn dochter Julia als rechtbankpresident in Rotterdam. Hij drukte haar op het hart dat zij ondanks de grote organisatie het vak nooit moest loslaten. Als tiener ging ze al mee naar kort gedingen, vertelt Julia Mendlik (53). ‘Hij liet mij zien dat het ging om belangrijke beslissingen in het leven van mensen. Hij had gevoel voor rechtvaardigheid, was empathisch en nooit lang van stof. In een zaak haalde hij de kern van het probleem snel naar boven.’

In zijn vrije tijd was hij een fervent zeiler. Lange tijd ging hij elke zomer met zijn vrouw Christine en de kinderen Margit, Oscar en Julia zeilen. In Breda speelde hij amateurtooneel. Hij was ook regisseur van het schooltoneel en de jaarlijkse musical van het Stedelijk Gymnasium.

Met Kerst bereidde Mendlik graag Hongaarse gerechten. Hij was volgens Julia ‘heel sociaal en warmbloedig. Met mijn moeder ontving hij zijn collega’s en hun partners thuis voor diners. Hij luisterde graag naar Franse chansons en Hongaarse zigeunermuziek. Verder schilderde hij Hongaarse motieven op kasten en was hij een meester in het beschilderen van paaseieren.’

De laatste maanden woonde hij met zijn vrouw in Bloemendaal. Hoewel zijn gezondheid afnam, was hij geestelijk nog scherp en enorm geestig. Met jaargenoot Van der Valk

maakte Mendlik een paar keer een bootreis. Twee jaar geleden voeren ze nog een week met een boot over het IJsselmeer en de Waddenzee.

Johannes Mendlik overleed woensdag 16 november in Bloemendaal, 87 jaar oud.

‘In een zaak haalde hij de kern van een probleem snel boven’

BRIDGE & PUZZELS

2305

BRIDGE

- ♠ H96
  - ♥ V973
  - ♦ V1052
  - ♣ A9
N	B
W	O
Z	A
- ♠ 853
  - ♥ 8
  - ♦ 9876
  - ♣ H8754
  - ♠ B
  - ♥ B1054
  - ♦ HB43
  - ♣ VB106
  - ♠ AV10742
  - ♥ AH62
  - ♦ A
  - ♣ 32

Het bieden verliep met zuid geveer en allen kwetsbaar onder passen van OW : zuid één schoppen – noord drie schoppen – zuid vier ruiten – noord vier harten – zuid vier SA – noord vijf harten – zuid zeven schoppen – allen passen. Noords vier harten was de zogenaamde ‘last train’ en klavercontrole. Na 4SA, RKC-Blackwood, toonde vijf harten twee sleutelkaarten zonder schoppenvrouw. Het groot slem lijkt onmaakbaar met een zeker lijkende verliezer in schoppen maar met een fraaie eindfiguur is het toch te maken. Zet u schrap. Zuid speelt zeven schoppen en west komt uit met schoppendrie. Hoe wint zuid het contract nu tegen het beste tegenspel?

Oplossing bridgeprobleem 2301:

- ♠ A72
  - ♥ H1076
  - ♦ 752
  - ♣ AV10
N	♠ B1098
W	♥ VB98
Z	♦ 64
	♣ HB9
- ♠ V6
  - ♥ A2
  - ♦ AHVB1098
  - ♣ 82

Tegen zeven ruiten startte west hartenvier. Zuid moet de slag in de hand nemen en trekt maximaal tweemaal troef. Nu volgt de pointe, zuid vervolgt schoppenvrouw. West dekt het best met schoppenheer en noord maakt schoppenaas en klaveraas (Vienna Coup). Met ruiten kan zuid terug naar de hand en gaat alle troeven afspeelen. In noord gaan twee schoppen en twee klaveren weg. Oost zit in een driekleuren-dwang. De hartendeckung afgooien geeft noord direct twee extra slagen. De laatste schoppen of klaver afgooien geeft zuid een vrije kaart die oost opnieuw in dwang brengt.

Winnaar bridgeprobleem 2301: Mr. R.J. Selij, Gorinchem

Max Rebattu jr.

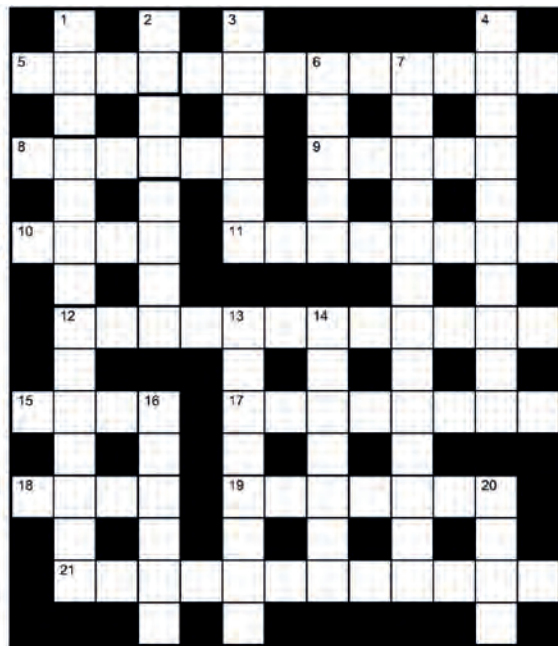
CRYPTOGRAM

HORIZONTAAL

5. Een normaal konijn, dat is helemaal niks (4+9) 8. Aardig met je hoofd erbij (6) 9. Die vrouw scoort 22 punten bij scrabbelen (5) 10. Met zulke ogen ziet men weer zuiver (4) 11. Muntzekerheid in Groningen (8) 12. Zonder twijfel al niet openbaar (12) 15. Oud stripfiguurtje (4) 17. Pikte stikstofrijk spul van de boerderij (8) 18. Bakplezier (4) 19. Mensen, wat een kleine instrumenten (7) 21. Kindvriendelijke familie van de klapzooenen (12)

VERTICAAL

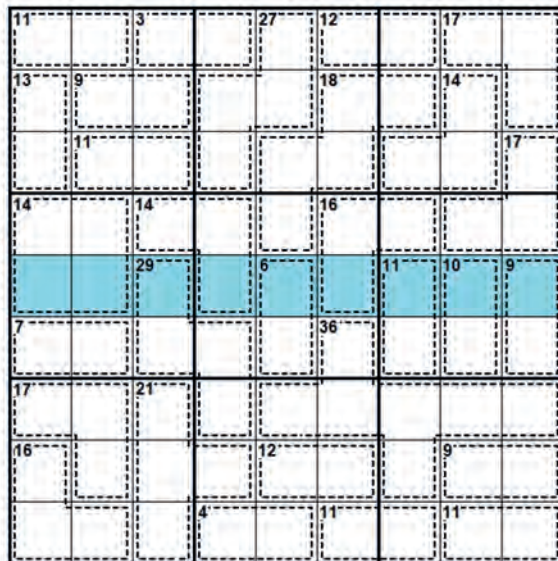
1+2. Dan ruik je niks meer, makkelijk zat (3+4+7+2+2+4) 3. Zo'n groep is op een andere manier actief (6) 4. Arbeiders die behoorlijk kunnen schransen (10) 6. Licht zeilschip (5) 7. Impopulaire gewassen (13) 13. Omgebouwde Libanees op de tennisbaan (8) 14. Familie van koolmees en traggans (7) 16. Verwarde turner op de tennisbaan (6) 20. Dansbeweging waarbij je met maar één been de grond raakt (4)

KILLER SUDOKU

Voor een Killer Sudoku gelden dezelfde regels als voor een gewone Sudoku. Daarnaast is een Killer Sudoku onderverdeeld in verschillende gebieden, aangegeven met stippellijnen. Het getal in de linkerbovenhoek van elk gebied geeft aan wat de som van de cijfers in dat gebied is. In elk gebied mag een cijfer maar één keer voorkomen.

In de blauwe balk verschijnt de in te sturen oplossing

Studio Steenhuis

OPLOSSINGEN EN PRIJSWINNAARS

CRYPTOGRAM 2301

S-DOKU 2301

2	8	7	3	1	6	9	4	5
3	4	6	7	9	5	1	8	2
5	1	9	8	2	4	3	7	6
8	7	1	6	4	3	2	5	9
4	6	3	2	5	9	7	1	8
9	2	5	1	7	8	6	3	4
7	5	4	9	6	1	8	2	3
1	9	8	5	3	2	4	6	7
6	3	2	4	8	7	5	9	1

Winnaar cryptogram 2301: M. van der Grind, Wijk bij Duurstede

Winnaar s-doku 2301: D. Nijrolde, Warnsveld

Bridge: Onder de goede inzenders wordt een speciale editie of titel uit het fonds van EW verloot. De oplossing uiterlijk tien dagen na verschijning sturen aan mj.rebattu@freeler.nl. Vermeld bij de oplossing het bridgenummer en uw adres.
Puzzels: Onder de goede inzenders wordt twee keer een speciale editie of titel uit het fonds van EW verloot. Stuur uw oplossing (bij rebuskrakers en filippines: inclusief de gevonden zin) onder vermelding van het puzzelnummer en uw adres per briefkaart of in een voldoende gefrankeerde envelop met puzzelnummer naar **Puzzelredactie EW, Postbus 11, 1110 AA Diemen**. Of per e-mail naar puzzels@ewmagazine.nl met in de onderwerpregel het puzzelnummer. De inzendingstermijn sluit twee weken na verschijning. Oplossingen en prijswinnaars worden vier weken later gepubliceerd.

Ontdek het *EW Cruises* programma 2023

Kom naar de *EW Cruises*-informatiesessie op 12 januari 2023

Om 14.00 uur begint de presentatie, gevolgd door een hapje en een drankje in goed gezelschap in Kasteel Groeneveld in Baarn. Laat u inspireren door ons *EW Cruises*-programma 2023. Aanmelden kan via ewmagazine.nl/informatiecruises

EW-Riviercruise op de Douro in Portugal

4 tot 11 juni 2023

Kom aan boord van ms Queen Isabel 5* en geniet van een prachtige cruise langs de valleien van deze gouden rivier.

- Luxeschip met veel balkonkajuiten
- In Porto ligt het schip aangemeerd in het centrum
- Inclusief alle excursies
- Vol pension, inclusief dranken bij de maaltijden
- Diner op een prachtige Quinta
- Fado avond aan boord

***EW*-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Joost Galema**

Vanaf
€ 2.590
p.p. o.b.v.
2 personen

EW-Riviercruise op de Donau

21 augustus tot 1 september 2023

Deze fantastische riviercruise door Centraal-Europa is ook een tocht door de geschiedenis waar tal van volkeren, invloeden, kunststromingen en culturen zich met elkaar mengen.

- Meest complete en culturele programma op de Donau
- Vol pension, inclusief dranken bij de maaltijden
- Elke dag wordt u wakker in een ander land
- Inclusief acht excursies en een ruime keuze aan facultatieve excursies

***EW*-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Joost Galema**

Vanaf
€ 3.075
p.p. o.b.v.
2 personen

EW-Zeecruise Ierland

30 september tot 9 oktober 2023

Van Ulster tot Ierland en van Schotland tot Engeland: deze cruise zet koers naar een wereld vol contrasten, met Keltische legendes, archeologische sites, Victoriaanse architectuur, ruige kusten en landschappelijke parels.

- Nieuw en kleinschalig (180 passagiers) luxeschip
- Unieke reisroute met vijf aanleghavens en een bezoek aan Dublin en Belfast
- Mooie combinatie van cultuur en natuur
- Vol pension, inclusief dranken bij de maaltijden

***EW*-sprekers aan boord: Arendo Joustra en Patrick IJzendoorn**

Vanaf
€ 3.990
p.p. o.b.v.
2 personen

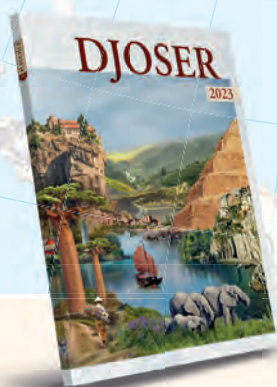
Boek deze reis voor 31 januari 2023 en profiteer van € 200 vroegboekorting p.p.

Voor meer informatie, brochures en reserveren: www.ewcruises.nl Of bel **020 - 224 80 80**.

DJOSER

De andere manier van reizen

Djoser Rondreizen
Meer dan 250 pagina's
prachtige groepsreizen.

Djoser Family
Ontdek de wereld
met je kinderen.

Djoser Wandel & Fiets
Beleef een land op
een actieve manier.

Brochure?
Scan de code of bel
071-512 64 00

